

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI**  
**(1950 - 1960)**

**Sabit DUMAN**

Hacettepe Üniversitesi  
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

«Lisans Üstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin  
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü için  
öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak  
hazırlanmıştır.»

Ankara, Eylül 1990

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DİŞ POLİTİKASI  
(1950-1960)

SABİT DUMAN

## İÇİNDEKİLER

|                                                                    |    |
|--------------------------------------------------------------------|----|
| GİRİŞ .....                                                        | 1  |
| BİRİNCİ BÖLÜM: 2.DONYA SAVASI SONRASINDA DUNYA VE TÜRKİYE. 10      |    |
| A- 2. DUNYA SAVASI SONRASINDA DONYADAKİ GELİŞMELER 10              |    |
| a) Yeni Güç Dengesi .....                                          | 10 |
| b) Totaliter ve Demokratik Rejimler .....                          | 12 |
| c) Sömürgelerin Bağımsızlıklarını Kazanması .....                  | 14 |
| d) İdeolojilerin Devletlerin Dış Politikasına Yön<br>vermesi ..... | 16 |
| e) Soğuk Savaşın Başlaması .....                                   | 18 |
| B: TÜRKİYE .....                                                   | 21 |
| a) Türkiye Üzerinde Sovyet Tehdidi .....                           | 21 |
| b) Türkiye'nin Güvenlik Arayışları .....                           | 24 |
| c) Truman Doktrini .....                                           | 26 |
| d) Marshall Planı .....                                            | 28 |
| İKİNCİ BÖLÜM: NATO VE TÜRKİYE .....                                | 31 |
| A- AVRUPADAKİ GELİŞMELER VE NATO'NUN KURULUŞU .....                | 31 |
| a) Brüksel Anlaşması .....                                         | 31 |
| b) Vanderberg Kararı .....                                         | 32 |
| c) NATO'nun Kuruluşu .....                                         | 34 |
| B: TÜRKİYE'NİN GİRİŞİMLERİ .....                                   | 35 |
| a) Türkiye'nin NATO'ya Katılma Çabaları .....                      | 35 |

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| b) Demokrat Partinin İktidara Gelmesi .....                   | 38  |
| c) Demokrat Partinin Dış Politikası .....                     | 40  |
| d) Kore Savaşı ve Sonuçları .....                             | 42  |
| e) Türkiye'nin NATO'ya Girişi .....                           | 44  |
| ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NATO'YA GİRİŞİN TÜRK DİŞ POLİTİKASINA ETKİSİ .. | 48  |
| A- İTTİFAKTA TÜRKİYE'NİN YERİ .....                           | 48  |
| B- NATO'YLA UYUMLU DİŞ POLİTİKA .....                         | 51  |
| a) Balkan Paketi .....                                        | 52  |
| b) Bağdat Paketi .....                                        | 59  |
| c) Bandung Konferansı .....                                   | 77  |
| DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ORTADOĞU KRİZLERİ VE TÜRKİYE .....            | 82  |
| A- SÜVEYS KRİZİ .....                                         | 82  |
| a) Kanalin Millileştirilmesi .....                            | 82  |
| b) İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a Askeri Müdahaleleri ..     | 87  |
| c) Türkiye'nin Kriz Karşısındaki Tutumu .....                 | 89  |
| B- SÜRİYE KRİZİ .....                                         | 92  |
| a) 1956 Suriye Olayları .....                                 | 92  |
| b) Eisenhower Doktrini .....                                  | 93  |
| c) 1957 Suriye Olayları .....                                 | 96  |
| d) Krizin Çözümüne Ulaşması .....                             | 100 |
| e) Krizin Sonuçları .....                                     | 103 |
| C- İRAK İHTİLALİ .....                                        | 104 |
| a) Irak'ta İhtilalin Çıkması .....                            | 104 |
| b) Lübnan Olayları .....                                      | 107 |

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| c) CENTO .....                                              | 110 |
| BESİNCİ BÖLÜM: DÜNYADA NÜKLEER TEKNOLOJİNİN GELİŞMESİ ..... | 113 |
| A- SOVYETLERİN NÜKLEER GÜÇE SAHİP OLMASI .....              | 113 |
| B- SOVYETLERİN NÜKLEER GÜÇE SAHİP OLMASINA KARŞI            |     |
| A.B.D. NİN YENİ STRATEJİSİ .....                            | 116 |
| C- JÜPİTER FÜZELERİNİN YERLEŞTİRİLMESİ .....                | 119 |
| a) A.B.D. nin Teklifi .....                                 | 119 |
| b) Türkiye'nin A.B.D.nin Teklifini Kabul Etmesi .....       | 121 |
| c) Sovyet Tepkisi .....                                     | 123 |
| D- BLOKLAR ARASINDA YUMUŞAMANIN BAŞLAMASI .....             | 124 |
| a) Bloklar Arasında Yumuşamayı Başlatan Etkenler .....      | 124 |
| b) Türkiye'nin Kuskuları .....                              | 130 |
| c) Türk-Sovyet ilişkilerinde Yeni Dönem .....               | 131 |
| ALTINCI BÖLÜM: KIBRIS MESELESİ .....                        | 140 |
| A- DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIBRIS MESELESİNİN              |     |
| DOĞUŞU .....                                                | 140 |
| B- EOKA' NİN KIBRIS' TAKİ SALDIRILARI .....                 | 144 |
| C- LONDRA KONFERANSI .....                                  | 145 |
| D- ZORLİ GÖRÜŞMELERİ .....                                  | 149 |
| E- 2. LONDRA KONFERANSI VE ÇÖZÜM .....                      | 150 |
| YEDİNCİ BÖLÜM: SONUC .....                                  | 153 |
| BİBLİYOGRAFYA .....                                         | 165 |

## GİRİŞ

1. Dünya Savaşı Avrupadaki imparatorlukların sonunu hazırlamıştı. Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Almanya, Osmanlı imparatorluğu ve Çarlık Rusya yıkılmış ve bu imparatorlukların enkazı üzerinde milliyetçi devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştı. Dünyanın yeniden şekillendiği bu dönemde, büyük güçler olarak İngiltere ve Fransa kalmıştı. A.B.D. ise kısa bir süre sonra tekrar izalasyon politikasına dönecekti.

Osmanlı imparatorluğu 1. Dünya Savaşında yenik düşmüştü. Mondros Mütarekesini 30 Ekim 1918'de imzalamasıyla, İtilaf Devletleri ülkeyi işgale başlamıştı. Osmanlı Hükümeti vatani düşmandan koruyacak güçten yoksundu ve iş burada millete düşüyordu. İşgalciler ülkeden kovulmadıkça, askeri alanda yenilmedikçe onurlu bir barışın yapılması imkansız görünmekteydi.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a çıkmış ve Anadolu'da işgalcilere karşı milli mücadele dönemini başlatmıştı. Müdafayı Hukuk Cemiyetleri tarafından organize edilen gerilla savaşları Yunanlılara, Fransızlara ve İtalyanlara karşı yapılmıştı. Ordu komutanlarının, özellikle Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal'in yanında yer almasıyla hareket bambaşka

---

1-Dean Acheson Power And Diplomacy, New York, 1962, s.4

bir tarz almış, Mustafa Kemal liderliğinde ülke düşmandan temizlenmişti.

Sıra 1. Dünya Savaşının galip devletleriyle nihai barış anlaşması yapılmasına gelmiştir. Batılıların karşısındaki bu kez yenik Osmanlı Devleti değildir. Harp sahasında başarı gösteren Türkiye vardır. Lozan'da Türkiye batılı devletlerle aynı şartlar altındadır ve dünya politikasındaki yerini yavaş yavaş almaya başlamıştır. Lozan bu yönüyle, yeni kurulan Türk Devletinin Batılılar tarafından kabul edilmesidir.

Lozan'da çözülmemeyen meseleler ilgili devletlerle  
(2)  
karşılıklı görüşmeler yoluyla halledilmiştir. Lozan'dan sonra Türkiye'nin Mustafa Kemal liderliğinde izleyeceği politika maceradan uzak olacaktır. Mustafa Kemal dış politika hedeflerini belirlerken akılcı bir tutum izlemiştir. Lozan'da belirlenen Türkiye sınırları içinde bağımsızlığını devam ettirmek temel hedef olmuştur. Diğer Türklerin yaşadığı yerleri Türkiye'nin  
(3)  
sınırlarına katmak için serüvenlere girmekten kaçınmıştır. Bu Mustafa Kemal'in "Yurta sulh, cihanda sulh" sözüyle anlam bulmuştur. Temelde bütün ülkelerle iyi ilişkiler kurmaktan yanadır. Milletlerarası güvenliği bozacak olan devletlere karşı diğer devletlerle işbirliğini artırmak amacındadır.

---

2-Lozan'da çözülmemeyen meseleler için Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, S.B.F. yay. Ankara, 1975, Üçüncü baskı, ss.639-646  
3-Ercüment Kuran, Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1981, s.11

Bununla birlikte, Lozan sonrası Türkiye Batıyla ilişkilerini rayına oturtamamıştı. Batıya karşı güvensizlik duymuş, Milli Mücadele döneminde Sovyetler Birliği ile başlayan iyi ilişkilerin Lozan sonrası dönemde daha da geliştirilmisti. 1917 de Rusya'da ihtilalin çıkması, bunun sonunda komünist rejimin kurulması ile Türk-Rus işlerinde yeni bir dönem açmıştı. Yeni rejim Çarlık Rusya'nın dış politikasını reddediyor, bir bakıma Boğazlar konusundaki emellerini arka plana atıyordu. Milli Mücadele döneminde Batını Emperyalist devletlerine karşı koyan Ankara Hükümetine para ve silah yardımı yapmıştı. 16 Mart 1921 ve 17 Aralık 1925 de Sovyetlerle imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmaları bunun bir sonucuydu. Türkiye Batı Ülkelerine karşı güvenliğini Sovyetlere dayandırıyor.

Atatürk, Türkiye'nin yeni sınırları ile yetindiğini kabul ederek, hayalci bir politika izlemekten kaçınmıştır. Türkiye "Yurta sulh, cihanda sulh" prensibini dış politikasının temel unsuru kabul ediyordu. Her yöne doğru dostca ilişkiler kurmak istiyordu. Ancak bu dönemde Avrupa devletleri ile ilişkileri sınırlı kalmış, dış politikasını Sovyet dostluğuna dayamıştı.

1930 yılına kadar Türkiye Lozan da çözülmemeyen meselelerin halli için uğraşmıştı. Ancak bu meseleler çözümlendikten sonra bu kez Avrupada barış ve güvenliğin tehdit altına girdiği

---

4-İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945, Ankara, 1983, ss.42-47

5-Mehmet Gönübol-Cem Sar, 1919 -1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası-Olaylarla Türk Dış Politikası, S.B.F. yay., Ankara, 1987, s.94

6-Rıfkı Salim Burçak, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Ankara, 1983, s.19

bir dönem başlamıştı.Türkiye Batı demokrasisi taraftarıydı.Batılı ülkeler gibi olmak istiyodu.Bu yüzden 1930-1939 yılları arasında Türkiye'in yaklaşımı Avrupada statü quo'nun sürmesinden yanaydı.

1. Dünya Savaşından sonra barışın korunması için en önemli teşkilat Milletler Cemiyeti idi.Türkiye savasta yenildiği için teşkilatın asli üyeliğine alınmamıştı.1930 larda Avrupada durum değişmismeye başlamış,Milletler Cemiyeti dünyada barışı sürdürebilecek tek teşkilat olırsrk görülmekteydi.

Milletler Cemiyeti İngiltere'nin etkisi altındaydı.Musul bunun en güzel örneğiydi.Bu bakımdan Türkiye,Milletler Cemiyetine kuskuyla bakıyordu.Ancak Avrupada statü quo'nun korunmasını isteyey devletlerin çoğunlukta olması Türkiye'yi bunlara yaklaştıyordu.Ayrıca İngiltere ve Fransa ile olan anlaşmazlıklar çözüme ulaşmıştı.Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasına tek engel komsusu Sovyetler idi.Çünkü 1925 Türk-Sovyet Anlaşmasıyla iki ülke arasında sıkı bir işbirliği kurulmuştu.17 Aralık 1929 tarihli protokol hükümlerine göre Akit taraflardan biri komsularını ilgilendiren (7) siyasi taahhütlere girerken diğerinin tasvibini alacaktı. Ayrıca Türkiye Milletler Cemiyetine 1932 yılında girerken misakın 16. maddesine göre mütecaviz devletlere karşı alınacak zorlama tedbirlere katılmak zorundaydı.Sovyetlere karşı alınacak tedbirlere Türkiye giremezdi.Bu yüzden Türkiye Sovyetlere bir garanti vererek 1932 de Cemiyete girmiştir.Sovyetler ise 1934 yılında Cemiyete dahil olmuştur

1930 lardan itibaren Avrupa savaşa doğru bir yol almaktadır

---

7-Kamuran Gürün,Dış İlişkiler ve Türk Politikası,Ankara,1983, s.49

İtalya Akdeniz'de genişlemek istemekte, Almanya ise Versailles Anlaşmasının hükümlerini teker teker kaldırmaktadır. Sovyetler Birliği Avpadaki gelişmeleri kuşkuyla izlemektedir. Türkiye bu dönemde Akdenizdeki İtalya tehlikesine karşı İngiliz ve Fransız desteğini sağlamaya çalışmaktadır.

Dünyadaki siyasi gerginlik İtalya'nın Habesistan'ı işgaliyle daha da artmıştır. Bunu Japonya'nın Mançurya'ya saldırısı izlemiştir. Milletler Cemiyetinin yetersiz kaldığı bu dönemde, Almanya Ren bölgesini silahlandırırken, Avusturya da mecburi askerliği uygulamaya koymuştur. Bu durum Lozan'da öngörülen Boğazlar teminatı ile Türkiye'nin haklarını savunamayacağını açıkça ortaya koymuştur.

Bu yüzden 11 Nisan 1936 da Türkiye Lozan Konferansına katılan devletlere birer nota vererek Boğazlar meselesinin bir konferansta görüşülmesini istemiştir. Türkiye güvenliği açısından Boğazlarda tek hakim güç olmak istiyordu. Konferans sonunda da bu isteği gerçekleştirilmiş Boğazlar Üzerinde Türkiye'nin tam egemenliğini sağlayan Montreux sözleşmesi 20 Temmuz 1936 da imzalanmıştır.

Montreux da Türk-İngiliz yakınlaşması başlarken, Sovyetler Birliği ile soğuk ilişkilerin temelleri atılmıştır. Oysa sözleşme Türkiye'nin katılmadığı bir savaşta, savaşanların gemilerini Boğazlardan geçişi yasaklanmıştı. Bu Sovyetlerin asırlardır elde etmek istediği bir şeydi.

Otuzlu yılların sonlarına doğru Avrupada Alman ve İtalyan

---

8-Feridun Cemal Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara, 1968, s.102

tehlikesi büyüyordu.15Mart 1939 da Almanya'nın Çekoslavakya'yı işgal etmesi Türkiye'de kaygı yaratmıştır.Arkasından Almanya Polonya'ya yönelmiş,İtalya ise Balkanlarda faaliyetlerine hız vererek nisan ayında Arnavutluğu işgal etmiştir.Bunun sonucu olarak İngiltere ve Fransa 13 Nisan Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermiştir.Aynı garantilerin Türkiye'ye de verileceğini bu devletlerce belirtildi.Türkiye'nin uygun görmesi üzerine müzarekeler başladı.Bu arada Türkiye ile Fransa arasındaki son pürüz olan Hatay meselesi de çözüme ulaşmıştır.

Türkiye ve İngiltere arasında başlayan müzarekeler 12 Mayıs 1939 da sonuçlandı.Görüşmeler sonunda Türkiye barış cephesine bağlanmıştır.Verilen deklarasyonda iki devlet kendi aralarında millî güvenlikleri açısından bir ittifak anlaşması imzalıyacaklardı.bir anlaşma imzalanana kadar iki devlet "Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapacak ve birbirlerine her türlü yardımda bulunacaklardı."Fransa'yla ise aynı şekilde bir deklarasyon 23 Haziranda imzalanmıştır.

Sovyetler, Türk-İngiliz görünüşte iyi karşılarken, İngilizler ise bunun İngiliz-Rus işbirliğini artıracakı görüşündeydiler.Almanya bunu tepkiyle karşılamıştı.Türkiye yapılacak bir ittifak anlaşmasına Sovyetler'in katılacağından emindi.Ancak beklenenlerin aksine Sovyetler 23 Ağustos 1939 da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalamıştı.Bu pakt Almanya için savaş vizesi idi.

Türk Dışişleri Bakanı Sükrü Saracoğlu Sovyetler'le temasa geçerek İngilizlerle Sovyet dostluğunu bağdaştırmak istemiştir.Al-

manya ise Sovyetler Birliği vasıtasıyla Türkiye'yi Fransa ve İngiltere blokundan ayırmayı tasarlıyordu.Saracoğlu'nun bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır.Türkiye artık güvenliğini sağlamak için Batılardan destek sağlamak zorundaydı.Saracoğlu bu nedenle Moskova'dan dönerken 19 Ekim 1939 da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalandı.Böylece Türkiye savaşta hangi tarafta yer alacağını kesinlikle belirlemiş oluyodu.

Almanya'nın 1 Eylül 1939 da Polonya'ya saldırması,3 Eylül de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle 2.Dünya Savaşı başlamıştır.Türkiye'nin zorunluluğu Almanya'nın Mayıs 1940 da Fransa'ya ve İtalya'nın da Fransa'ya savaş ilan etmesiyle ortaya çıkmıştır.Türkiye aynı zamanda Sovyetlerden de çekinmekteydi.Gerçekten de Sovyetler bunu doğrulayacak şekilde hareket etmiştir.

Bu savaş sırasında Türk Dış politikasının amacı,savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasıydı.Yabancı güçleri Türk sınırından uzak tutmak, Türk askerlerini de yabancı sınırlardan uzak tutmaya yönelik bir tarafsızlık siyaseti izlemekteydi.Kısacası, temelde Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak bir politika izleniyordu.

(11)

Dış politikada egemen olan İsmet İnönü idi. Dışişlerinde Numan Menemencioğlu ile Sükrü Saracoğlu etkili kişilerdi.Saracoğlu İngiliz yanlısı, Menemecioğlu ise Alman yanlısı izlenimi veriyordu.

---

9- Fahir Armaoğlu, Adı Geçen Eser, s.731

10- Mehmet Gönübol, C.Sar, Adı Geçen Eser, s.146

11- Mahmut Dikerdem, Hariciye Çarkı, Cem yay., İstanbul, 1989, s.63

Bu da yönetimde bir dengeyi oluŖturuyor. Bu kiŖilerce izlenen politika Atatürk dönemindeki dıŖ politikanın bir devamıydı. Bu politika bilindiği gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması, Avrupadaki gcler dengesinin korunması ve maceracı politikalardan uzak kalmaktı.

Atatürk döneminde Sovyet iliŖkilerine önem verildiği halde 1939 yılında bu durum deđiŖmeye baŖlamıŖtır. 2. Dünya Harbi bir takım meseleleride beraberinde getirmiŖtir. Sovyetler müttefikler yanında savaŖa girince Türkiye'nin de kuŖkuları artmaya baŖlamıŖtı. Cünkü müttefikler Almanya'yı silmeye alıŖacaklar ve sayede İngilizlerle Sovyetler Avrupadaki etki alanlarını genisleteceklerdi. SavaŖın daha abuk sona ermesi iin Türkiye'yi savaŖa girmeye zorlayacaklardı. Sovyetler Türkiye tarafından İngilizlere sağlanan kolaylıkların kendilerine de sağlanmasını isteyeceklerdi.

1943 yılında olaylar geliŖtike, Türk dıŖ politikasını yönlendirenler, Türkiye savaŖa girdiği takdirde Sovyetlerin Türk topraklarını kullanması ve savaŖ sonunda Türk topraklarını terketmiyeceği korkusuna kapılmıŖlardı. Türkiye bu kuŖkularından dolayı savaŖa girmeye yanaŖmıyordu. Bu kuŖkularınıda İngiliz ve Amerikalılara aktarıyorlardı. Bütün bunlara rağmen, İngilizler Türkiye'yi savaŖa sokmak iin Adana ve Kahire de grŖmelerde bulundular. Türkiye'nin savaŖa girmesi askeri yardım almasına bağlıydı. Bu gerekleŖmeyince Türkiye savaŖa girmede. Bunun tabii sonucu olarak İngiltere Türkiye'ye kızmıŖtı.

1944 yılının sonlarına doğru müttefiklerin savaşı kazacağı belli olmuştu. Türkiye'nin de savaş sonrası itibarı sarsılacaktı. Bu durumda Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerini keserek Batılılarla uyum içinde olduğunu göstermek istemiş ve bu nedenle San Francisco Konferansına katılabilmek için 23 Şubat 1945 te Almanya'ya savaş açmıştır. Böylece Türkiye Birleşmiş Milletler kurucu üyeleri arasında yer alabilecektir.

2 Mayıs 1945 te Almanya teslim olmuş ve Avrupadaki savaş bitmişti. Japonya ise 2 Eylül 1945 de teslim belgesini imzalamıştı. Böylece yaklaşık altı yıl süren 2. Dünya Savaşı sona ermiştir.

---

12- Edward Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, Milliyet yay. İstanbul, 1974, s.340

## 1.BÖLÜM: 2.DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DÜNYA VE TÜRKİYE

### A- 2.DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DÜNYADAKİ GELİŞMELER

#### a) Yeni Güç Dengesi

2.Dünya Savaşı Avrupa'yı baştan başa yıkmış,milyonlarca insanın ölmesine neden olmuştur.Avrupanın güçlü devletleri Almanya ve İtalya yenilmiş,Fransa sert bir işgale uğramıştı.İngiltere ise savaşta mağlup değildi ama eski gücünü de yitirmişti.Bir bakıma savaşın galipleri de mağlupları da aynı düzeydeydi.Tüm ülkeler harap olmuştu.

Bilindiği gibi 1.Dünya Savaşı imparatorlukların sonunu getirmişti.Avusturya-Macarista, Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya yıkılmış, Fransız ve İngiliz İmparatorlukları ise yıpranmıştı.2.Dünya Savaşı Almanya ve Japonya'nın askeri gücünü yıkarken, Fransa'nın Ortadoğu ve Uzakdoğudaki üstünlüğünü yitirmesine neden olmuştu.İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünü kaybetmesi, askeri gücünde yansımış dünyanın süper gücü olma özelliğini kaybetmiştir.

Avrupanın güçlü devletlerinin dünya siyasi sahnesinde ikinci plana düşmesi,Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'ni sahneye çıkarmıştır.İngiliz ve Fransızlardan boşalan yerleri bu iki devlet doldurmaya başlamıştır.Avrupa bu durumda dünya politikasındaki ağırlığını eskigücüyle sürdürmesi imkansızdı.İngiltere'nin eskiden beri uyguladığı, kıta Avrupasında bir devletin kendisini tehdit edecek şekilde büyümesine izin vermeyen politikası

artık geçersizdi. "Muhteşem Yalnızlık" politikası tarihe karışmıştı

2. Dünya Savaşının getirdiği en önemli yapısal değişiklik, A.B.D.'nin dünya politikasına ağırlığını koyacak bir şekilde kendisini belli etmesiydi. Savaş kendi topraklarında olmamış ve endüstrisi yıkılmamıştı. Avrupayı restore etmek için A.B.D.'nin ekonomik gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Tüm bu şartlar A.B.D.'yi dünya liderliğine itiyordu.

2. güç olarak Sovyetler Birliği görünmekteydi. Sovyetler Birliği savaşın acılarını çekmişti. Almanlara karşı direnmiş ve Almanları kendi topraklarından çıkarmıştı. Sovyetlerin geniş toprakları ve disiplinli bir insan gücü vardı. Bu da potansiyel bir güç oluşturuyordu. Askeri gücünde Sovyetlere ayrı bir kuvvet veriyordu. Oysa Avrupada Sovyetlere karşı koyacak hiçbir devlet yoktu. Bunlar güçlerini yitirmişti.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, 2. Dünya Savaşı öncesine kadar dünya politik hayatında ağırlığı olan Avrupa, savaş sonrasında bu üstünlüğünü kaybetmiştir. Önceki dönemde denge unsuru Avrupaydı. Bir yandan İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, diğer yandan Almanya ve İtalya vardı. 2. Dünya Savaşından sonra ise dengenin ağırlık merkezi Avrupa dışına, Amerika ve Sovyetler Birliği'ne geçmiştir. Avrupa, Sovyetler ve A.B.D.'nin giriştikleri güç yarışında yer alan meselelerden sadece birini oluşturmaya başlamıştır.

Savaş sonrası, iki süper güce dayalı bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Sovyetler Birliği, diğer yandan A.B.D.

(1)

yeni arayışlara girecek, Monroe Doktrinini terkedecek ve dünya politikasına ağırlığını koyacaktır.

#### b) Totaliter ve Demokratik Rejimler

1. Dünya Savaşından sonra Avrupada egemen olan totaliter rejimlerin özellikleri şuydu. Toptancı bir ideoloji. Bu ideolojiye bağlı ve genellikle tek kişinin yani diktatörün liderliğindeki tek parti. Çok gelişmiş bir gizli polis ve kütle haberleşmenin, kul-  
(2)  
lanıma elverişli silahların ve bütün örgütlerin sahibi. Bu özellikleri gösteren yönetimler Avrupada 1. Dünya Savaşı sonrasında görülmeye başlanmıştı. İtalya'da Mussolini, Sovyetler'de Stalin, Almanya'da ise 1933 den itibaren Hitler'in totaliter rejimleri mevcuttur. Bu rejimler totaliter sistemlerin tipik uygulamalarıydı.

2. Dünya Savaşı bir bakıma bu totaliter rejimlerin de sonunu hazırlamıştı. Savaşın suçlusu Almanya ve İtalya görülüyordu. Bu ülkelerin yönetim biçimlerinin Dünyaya böyle bir felaketin gelmesine neden olduğu görüşü hakimdi. Savaş sonunda yönetimi demokratik olmayan, totaliter yönetime sahip tek güçlü ülke Sovyetler Birliği kalmıştı. Sovyetler Birliği Almanları savasta dur-

---

1- Monroe Doktrinini: Başkan James Monroe, 2 Aralık 1923 te Amerikan Kongresine gönderdiği mesajda, A.B.D.'nin dış politikasını belirledi. Bu mesajda A.B.D. Avrupanın isine karışmamaktadır. Herhangi bir Avrupa devleti Amerika kıtasına ayak basar ve sömürgecilik teşebbüsünde bulunursa A.B.D. bu hareketi düşmanca bir hareket sayacak ve Avrupa devletleri A.B.D.'yi karşısında bulacaktır. Allan Nevins, H.S. Commager, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, çev. Halil İnalcık İstanbul, Kasım 1961, s. 160. Ayrıca John Spencer Barsett, A Short History of The United States, New York, 1913, s. 160  
2- Juan J. Linz, Totaliter ve Otoriter Rejimler, çev. Ergun Özbudun, Ankara, 1975, ss. 20-22

(3)

durduğu için Dünya kamuoyunda büyük bir prestije sahipti. ve bu nedenle savaş sonrası dönemde Sovyet rejimi pek fazla eleştirilmemekteydi.

Daha sonraki dönemde Sovyetlerin yayılması, savaştan top-  
rak kazancı olan tek ülke olması, askerlerini terhis etmemesi Batı  
için giderek bir tehdit oluşturmıştır. Oysa Batı dünyasında özgür  
bası vardı. Yönetimlerin sorumlu olduğu seçmen kitleleri vardı. Bu  
yüzden askerlerini terhis edip savaşın yaralarını sarmak zorunday-  
dılar. Sovyetler ise Doğu milletleri üzerinde üstünlük kuruyor, sava-  
şın kapitalizmle sosyalizm arasında olduğunu ve en sonunda da sosya-  
lizmin galip geleceğini vurguluyordu. Bu durum gelecekteki savaşı  
(4)  
kaçınılmaz kılmaktaydı.

Roosevelt, 2. Dünya Savaşını demokrasilerin totaliter devlet-  
(5)  
lere karşı kendilerini koruma mücadelesi verdiklerine inanmaktaydı.  
Ancak 2. Dünya Savaşının amacı bütün ülkelere demokrasi getirmek de-  
gildi. Roosevelt ve Churchill 1941 Ağustosunda "bütün halklar yaşaya-  
cakları yönetim biçimlerini seçmek hakkına sahiptir ve işgalciler  
(6)  
tarafından bağımsızlıkları zorla yıkılan yerler restore edilmeli"  
şeklinde bir karar almışlardı.

Roosevelt, demokratik ideolojilerin yayılmasını sağlamak

- 
- 3- Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, İstanbul, 1987, Üçüncü baskı s.278, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Zoraki Diplomat, İstanbul, 1955, s.25  
4-Stalin -Gelecekte Komünizm ile kapitalizm arasında bir savaş patlaması ihtimal dahilindedir- diyerek Batılıları ikaz etmişti. Dexter Perkins, The Diplomacy of a New Age, Indiana University, 1967 ss.24-  
5-John S. Gibson, Ideology and World Affairs, Boston, 1967, s.57  
6-Gibson, Ideology..., s.58

için bir koalisyon yaratılmasını gerekli görüyor, daha 1941 de "Gelecek günler dört temel özgürlük üzerine kurulu bir dünyaya bakıyoruz" (konuşma, din ve istediği yönetim şekli ve korkudan uzak (7) özgürlük) şeklinde ifade kullanıyordu.

Demokrasiler varlıklarını sürdürmek için, totaliter rejimlerin saldırılarına karşı koymak için kuvvetli olmak zorundaydılar. 1945 lerde demokrasiler komünist yayılmasını önleme çabasındaydı. Fakat kısa zamanda demokrasiler bunun gerçekçi olmadığını fark etmiş, yalnızca savunmacı bir şekilde kalarak kuvvetlenmenin mümkün olamayacağını anlamışlardı. Demokratik teoriler de saldırgan ve komünizme (8) meydan okuyan bir alternatif yapıda olmalıydı.

Sovyetlere karşı serbest dünyanın lideri rolünü A.B.D. oynamaktaydı. Ülkeler yönetim biçimlerine göre değerlendiriliyor ve hızla bloklasmalar başlıyordu.

#### c) Sömürgelerin Bağımsızlıklarını Kazanması

2.Dünya Savaşının sonuçlarından biri de Asya ve Afrikadaki sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasıdır. İlk önce bağımsızlık hareketleri Asya da başlar, daha sonra da Afrikaya sıçrar. 1.Dünya Savaşı döneminde bunun ilk örneği Türkiye idi. Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye bağımsızlığını kazanmıştı. 2.Dünya Savaşı sonrası yenilmez gözle bakılan Batılı devletler, Dünyanın gözü önünde (9) yıkılmıştı. Batının üstünlüğü tartışılır olmuştur.

---

7- Gibson, Adı Gecen Eser, s.59

8- Gibson, Adı Gecen Eser, s.60

9- Rupert Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması, çev.Türkkaya Atabv, Ankara, 1965, s.27

2.Dünya Savaşından sonra sömürgelerde yabancı devletlere karşı hareketler güç kazandı.Fas'ta Abdülkerim İspanyollara, Fransızlara meydan okudu.Mısır'da Zağlul Paşa liderliğinde Wafd Partisi İngilizlerle mücadele etti.Hindistan'da ise İngilizlere karşı mücadele eden Gandhi vardı.

2.Dünya Savaşında sömürgelerden toplanan askerler savaşta çarpışmış, askerlik tekniklerini de öğrenmişlerdi.Askerlik yaptıkları süre içinde Batı kültürüyle yüzyüze gelmiş, savaş sonunda Batının değerlerini de ülkelerine götürmüşlerdi.En önemlisi milliyetçilik duygusuydu.Bu duygu Fas'tan Çin'e kadar uzandı.Bütün milletleri tutuşturmuştu.Aynı zamanda savaşın acılarını bu ülkeler de çekmişti.Savaş sonrası sömürgecilere karşı bir nefret oluşmuştu.

2.Dünya Savaşında hürriyet, demokrasi ve temel insan hakları islenmişti. Bu değerler sömürge devletler için büyük önem taşıma ya başladı.Batı dünyasında bunlar geçerliydi.Bu milletler de aynı haklardan yararlanmalıydı.

Savasta gelişen duyguların savaş sonunda da geçerli olacağı açıktı.Sömürgeci devletler hangi önlemleri alırsa alsınlar bunu engelleyemezlerdi.Nitekim kısa zamanda Asya ve Afrika milliyetçilik akımına katıldı.Sömürgeci devletlere karşı savaşacaklardı.Bu süreci hızlandıran olaylardan biriside Birleşmiş Milletler Anayasasında kendi geleceğini tayin etme hakkının yer almasıydı.Bunu da sömürge milletleri kısa zamanda pratiğe döktüler.

Savastan kısa bir süre sonra Hindistan,Pakistan, Seylan

---

10- Emerson,R., a.g.e.,s.32

Birmanya, Ordün, Suriye, Lübnan ve İsrail bağımsızlığına kavuştu. 1945 te Kamboçya, Laos ve ikiye bölünmüş Vietnam aynı yolu izlediler. Mısır İngiliz egemenliğinden kurtuldu. Sömürgecilğin tasfiyesi başlamıştı.

d- İdeolojilerin Devletlerin Dış Politikalarına Yön vermesi

Her ülkede idareciler toplumsal değerlerin etkisi altındadır. Bir toplumda bireylerin düşünme biçimine egemen olan, o toplumun yaşantı biçimini etkileyen, kısaca toplumun iç ve dış politikasını yönlendiren değer sisteminin tümüne birden ideoloji denilmektedir. Bir toplumun değer sistemi gelenekler ve inançlardan oluşur. Her toplum ister demokratik ister sosyalist olsun kendi geçmişinden etkilenir.

Markscılık-Lenincilik ilkeleri tabiatın, toplumun ve insan düşüncesinin gelişmesi ile ilgili evrensel yasası aksettiren bir Dünya görüşü olduğunu savunur. Sosyalist ülkelerde öğrenciler doktrin esasları Marksist-Lenincilikten esas alan ideolojiye göre eğitilmekte, diplomatlar da aynı eğitimden geçtiğinden Sovyet sistemi bu ideoloji üstüne kurulmaktadır. Bu durum sosyalist sistemlerin dış politikalarını kesin olarak etkilemektedir.

Sovyetler Birliği'nin Dünya politikasında ön plana çıkmasıyla uluslararası ilişkilerde ideolojik yaklaşım gündeme gelmiştir

---

11- Mehmet Gönübol, Uluslararası Politika, Ankara, 1979, s.212

12- Mehmet Gönübol, Dış Politika, İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi, Ankara, 1969, s.149

Sovyetler Birliği Dünya proleter ihtilali gibi bütün Dünyaya komünizmi hakim kılmak isteyen bir ideolojiye dayandığından, Sovyet sistemi de bu amaca yönelmiştir. Sovyetlere göre uluslararası ilişkiler yaklaşımı tüm gerçeklerin sürekli olarak değişmeye uğradığı varsayımına dayanmaktadır. (13) Bu değişme sosyalizmin bütün Dünyaya yayılması karar verecektir. İdeoloji bir yandan son amacına ulaşılacak aşamaların çeşitli evlerini anlamak ve bunları değerlendirmek, diğer yandan da bu evreleride izlenecek politikanın tespitini sağlayacaktır.

Sovyet sistemini reddeden ülkeler, Sovyetler Birliği'nin dünya komünist ihtilalleri basarma gayesine karşı çıkınca, uluslararası mücadelenin konusu, farklı dünya görüşlerinin çatışması ve hürriyet düzeni ve ile totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir. Sovyet sistemi karşısında olan devlet A.B.D.dir. A.B.D. de hür dünyanın sembolüdür.

İdeolojiler dış politikayı etkilemişlerdir. İdeolojik yaklaşımlar tek yönlüdür. Tek bakış açısına sahiptir. Böyle olunca tutucu, fanatik bir yapıya sahip oluyordu. Dünyadaki gelişmeler belli semati kalıplara sokularak değerlendirilmekteydi. Sovyet sistemi milliyetlik akımlarını yanlış değerlendirmiştir. (14)

#### e) Soğuk Savaşın Başlaması

2. Dünya savaşı sonrası dönemde iyimser hava yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Dünya iki kutuplu bir yapıya yapıya dönüşmekte, bloklasmalar başlamaktaydı. Birleşmiş Milletlerin barışı

13- John G. Stoersinger, The Might of Nations, World Politic in Our Time, U.S.A., 1973, s.25

14- Gönlübol, M., Uluslararası..., s.215

koruyacağına dair güven azalmıştır.Bu da devletler arasındaki kuskuyu artarmaktan başka birşeye yaramaz.

Bu dönemde ideolojiler devletlerin dış politikalarını etkilemektedir.Sovyetler Birliği Dünyada kendi liderliğinde bir proleter ihtilali gerçekleştirip, kapitalizmi ortadan kaldırmak amacındadır.Bu da Batının Kapitalist Ülkelerinde komünist ihtilaller çıkararak rejimleri değişecektir.Bu ideolojik olarak kaçınılmazdır.Sonuç komünist zafer gelecektir.Doğu Avrupadaki komünist darbeler,darbe de sonra da kurulan sovyet yanlısı yönetimler Batılıları telaşlandırmıştı.Batılı demokratik Ülkeler durumun farkını varırlar ve işbirliğine giderler.

Bu kuskulu güvensizlik ortamı içinde görünmez etkilerden doğan şartlar ve politikalar karşıt çıkarları öne getirirler ve (15) düşmanlık politikası soğuk savaşla birleşir.Bu ortamda da büyür. Soğuk savaşta kullanılan yöntemler diplomatik, askeri, ekonomik (16) ve ambargodur.Berlin Blokajında her iki taraf diplomatik başarıdan çok savaş tekniği kullanmıştır.

Kamuoyunun genel görüşü 2.Dünya Savaşından sonra gelen yıl-

---

15- Hans J. Morgenthau, Truth And Power, New York, 1970, s.349

16- Berlin Blokajı:2.Dünya Savaşından sonra Berlin 4 işgal bölgesine ayrılmıştı.Batılıların Berlindeki işgal bölgesi ile Almanyadaki işgal bölgelerindeki ulaşım Sovyet işgal bölgesinden geçilerek yapılmakta idi.Batılıların Berlindeki faaliyetleri Sovyetlerin isine gelmiyordu.1948 yılında A.B.D.,İngiltere,Fransa kendi işgal bölgelerinin birleştirdiler.Sovyetler Batılıları Berlinden atmaya karar verince 1948 Martından itibaren bütün ulaşımı kestiler.Bu durum Sovyetlerle Batılılar arasında büyük gerginlik doğurdu.A.B.D. hava köprüsü kurarak Berlince uçakla günde 3-4 ton yiyecek taşımaya başladı.Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih,Ankara, 1975, ss.716-76

larda Stalin'in uyguladığı politikanın soğuk savaşı çıkarttığıdır. Daha özei soğuk savaşın orjini Yalta görüşmelerine dayanıyordu. Da sonra Sovyet yayılmacılığı başladı. Burada Stalin suçlanıyordu. Stalin'in yayılma polkitikalarına karşı A.B.D. karşı önlemler almayla başladı.

Savaş sonrasında Doğu Avrupadaki ülkelerde kurulan hükümetlerin biçimi üzerine tartışma çıktı. Stalin bu hükümetlerin dost olduğunda ısrar etti. Roosevelt ve Churchill bunların Sovyetlerle dost olabileceklerini fakat aynı zamanda demokratik olmaları gerektiğinde ısrar ettiler. Stalin ise serbest seçimle gelen yönetimler Sovyet karşıtı olabilirler ve buna izi vermeyeceğini belirtti. Stalin Rus çıkarlarını kaçınılmaz olarak Batının tehdit ettiğini savunuyordu. Batıda Sovyet komünizmin sınırsız isteklerinin Rus imparatorluğu çatısı altında gerçekleştirmeye çalıştığı şekilde yorumluyodu. Böylece soğuk savaş başlamıştı.

Sovyetler iki avantaja sahipti. Askeri güç olarak Kızıl Ordu. Sovyetlerin öne sürdükleri etki alanında fiziki konumu, bir de Batı ülkelerindeki komünist partiler. Bu partiler Sovyetlerin kendi politikalarını destekleme isteklerine uygun cevap veriyordu. Batının Sovyet etki alanına yapacak birşeyi yoktu. Yanlızca Yalta görüşmelerini siddeti hakkında yasal ve moral yaklaşım dışında. Almanya konusunda, Rusların etkisine karşı askeri önlemler başarıyla uygulanmıştı.

---

17- Morgentau, Truth..., s.351, Türkkaya Ataöv, Amerika NATO ve Türkiye, Burada soğuk savaşın A.B.D. tarafından çıkarıldığı savunulur.

18-Lisle A.Rose, After Yalta, New York, 1973, s.169

Soğuk savaş Kore Savaşının ışığı altında karakter değişti. Kuzey Kore saldırısı Batı tarafından önleildi. Bu Moskova'nın Dünyayı fethetmesine karşı açık bir savaştı. Stalin'in yanı sıra Çarlık Rus politikası değil, aynı zamanda Lenin ve Trocki'nin Dünya bolşevik ihtilalinin de özlemiydi. Kore Savaşı Sovyetler tarafından kontrol edilen Dünya egemenliğinin de sonuydu. Bu gerilim silahlanma yarışını başlattı. Bu durum soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşeceği beklentisini getirdi.

## B- TÜRKİYE

### a) Türkiye Üzerinde Sovyet Tehdidi

Savaş sonunda açıkça belli olmuştu ki ilişkilerin yerleşmesinde müttefiklerin durumu Türkiye'yi etkileyecekti. Savaşın sonuna doğru Sovyetler Türkiye'nin gelecek statusün Batı güçlerinden destek sağlama çabasına girmisti. Ne Churchill ne Roosevelt ne de Truman bu konuda Sovyetlere kesin bir Batı niyetini açıklamamıştı. Churchill özellikle Yunanistan'ın İngiliz etkisi altında olmasını isterken Türkiye hakkında kesin bir görüş belirtmemişti. Bununla beraber İngiliz ve Amerikalılar 1936 Montreux ile kurulan Boğazlar Sözleşmesinde bir takım değişiklikleri kabul edeceklerini belirtmişlerdi. Bu konuda Yalta'da sözlü olarak ne Stalin ne de Batı liderleri kabul edilebilir değişikliklerin kesinleşmesine sebep olmadılar. Sov-

---

19- Diane Shaver Clemens, Yalta, New York, 1970, ss.258-260

20- Harry Truman, Years of Decisions, New York, 1955, s.378

yetlere asırı değisiklik için açık kapı bırakmışlardı.Bütün bunlar Stalin'e Türklerin Batı desteğinden yoksun olduğu izlenimini vermiştir.

Türk davranışını kontrol eden ilk Sovyet hareketi 19 Mart 1945 te gelmiştir.Molotov 1925 Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasını (21) kaldırılmasını içeren bir Sovyet notası vermiştir. 7 Haziran 1945 te Sovyetler Birliği ikinci bir notayla Boğazlardan Üs istemiş ve Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının yenilenerek Doğuda sınır dü- (22) zenlemeler talep etmiştir.

Türkiye Sovyet tehdidiyle basbaşı kalmıştı.Durum bu halde iken A.B.D., Sovyetlere Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ilişkin görüşlerini belirten bir teklif getirmemiştir.A.B.D. bununla, Temmuz 1945 deki Potsdam Konferansının atmosferini bozmak istememiştir

Potsdam'da Sovyetlerin Boğazlar meselesine yalnız Türkiye ile Sovyetler ile kendisini ilgilendiren iki taraflı bir mesele olarak bakması, Boğazlardan askeri Üs istemeesi İngiliz ve A.B.D. (23) nin muhalefetine neden olmuştur. Churchill, Montreux'nün değiştirilmesine taraftar fakat Boğazlardan Üs istenmesine karşıydı.Truman ise Sovyet tezine karşı, Montreux'nün Boğazlarda milletlerarası bir statü verilmesini ve Boğazlardan geçişin Üç büyük devletle beraber ilgili devletlerin teminatı altına konulmasını teklif et- (24) misti. Üç büyük, Montreux sözleşmesinin günün şartlarına göre düzen-

21- Weisband, a.g.e., s.382

22- Feridun Cemal Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara, 1968, s.247

23- Winston S.Churchill, Triump and Tragedy, Boston, 1953, s.635

24- Metin Tokat, Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu, Ankara, 1971, s.82

lenmesi konusunda anlaşmasına rağmen, toplantı konuyu çözüme ulaştırmadan dağılmıştı. Konferans her ülkeyi, Türkiye ile ilişkileri ikili görüşmelerle halletmesinde karar kılmıştı.

A.B.D. daha sonra Boğazlar konusundaki görüşlerini Türkiye'ye bildirmiştir. İngiltere de A.B.D. görüşüne benzer bir görüş bildirmiştir. Ankara'ya göre bu görüşler Truman'ın Boğazların uluslararası su yolu olması formülüyle ilgili olumlu bir gelişmeydi. Gerçi bu görüş Türk Dışişleri ile uyum içinde olmamasına rağmen, görüşme tek-  
(25)  
(26)  
lifi Türkiye tarafından prensipte kabul edilmisti. Bu yolla Ankara, A.B.D. yi Türk görüşüne yaklaştırmayı ümit ediyordu.

A.B.D.yi etkileyen diğer bir olay da, 1945 Aralığında Gürcü profesörlerin sınır iddalarıydı. Sovyet basını ve radyosu bu konuya geniş yer verdi. Bu konuda Türk basını sert tutum takınmış ve Türk Dışişleri de A.B.D. ve İngiltere ile görüşerek açık tavır almıştır. 1945 sonunda Dean Acheson Türklere ayrı bir teminat vererek "Dünyanın barış ve güvenlik bölgelerine genişlediğini ve A.B.D. en hayati çıkarlarını koruyacağını" bildirmisti.  
(27)  
(28)

Sovyet tehditleri Türkiye'nin yalnız olduğu bir döneme rastlamıştı. Sovyetler 2. Dünya Savaşından sonra Dünya kamuoyunda sağladığı prestije ve Batılı devletlerin Türkiye yi desteklemeyeceği varsayımına dayanarak hareket etmişti. Ancak Türkiye nin iç

---

25- Erkin, F.C. Türk-Sovyet..., s.270

26- Erkin, F.C., a.g.e., s.271

27- Yusuf Sarıınay, Türkiye nin Batı İttifakına Yönelisi ve NATO ya Girişi, Ankara, 1985, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s.65

28- George S.Harris, Troubled Alliance, Washington, 1972, s.19

politikasında çok partili sisteme geçmesive hür ülkeler arasında yerini alması,giderek Batılı devletlerin desteklerini sağlamıştı. Ayrıca savasta sora Sovyetlerin sürekli toprak kazanmak istemesi de Sovyetlere karşı kuskuların artmasına yol açmıştı.

#### b) Türkiye'nin Güvenlik Arayışları

Türkiye, Sovyet tehdidi altında, ilk olarak A.B.D. yi Bolşar konusunda Türk görüşüyle uyum içine getirmek, ikincisi de A.B.D. yi Sovyetlere karşı Türkiye ile ittifaka yaklaştırmak amacını gütmüşü.A.B.D. bu arada 1945 Aralığında Sovyetler Birliği ile işbirliği Umidini kaybetmişti.Sovyetlerin İran Üzerindeki kuşatması sonucunda , Truman Sovyetlere sert önlemler alınmasından yana olmuştur. (29) (30)

A.B.D.nin davranışındaki değişiklik Missouri savaş gemisinin Washington'da ölen Türk Elcisi Münir Ertegün'ün cenazesi İstanbul'a getirmesi ile kendini göstermişti.Türk basını A.B.D.yi barışı adaletin,hakkın, gelişmenin ve refahın savunucusu olarak selamlamıştı. (31) Ankara ise bu ziyarete A.B.D. ile dayanışmayı gösteren olay olarak bakmıştı. ( 5 Nisan 1946)

Missouri'nin Türkiye'ye gelmesi üzerine, Ankara Hükümeti A.B.D.den kredi ve askeri techizat almak için girişimlerde bulundu. Gerci askeri techizat olarak Türkiye hala İngiltere'ye bağlıydı ama İngiltere'nin bunu uzun süre karşılayamayacağı açıktı.Bu nedenle

---

29- George E.Kirk, A Short History of the Middle East, New York, 1964, ss.259, -266

30- Roosevelt in yerine geçen Truman " Ruslar cehenneme gitsin " dedi.Clemens,D.S., Yalta, s.260

31-Harris, G.,Troubled....,s.20

A.B.D. ye yönelmeleri gerekiyordu.Ancak, şimdilik A.B.D. bunu karşılar bir tavır aldığı söylenemezdi.

A.B.D. gerçekten de Türkiye'ye yardıma hazır değildi.Ama Sovyet tehdidine karşı daha sıkı diplomatik tavır almalıydı.Çünkü Sovyetler,Türkiye üzerinden Ortadoğuya geçerek daha büyük bir tehdit oluşturalırdı.

7 Ağustos 1946 da Kremlin Türkiye'ye sert bir nota vererek su yollarının ortak kontrolü üzerindeki isteklerini tekrarlamıştı. (32) Sovyetlerin Kafkasya ve Karadeniz de askeri manevralar yapması üzerine Türkiye, verilecek cevabın İngiliz ve Amerikan Hükümetleriyle uygun olmasını istedi.19 Ağustos 1946 da Türk görüşünü destekleyen A.B.D. cevabı gelmişti.A.B.D. Boğazlarda Karadenizde güçleri olan ülkelerin kontrolünü reddediyor, yalnızca Türk kontrolünü uygun buluyordu.Boğazlar bir saldırıya uğradığı takdirde bunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete gecilmesi için bir sebep teşkil edeceği belirtiliyordu. (33)

24 Eylül 1946 da Sovyetler önceki isteklerini tekrarlayan bir notayı Türkiye'ye vermiştir.Bu Kez de A.B.D. ve İngiltere Türkiye'nin yanında yer almıştı. Ve bunun sonucu Sovyetler birsey elde edememiştir.Sovyet Askerlerinin Kuzey İran dan çekilmesiyle Türkiye'ye bir saldırı olamayacağına dair bir güven düğdu.Buna karşılıkTürkiye A.B.D. yardımını yeterince sağlayamamıştı.A.B.D.

---

32- Sovyet notası ve bu notaya verilen Türk cevabı için,Erkin, Türk-Sovyet..., s.303

33- Harris, a.g.e.,s.22

34- Kamuran Gürün,Dış ilişkiler ve Türk Dış Politikası (1939 dan Günümüze kadar), Ankara, s.182

ile 1946 Ekiminde 25 Milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalandı  
A.B.D. ekonomik yardım yaparken İngiltere'ye askeri techizat so-  
(35)  
rumluluğunu bırakmıştı.

1946 nın sonunda Türkiye üzerindeki baskı önceki yıllara göre azalmıştı. A.B.D hala İngiliz yardımını öngörürken, Türkiye'ye biraz daha yaklaşmıştı. İngiltere Türkiye'nin 1939 ittifak üyelerinden biriydi. Türkiye ise Sovyetlerin ciddi olarak güç kullanmak niyetinde olmadığını tahmin ediyordu.

İç politikada ise liberasyon sürmekteydi. Demokrat Parti büyüyor ve Cumhuriyet Halk Partisine potansiyel bir rakip haline geliyordu. 1946 Temmuzunda yapılacak seçim muhalefetin meclise girmesi için büyük bir fırsattı. Seçim sonrası kurulan hükümet Demokrat Partiye karşı asırı otoriter göründüyse de, politik rekabet, politik sistemi ciddi olarak tehdit etmedi.

#### c) Truman Doktrini

Truman Doktrini, Türkiye'nin temel destekleyicisi olarak A.B.D.nin resmi doğuşunu tanımladı. Türkiye'nin durumunun sağlamlığına rağmen, 1947 başlarında İngiltere Türkiye'deki bas rolünü terktığı zaman A.B.D.nin bu rolü almasında çok az bir istek vardı. İngiltere Türkiye ve Yunanistan'a yardım edemeyeceğini belirtmiş, fakat Batı Dünyasının savunması bakımından bu iki devletin bağımsız-  
(36)  
lığın önemli olduğunu A.B.D.ye bildirmişti. Bu A.B.D.nin Ortadoğuda akti hale gelmesi demektir. Eğer Yunanistan Komünist bir yönetim al-

35-Memet Şönlübol- Haluk Olman, " Genel Durum " Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1987, s.220

36- Jeamahn Suh, Kore Savaşı'nın Türk Dış Politikasına Etkileri, S.B.F.yay. (yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1973, s.21

altına girerse, bu Türkiye'yi de tehdit edecekti. Aynı zamanda Italya Yunanistan ve Yugoslavya'nın tehdidi altına girebilirdi. Böylece Batı Avrupa komünist tehdit altına düşebilirdi.

Bu durum karşısında 12 Mart 1947'de Truman Doktrini ilan edilmiştir. Bu A.B.D.'nin dış politikasında yeni bir dönemdir. Bu mesajda "Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından sarfedilen gayretler ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım" diyen Truman Kongre'den Hükümete, 1- Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapmak, 2- Bu devletlerin isteği üzerine her ikisine de sivil ve askeri personel göndermek ve seçilecek Türk ve Yunan personelinin de A.B.D. de yetisttirilmesini sağlamak yetkisinin verilmesini istemektedir. Bu 22 Mayıs'ta Baskana tanınan yetki ile yürürlüğe girmiştir.

Yardımin kapsamı konusunda Amerika ile Türkiye arasında görüşmeler başlar. 12 Temmuz 1947'de Ankara'da Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında anlaşma imza edilir. Bu anlaşma Türk-A.B.D. ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Truman Doktrini Türkiye'nin güvenlik arayışlarının birinci evresini tamamlamıştır. Sovyetlere karşı A.B.D. yardımı sağlanmış, ancak bazı meseleler muallakta kalmıştı. Yardım süresi belirtilmemişti. Milletlerarası ortamda ılımlı bir gidiş olursa yardım kesilebilirdi. Truman Doktrininin Türk dış politikasına etkisi Türkiye'nin

37- Lord Ismay, NATO da İlk Bes Sene, Ankara, 1956, s.6

38- Harris, a.g.e. s.28

Filistin meselesindeki tutumunu da etkiliyecektir. A.B.D. etkisinde kalarak bu konuda tutum değistirecektir.

#### d) Marshall Planı

Avrupa 2.Dünya Savaşından yıpranarak çıkmıştır.Bu nedenle A.B.D. Avrupa devletlerinin kalkınmasını sağlamak için bir kalkınm programı takip edilmesi gereğini duymuştu.Dışişleri Bakanı Marshal 5 Haziran 1947 de Harward Üniversitesinde yaptığı konuşmada "Avrupada gelecek 3-4 senelik, yabancı memleketlerden ve bilhassa A.B.D. den ithal edeceği yiyecek ve diğer esaslı maddeler ihtiyacı bugünkü tediye kabiliyetinden çok fazladır.Avrupa'nın mühim bir ek yardıma ihtiyacı vardır.Aksi halde iktisadi,içtimai ve siyasi çok vahim bir yıkıntıya maruz kalacaktır." ,,(40) diyordu.Bu konuşmalardan anlaşıldığı gibi Marshall, Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını planlamak için biraraya gelmelerini istemisti.1947 Temmuzunda Paris'te 16 Avrupa devletinin katıldığı bir toplantı yapılmış, Avrupa ekonomik işbirliğinin temelleri atılmış ve ihtiyaçlarını gösteren ortak bir rapor hazırlanmıştır.

Yardımanın yapılacağı ülkeler için ad belirtilmemiştir.Yardım Sovyetler Birliğini de kapsamasına rağmen Stalin bunu reddetmiştir. Kominform'u kuran Stalin, Marshall planına karşı mücadele etmeye başlamıştır.

39- Haluk Ulman- Oral Sander, " Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler,, S.B.F.D., Cilt XXVII, No:1, Mart 1972, s.10

40-Ricard Robinson, The First Turkish Republic, Massachusett, 1963, s.179

1947 deki Marshall planının ilanı Türkiye'nin bu yardımdan (41) nasıl yararlanacağına dair problemleri de beraberinde getirmiştir. Marshall Yardımı Türkiye'ye özel bir yer ayırmıyordu. Çünkü Amerikalı uzmanlar Truman Doktrini ile Türkiye'nin acil yardım ihtiyaçlarının karşılandığına inanıyorlardı. General L. Oliver Komisyonunun Türkiye'nin acil ihtiyaçlarını içeren gönderdiği rapora göre, Türk ekonomisi sağlıklıydı. (42) Komisyona göre Türkiye 5 yıl daha askeri yardım alacaktı. Ondan sonra Türkler büyük ölçüde kendi kendine yeterli hale gelebilecekti. Amerikan danışmanların vardığı sonuca göre Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin düşük düzeyde olmasının ışığı altında, yatırımların yüksek oranı kapasiteyi artıracak ve enflasyona yol açacaktı. Bu nedenle Türkiye uluslararası kredi kurumlarına borçlanarak sınırlı ihtiyaçlarını karşılayabilecekti.

Bu şartlar altında A.B.D. Marshall Planında Türkiye'ye çok az yer verilmiştir. Türkiye'nin ekonomisi savaş esnasında fiziksel zarardan kurtulmuştu. Bu nedenle Türkiye'nin ziari ürün ve yeraltı zenginlikleriyle Avrupanın restoresini sağlayabileceğini Amerikalı uzmanlar düşünmüştü. Bundan dolayı Türkiye için önemli olan tarlalar da üretimi artıracak makinaların dağıtılmasıydı. Türkiye'nin sınırlı dövizine rağmen, A.B.D. bu araçların Türkiye'ye kiralayamaya verilmesini kararlaştırmıştı.

A.B.D.'nin uzun vadeli kredi ve ekonomik yardım düzeyi oldukça düşüktü. Özellikle yardımın büyük bir kısmı Avrupaya ayrılmıştı. Bundan başka, hızlı ekonomik gelişme için iç baskılar buyümeke

---

42- Harris, a.q.e., s.31

idi.Politik sistem tek partiden çok partiye geçiyordu.Ekonomik gelişmeye politik başarının göstergesi olarak bakılıyordu.

Türk Hükümeti, Marshall Yardımından daha fazla yararlan-  
(43)  
mak için Paris ve Washington'na bir heyet gönderdi.Türkiye yardım dışında kalamazdı.Türk heyeti ekonomik kalkınma için istediği 615 milyon dolar (5 yıllık kalkınma planında öngörülen) elde edememiştir.Truman Doktrininden de düşük seviyede yararlanmış olan Türkiye bu durumdan memnûn olmamıştır.Artık yardım konusu politik bir kriter dönüşmüştür ve gerçekte Türkiye ekonomik yardıma layıktı.Çünkü Sovyetlere karşı bir uç nokta olarak hizmet ediyordu.Heyet, Türkiye'nin ağır savunma yüküne de dikkat çekti ve A.B.D. Türk görüşlerini  
(44)  
dikkate alarak yardımı genişletti.

Türkiye için Marshall Yardımının amacı ziraati geliştirmek içindi.1948-1952 arası yardım 300 milyon dolar civarındaydı.Bu yardımın % 60' ı zirai alana yatırıldı ve zirai ürün artışı sürekli yükseldi.Türkiye önemli tarım ürünü ihrac eden ülke haline geldi.Türk gayri saf hasılası 5 yıl içinde %45 arttı.Zirai ürünler farklılaştı.Zirai ürünler için makina ithal edildi.Bu gelişmeler Türk ziraatini ve askeriyesinin makineleşmesi yeni ihtiyaçları doğurdu.Bunun başlıcası petroldü.

---

43- Harris, a.g.e., s.32

44- Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, S.B.F.yay. Ankara, 1979, s.53

## II.BOLUM: NATO VE TURKIYE

### A- Avrupadaki Gelismeler ve NATO'nun Kurulusu

#### a)- Brüksel Anlaşması

2.Dünya Savaşından sonra Dünyada genel bir iyimserlik havası mevcuttur.Sovyetlerin Dünya kamuoyundaki prestiji yüksektir. Barışın korunması için 26 Haziran 1945 te San Francisco da Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulur. Teşkilatın çalışmalarında Sovyetler Birliği'nin sürekli olarak veto hakkını kullanması Birleşmiş Milletlerin çalışmasını engeller mahiyettedir.

Bu arada Sovyetlerin Batı kamuoyundaki imajı da değişmektedir.Sovyetler savaş sonrası toprak kazancı olan tek ülkedir.Buna karşılık 2.Dünya Savaşından sonra A.B.D. ve İngiltere ordularını terhis edip, asker sayısını oldukça azaltmıştır.Ancak Kızıl Ordu askerlerini terhis etmiyordu ve bu durumda, Sovyetleri Avrupada durduracak bir güç yoktu.

Batı ülkelerini en çok etkileyen, Sovyetlerin 1948 Subatında ki Çekoslovakya daki darbesiydi.Bundan öncede Sovyetler Arnavutluk,

---

1- Gönlübol, Uluslararası Politika, s.51, Türk heyetinin San Francisco Konferansındaki çalışmaları hakkında bilgi için, Feridun Cemal Erkin, Dışişlerinde 34 Yıl,Ankara, 1987, Cilt 1, ss.147-154 Birleşmiş Milletler için ayrıca Hans s. Morgenthau, Uluslararası Politika, Ankara, 1970, Cilt 2, ss.604-608

2- NATO Belgeler ve Belgeler, Brüksel, 1971, s.13

3- Çekoslovakya Marshall yardımına katılmak için büyük istek gösterdi.Sovyetlerin baskısı sonucu Paris te yapılan toplantıya Çekoslovakya katılmadı.Daha sonra da 1948 Subatında bir darbe ile komünistler Çekoslovakya da yönetimi ele geçirdi.Metin Toker, Orak ve Çekiç Arasında Kalanlar, Ankara, 1973, ss.351-362

Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Macaristan da kendilerinin etki sinde uydu yönetimler kurmustu. Ancak Cekoslavakya daki darbe Batılılara uyarı niteliğinde olmustu. Bu darbe ile Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlarda hakimiyet sağlıyordu. Simdi sıra Avrupaya gelmişti. Bu durum Avrupada Sovyetler nasıl durdurulacak meselesini de beraberinde getiriyordu.

Bunun üzerine İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Brüksel de toplanmış ve 17 Mart 1948 de Batı Avrupa Birliğini kuran Brükse Anlaşmas imzalamışlard. Buna göre bu devletler arasında her türlü ilişkiyi geliştirecek ve taraflardan biri Avrupada bir silahlı saldırıya uğradığı takdirde, diğerleri her türlü vasıtalarla onun yardımına gideceklerdi.

Bu anlaşma ilk kez Sovyetlerin Avrupadaki yayılmasına karşı alınmış ciddi bir önlemdi. Ancak savaş sonrası şartlar göz önüne alınınca Avrupanın Sovyet gücüne karşı koyabilmesi kuşkuluydu. Bu durumda A.B.D. nin desteğine kesinlikle ihtiyac vardı.

#### b) Vanderberg Kararı

A.B.D. nin desteği olmadan Batı Avrupa Birliği Sovyetlere karşı koyamayacağı açıktı. A.B.D. nin Batı Avrupa ile ilgilenmesine sebep olan 1948 Martında meydana gelir. Bu Berlin krizidir. Sovyetler Berlin den Batılıları atmaya karar verir ve böylece Berlin in Batı Avrupa ile olan her türlü bağlantısını keser. A.B.D. hava köprüsü kurarak Berlin e yiyecek taşır. Ancak sonunda Sovyetler Batılıları Berlin den çıkartamayacağını kesin olarak anlar. Bunun sonucund

Batıyla Sovyetler arasında artık işbirliği yapılamıyacağı inancı yerleşir.Sovyetlerin yayılmasına karşı daha caydırıcı önlem alınması gerekiyordu.

A.B.D. Monroe Doktrininden beri Avrupa ile ittifaklar girmiyordu.Ancak A.B.D.de fikirler değişmiş ve I.Dünya Savaşının dışında olmalarına rağmen etkilenmiş ve savaşa girmişti.2.Dünya Savaşında da durum aynıydı.Avrupada başlayan savaş A.B.D.yi etkilemiş vesavaşa girmek zorunda kalmıştı.Yine Avrupada bir savaş çıktığı takdirde bu A.B.D.yi yine etkileyecekti.

A.B.D. Anayasasına göre, A.B.D, nin bir ittifaka bağlanması imkansızdı.Ancak bu durum senatör Vanderberg,Senatoya sunduğu bir karar tasarısıyla çözüme kavuşturmuştur.Bu karar tasarısıyla Amerika-Başkanına,Amerikanın güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan,bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisinin verilmesini istemisti.11 Haziran 1948 de kabul edilen bu teklife Vanderberg Kararı denildi.

A.B.D.nin bu kararı alması Monroe Doktrininin terki demekti Bundan Böyle Avrupadaki gelişmelere A.B.D. ilgisiz kalamazdı.

#### c) NATO nun Kurulus

A.B.D.inziva politikasını bırakıp, daha geniş ittifaklarda yer almayı düşünüyordu.Avrupadaki hür ülkelerin hayatı,A.B.D. olmaksızın sağlanamazdı. Sovyet Rusya'nın bir saldırıda A.B.D.nin Avrupa

---

4- Feridun Cemal,Erkin, " Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun doğuşu, Türkiye nin NATO ya Girişi,, NATO ve Türkiye, Ankara, s.11

5- Erkin, a.g.e., s.12

6- Acheson, a.g.e., s.40

lı hür ülkelerin yanında yer alacağını bildirmesi gerekliydi.A.B.D bunun üzerine,Kanada ve Batı Avrupa devletleriyle görüşerek 4 Nisa 1949 da Kuzey Atlantik ittifakının kurulmasına öncülük etti.Anlaşm yı imzalayan ülkeler A.B.D., Kanada, İngiltere, Fransa, Danimarka, Lüksemburg, Hollanda, Norvec, Portekiz, İzlanda ve İtalya'dır.

Bu hem askeri hem sosyal hem de kültürel bir ittifaktı.5. madde " Taraflardan birine veya bir kaçına karşı Avrupada veya Kuzey Amerikada yapılacak silahlı bir tecavüz telakki edilmesini ön görmektedir.Büyük bir tecavüz vaki olduğu takdirde herbiri, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil olmak üzere lüzumlu göreceği hareketlere hemen girişerek tecavüze maruz kalmış taraf ve taraflara (7) yardım edecektir."

Anlaşmanın girişinde taraflar demokrasi, kişi hürriyeti ve hukuk hakimiyeti üzerine kurulu ortak miraslarını ve medeniyetini korumak, bütün uluslararası meseleleri barıscı yollarla cözmek ve barıs ve dostluğa dayanan ilişkilerini ve ekonomik işbirliğini artırmak niyetlerini de belirtiyorlardı.Ittifakın askeri yönü dışında ekonomik,kültürel ve sosyal yönü de olduğu vurgulanıyordu.

NATO'nun kurulmasıyla Batı ile Doğu bloku arasında denge de kurulmuş oluyor ve A.B.D. Sovyetlere karşı uygulamaya başlıyacağı durdurma politikasının da adımını atıyordu.Gercekten de NATO kurulduktan sora Sovyetlerin Avrupadaki yayılması durdurulmuştur. Temelde NATO bir savunma ittifakı olmakla birlikte, bir saldırı

---

7- NATO Belgeler ve Bilgiler, Brüksel, 1971, s.22

olduğu taktirde gerekli önlemleri almayı taahhüt etmektedir.

## B: TÜRKİYE' NİN GİRİŞİMLERİ

### a) Türkiye' nin NATO' ya Katılma Girişimleri

2.Dünya Savaşından sonra Türkiye' ye yönelik Sovyet tehdidi, Türkiye' nin müttefik aramasına neden olmuştu.Türkiye, Sovyet tehdidi-  
dine karşı Truman ve Marshall yardımı ile A.B.D. desteğini sağlamış-  
tı.Fakat bu karşılıklı bir ittifak anlaşmasına dayanmıyordu.Güvenli-  
ğini bir ölçüde emniyete almış fakat tamamen sağlayamamıştı.Avrupa-  
daki Sovyet yayılmacılığı Türkiye' nin korkusunu arttırıyordu.Bu ne-  
denle de Türkiye Batı Birliğine katılmak istemişti.İngilizlerle  
görüşmelerde Batı birliğine eklenecek bir Amerikan garantisi temini  
imkanları üzerinde durulmuştu.Ancak İngilizler bunu zamansız bularak  
(8)  
reddettiler.

A.B.D.nin Batı Savunma Birliğine katılacağı belli olunca,  
Türkiye A.B.D. ile bir ittifak anlaşması yapmak istediye de başa-  
(9)  
lı olamadı. Türkiye Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin,  
A.B.D. Dışişleri Bakanı Yardımcısı Robert M.Lowet ile yaptığı gö-  
rüşmede, "Türkiye' nin Batı Avrupa Birliğine katılması suretiyle  
Atlantik Faktına aday olma fikrini" öne sürmüştü.Lowet ise, "Batı  
Avrupa Birliğinin genişletilmesi, bu birlikteki üye devletlerin  
takdirine kalmıştır" diyerek konuyu kapatmıştır.Erkin, daha sonra  
Dışişleri Bakanı Marshall ile görüşerek durumu anlatmış,ancak net  
bir cevap alamamıştır.

---

8- Sarıınay, a.g.e., s.97

9- Erkin, Batı Avrupa Birliği ve NATO' nun ... a.g.e. , s.19

1949 başlarında pakta katılmak Türkiye'yi meşgul eden en önemli olaylardan birisiydi. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 1949 Subatında, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatının toplantısına katılmak üzere Londra ve Paris'e gitmeden önce verdiği demeçte, sınırlı coğrafi alanı sebebiyle Türkiye'nin hazırlanan Atlantik Anlaşmasına katılmayacağı mümkün olmayacaksa, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan Akdeniz savunma sisteminin kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir. Sadak, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanlarıyla görüşükten sonra Avrupada barışın yalnız Kıta'da korunamayacağını ve bu nedenle Atlantik Savunma Sisteminin Akdeniz'de kurulacak olan başka bir savunma sistemi ile tamamlanmasını öne sürmüştü. (11)

NATO'ya, Fransa'ya bağlı olan Cezayir'in ve bunun yanında İtalya'nın alınması Türkiye'nin karşısına çıkarılan sınırlı bölge tezini çürütmüş oluyordu. Bu durum Türk basınında oldukça eleştiriye uğramıştır. (12)

Türkiye, 5 Mayıs 1949'da kurulan askeri niteliği bulunmayan Avrupa Konseyi'ne alınmaması yeni bir memnunsuzluk yaratmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 8 Ağustos 1949 tarihinde Türkiye'nin Konseye davet edilmesini kararlaştırmıştır. Bu Türkiye'de Avrupalı bir ülke gibi görülmesi izlenimini yaratmıştır. Bu aynı zamanda NATO'ya girmek için bir basamak (13)

---

10- Sarııay, a.g.e., s.99

11- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.224

12- Yukardaki Eser, s.225

13- Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara, s.65

(14)  
olarak görülmüştü.

Sovyetlerin atom bombası yapması Türkiye üzerinde tekrar Sovyet baskısını gündeme getirebilirdi. Bu aynı zamanda Amerikanın elinde bulundurduğu atom tekelini kaybetmesi demekti. Türkiye Sovyet tehlikesine karşı Batılı devletlerin dikkatini Doğu Akdenize çekme amacıyla Akdeniz ittifakının gerçekleşmesi için teşebbüslerine devam etti. Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Anlaşması 24 (15) Mart 1950'de imzalanmıştır. Bu anlaşma Doğu Akdeniz Paktına yol açacağı üzerinde durulmuştur.

Türkiye'nin teklif ettiği pakt İngiltere'nin çıkarlarına uygun düşmüyordu. İngiltere Ortadoğudaki çıkarlarını korumak için pakta Mısır ve Irak'da katılmasını istiyor ve komutanlığında İngilizlerin elinde olmasını istiyordu. Türkiye'nin teklif ettiği paktın gerçekleşmesi ihtimali çok zayıftı. Bu pakta İsrail meselesi yüzünden Arap devletleri girmeyecekti. Bu durumda Türkiye için NATO'ya girmekten başka çare kalmıyordu.

Türkiye NATO'ya girmek için ilk müracaatını 11 Mayıs 1950'de yapmıştı. Girme gerekçeleri şöyleydi: Arap ülkelerinin İsrail ile savaş halinde bulunması, Doğu Akdeniz Savunma Paktının kurulmasını imkansızlaştırır. 1936 İngiliz-Mısır anlaşmasının yerine gelecek bir çözüm yolu bulunmadıkça, Mısır'ın İngiltere ile bir savunma (16) paktına girmesi mümkün değildir. Ancak toplantıda Türkiye'nin müracaatı bir karara bağlanmadı.

---

14- Harris, a.q.e., s.38

15- Sander, a.q.e., s.70

16- Sander, a.q.e., s.71

Türkiye yalnız İtalya tarafından desteklendi. A.B.D. Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınması için fazla ısrar etmedi. Çünkü A.B.D. ittifakın Doğu Akdenize kadar genişlemesini kendi kamuoyuna kabul ettiremeyeceğinden çekinmiştir. C.H.P. yönetiminin NATO'ya girmek için yaptığı girişimler seçimlerden sonra Demokrat Parti tarafından devam ettirilecektir.

#### b) Demokrat Partinin İktidara Gelmesi

İçteki sosyal ve siyasi gelişmelerle demokrasi taraftarı memleketlerin 2. Dünya Savaşındaki zaferlerinin bir sonucu olarak C.H.P. Hükümeti rejimi libelleştirmek ihtiyacı duydu. C.H.P. ile muhalefetin ortak noktası Türkiye'de çok partili sisteme geçiş (17) isteğiydi. Bu muhalefet C.H.P. içinde de vardı. Nitekim kısa bir süre sonra C.H.P. den ayrılanlar Demokrat Partiyi kurmuşlardı. Bunlar arasındaki mücadele çok partili demokratik bir sistem kurma konusu etrafında sürmekteydi.

1946 da başlayan siyasi mücadelenin amacı iktidarı bir siyasi partiden diğer bir siyasi partiye devretmek değildi. Hedef çok partili demokrasiyi kurmak ve kökleştirmektir. Yeni bir siyasi partiyi iktidara getirmek ise ancak bu hedefi gerçekleştirmek içindi. Bu dönemde kurulan siyasi partilerin de amacı, Türkiye'de demokrasinin kökleşmesini sağlamaktır.

Siyasi alanda gerçekleştirilen siyasi liberasyon Batı Ül-

---

17- Abidin Nesimi, Yılların İçinden, İstanbul, 1977, s.218, Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s.244

kelerinde Türkiye imajını olumlu bir şekilde değistirdi. Bu deği-  
sim Türkiye'yi de her hangi bir tecavüze karşı savunacak ve koru-  
cak demokrasi ve hürriyet taraftarı ülkeler arasına soktu. Bunun  
sonucu olarakta Batılı ülkeler ve özellikle A.B.D. Türkiye'ye karşı  
1949 dan sonra kredi ve ekonomik yardımı artırdı.

Çok partili sisteme geçiş için verilen mücadelenin sonucu  
olan serbestlik ortamı siyasi güvenlik, ferde saygı göstermeyi, bü-  
rokrasiye son verilmesine ve kişilerin devlet işlerine karışabilme-  
sine vermiştir. Halk seçim hakkının kendisinden alınmasına imkân  
(18)  
olmayan bir hak olarak görüyordu. Bu hakkı hükümeti kontrol için  
en tesirli araç olarak görüyordu. Liderler halkın arasına katıla-  
biliyor, onlarla yüzyüze geliyordu. Hükümete karşı eleştiriler ya-  
(19)  
pılıyordu. Bu Bunlar Türkiye için önemli gelişmelerdi.

1946-1950 yılları arasında siyasi gelişmelere paralel ola-  
rak kamuoyunun da önemi artmıştır. Türkiye bir islam ülkesiydi ve  
ilk kez müslüman bir ülkede çok partili bir hayata geçiliyordu. Tür-  
kiye'nin Birleşmiş Milletler üye olması Dünya kamuoyunun dikkatini  
Türkiye'ye çevirmesine neden olmuştu. Dünya kamuoyu da Türkiye'de  
süren çok partili sisteme geçişi dikkatle izliyordu. Bu durumda Tür-  
kiye'nin tekrar tek parti yönetimine dönmesi kolay değildi.

Türkiye'deki bütün bu gelişmeler batılılaşıma hedefinin bir  
sonucuydu. Türkiye çok partili hayata geçerek siyasi liberasyonu ger-

---

18- Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1967, s.375  
19- Samet Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri,  
Bir Soru, İstanbul, 1972, ss.78-80, C.H.F.nin batarısızlık nedenler  
için, Yakup Kadri Karaosmanoglu, Politikada 45 Yıl, Ankara, 1968,  
ss.192-193

çekleştirmişti. Türk demokrasisi olgunluğa erişmişti. Bu da 1950 seçimleriyle C.H.P.'nin serbest seçimler sonucu iktidarı Demokrat Partiye devretmesiyle ispatlanmış oluyordu.

#### c) Demokrat Partinin Dış Politikası

Demokrat Parti kurulurken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti lideri Celal Bayar ile görüşürken dış politika da ayrılık yok diye görüş birliğine varmışlardı. Demokrat Parti bunu iktidara geldikten sonra isbat etmiş, genelde C.H.P. ile dış politika konusunda aynı tutumu takınmıştı. Türkiye'nin A.B.D. ve Batı Avrupa ülkeleri ile işbirliğinin artmasına ve NATO'ya katılma gayretlerini Demokrat Parti desteklemişti. Bu bir bakıma C.H.P.'nin dış politika görüşünün sürdürülmesidir. Bu Demokrat Parti seçim bildirisinde şöyle ifade edilmektedir:

'' Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletin misterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla birşey söylemeye lüzum görmüyoruz. A.B.D. ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi samimiyet ve anlayış havası içinde hergün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir. Memleketimizde iktidar tedebbülünün dış siyasetimizde hiç bir değişiklik yapılmayacağına dost düşman herkesin emin olması....,,

Bu durum hükümet programında da belirtilmiştir. Bu geleneksel dış politikanın sürdürülmesi demektir. Türkiye'nin Batıyla olan ilişkileri geliştirilmeliydi:

20- Celal Bayar- İnönü görüşmesi,

" - Dış politikada ayrılık var mı,  
- Yok

- O halde Tamam" Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet yay. İstanbul, 1970, s.113

'' Bu gün herhangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz üzerine fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve A.B.D. ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkar olan dış siyasetimizin sulhcü mahiyeti bütün dünyaca malumdur...

Bu arada, cihan sulhü için haiz olduğu ehemmiyet hergün daha iyi anlaşılan şarki Akdeniz emniyetini maddi ve manevi korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve mütefiklerimizin dikkat ve alakalarına bu mesele üzerine çekmek diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk ve rabitaları ile bağlı bulunduğumuz yakın Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurmak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanansamimi bir dostluk tenasüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız...., (21)

Bunlardanda anlaşılacağı gibi Demokrat Parti Cumhuriyet Halk partısından miras aldığı dış politikayı sürdürecekti.

#### d) Kore Savaşı ve Sonuçları

Demokrat Parti iktidara geldikten yaklaşık bir ay sonra 25 Haziran 1950 de Kore Savaşı çıktı. Güvenlik Konseyi Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırmasının barışı bozucu olduğunu kararlaştırmış ve 27 Haziranda Birleşmiş Milletler Üyelerini barışı ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır. 25 Temmuz 1950 de Demokrat Parti liderlerinin Yalova'daki toplantısında Kore'ye asker gönderilip gönderilmemesi tartışılmış ve bu tartışmalar sonucu Menderes Hükümeti Kore'ye 4500 kişilik bir kuvvet

---

21- Hazırlayanlar: Nurhan Dağlı, Belma Aktün, Hükümet Programları, Ankara, 1988, ss.164-165

(22)

gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Kore Savaşı 2.Dünya Savaşından bu yana iki blok arasında ilk kez soğuk savaşın sıcak savaşa dönebilme tehlikesini gösteriyordu. A.B.D. atom bombasına sahip olduğu için bir sıcak savaşın çıkmaya-  
cağını umuyordu.Ancak şimdi Sovyetler de atom bombasına sahipti.  
Bu durumda A.B.D. yeni planlar geliştirmek zorundaydı.

Demokrat Partini de hedefi Türkiye'yi NATO'ya sokmaktı.Sov-  
yetlerin Uzak Doğuda böyle bir saldırıya geçmesi, Türkiye'nin güver-  
lik meselesini tekrar gündeme getirmiştir.Demokrat Parti liderleri  
Kore'ye asker göndermekle NATO'ya gidecek yolun açılacağına inanı-  
(23)  
yorlardı.

Dışişleri Bakanı F.Köprülü International News Service'de  
yayınlanan yazısında,Dünyanın iki düşman kampa ayrıldığını,bu iki  
cephe arasında tarafsız bir politikanın mümkün olmadığını, A.B.D.  
nin Kore olayından sonra Türkiye'nin Yakındoğu barışı için önemini  
(24)  
daha iyi ve daha açık anlayacağını ümit ettiğini yazmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde kurulmak istenen Akdeniz  
Savunma Faktı kurulması imkansız haldedir.Demokrat Parti de bunu  
aynı şekilde değerlendirir.Çünkü Mısır ve İsrail'nin aynı pakta  
bulunması mümkün değildir.İngiltere bu komutanlığın kurulmasını,  
Türkiye'nin önderliğinden farklı olarak istemektedir.İngiltere,Orta-

---

22- Ali Halil, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, İstanbul, 1968, s.121, Kore Savaşına katılmamız hukuki yönden tartışılmıştır. Mükerrrem Sarol, Bilinmeyen Menderes I, İstanbul, 1983, s.214, Mümta Soysal, Dış Politika ve Parlamento, Ankara, 1964, ss.196-197

23- Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,DP nin Altın Yılları, 1950-1954, Ankara, 1990, s.87

24- Ayin Tarihi, No:205, Aralık 1950, s.92

doğu komutanlığına Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ı dahil etmektedir. Süveyş'te ise İngiliz askeri gücü bulunacaktı. Ortadoğuya bir saldırı olduğu takdirde İngiltere Türkiye'nin askeri gücüne ihtiyac duyuyordu. Türkiye NATO'ya girmek istediği için, bu teklifi benimsemiş ve bunu NATO'ya girmek için bir basamak olarak kullanmıştı. Çünkü İngiltere Türkiye'nin NATO'ya girmesine itiraz ediyordu.

Kore Savaşı, Batının Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmesine neden oldu. Kore Savaşının sonuçları Türkiye için oldukça yararlıydı. Herseyden önce Kore Savaşı, Türkiye'ye kolektif güvenliğin (25) güçleriyle dayanışmayı göstermesinde mükemmel bir fırsat oldu. Türkiye saldırganlara karşı, Birleşmiş Milletler Üyesi olarak barışseverlerin vasifesini tamamlamış oluyordu. Pasif ve yalnız kalarak değil işbirliği ile Dünya barışı idealini gerçekleştirmeye çalışmıştı. Türkiye Doğu ve Batı bloku arasındaki bir çekişme olan Kore Savaşında, hür ülkelere mücadele kararlılığını göstermiş ve Batılılara yaklaşımla tarafsızlık politikasında tamamen terk etmiş oluyordu. Türkiye benzer bir saldırıya uğradığı takdirde hür ülkelerin yardımını bekleyebilirdi. Türkiye'nin Kore Savaşındaki askeri kahramanlıkları NATO üyesi ülkelere olumlu izlenimler bırakmış ve Türkiye (26) nin NATO'ya üye olmasını kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur.

#### e) Türkiye'nin NATO'ya Girisi

Türkiye Kore Savaşının getirdiği güvensizlik ortamı içinde

25- Ferenc A.Vali, Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey, Baltimore, 1971 s.37

26- Suh, a.g.e., s.110, Baskın Öran "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komsu Sorunu Nedir, Türk Sovyet İlişkileri,, S.B.F.D., Cilt XXV. No: 1, Mart 1970, s.74

1 Ağustos 1950 de II. müracatını yapmıştı. Türkiye'nin Yunanistan'ı yaptığı bu müracaat kabul edilmedi. Yanlız olumlu bir gelişme olarak NATO Konseyi, Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlerini Türkiye'nin de katılmasına karar vermiştir. Türkiye ve Yunanistan bu çağırışı olumlu cevap vermiştir.

NATO tarafından üyeliği reddedilen Türkiye, Washington Büyükelçisi F.C.Erkin, 1951 Şubatında, A.B.D.nin 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakına katılarak, iki ülke arasında doğrudan bir ittifak yapılmasını teklif etmiştir. Ancak bu teklif kabul edilmemiştir. (27) Bu teklif 1939 ittifakı Sovyetler Birliği ne karşı yapılmadığı ve içine Yunanistan'ı almadığı gerekçesiyle A.B.D. tarafından red edilmiştir. (28) Bitin bunlar Türk dışainda NATO ya kabul edilmeyişimizden dolayı A.B.D. ye karşı bir kırıngnlık havası estirmiştir. Aslında NATO ya alınmayış, Avrupalı uyelerin muhalafetinden kaynaklanıyordu.

1919 yılından sonra A.B.D. politika değıştirmeye başlamıştır. Bunun nedenleri şunlardır: Doğu bloku ve Balkanlar silahlanıyordu. 1948 yılında Yugoslavya Kominform'dan ayrılmıştı. Fakat Yugoslavya'ya hala baskılar sürüyordu. NATO ise Güney-Doğu kanadının kuvvetlendirilmesini istiyordu. Amerikan hava uzmanları bu nedenle Türkiye'nin ittifaka alınmasını istiyorlardı. (29) Bu sayede Türkiye'de kurulacak hava üsleri Sovyetlerin sanayi ve petrol bölgelerini bombalayabilecekti.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasına iskandinav

---

27- Sander, a.g.e., s.76

28- Sander, a.g.e., s.77

29- Suh, a.g.e., s.119

Ülkeleri Danimarka, Norveç ve Belçika karşı çıkmıştır. Bu devletler göre ittifakın genişlemesi halinde, kendileriyle ilgisi bulunmayan Akdenizde bir savaş çıktığı takdirde kendilerinin de bu savaşa sürükleneciklerdi. Yine Türkiye ve Yunanistan ittifaka alınınca kendilerine yapılan Amerikan yardımının azalacağı endişesi vardı. Ayrıca bu yalnızca bir askeri ittifak değil, Atlantik Medeniyetine sahip devletlerin oluşturduğu bir birlikti. Türk ve Yunan kültürü bu yapının dışında kalıyordu.

Türkiye'nin NATO'ya alınmasına en büyük itiraz İngiltere'de gelmiştir. Bu Ortadoğu Komutanlığı kurulması konusundaki farklı görüşlerden kaynaklanmıştır. A.B.D. NATO'nun Güney-Doğu kanadının zayıf olduğu ve bu nedemle Türkiye'de stratejik bir hava komutanlığı kurulmasını istiyordu. İngiltere ise İngiliz Ortadoğu Kumandanlığına bağlı ayrı bir Ortadoğu Kumandanlığı kurulmasına taraftardı. Buna Mısır da dahil olacaktı. Ancak Mısır teklifi reddedince, bu işlerlik kazanamadı. Bundan sonrada İngiltere'nin itirazları azalacaktı.

Ancak bir süre sonra İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın pakt girmesini destekliyecektir. 18 Temmuz 1951'de İngiliz Dışişleri Bakanı Morrison "İngiliz Hükümeti Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik paktına alınması meselesini dikkatle ve bütün şumulüyle inceledikten sonra, bu meselenin en mükemmel hal sürütünün Türkiye ve Yunanistan'ın alınmasına karar vermiştir. Aynı zamanda İngiliz Hükümeti Türkiye'nin Ortadoğunun savunulmasında kendine düşen rolü oynamasında ısrarla durmaktadır." (30) Dışişleri Bakanı Köprülü de 20 Temmuz 1951'de

---

53- Mehmet Gönlübol- Haluk Olman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965,, S.B.F.D. Cilt XX1, No.1, Mart 1966, s.159

TBMM de yaptığı konuşmada "Su noktaya da işaret etmek isterim ki Orta Şark müdafasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımdan Avrupanın korunması için zaruri bulunduğu kaniiz. Bu itibarla, Türkiye Atlantik Paktına iltihak edince, Orta Şarkta bize düşeni müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müstereken itihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeye amade olacaktır". Bu şekilde ingilizlerin itirazı da ortadan kalkmış oluyordu.

İngiltere'nin itirazı ortadan kalktıktan sonra, NATO Bakanlar Konseyi 16-20 Eylül 1951 de Ottawa'da yaptığı toplantıda Türkiye ve Yunanistan'ın oybirliği ile NATO'ya üye olarak çağrılmalarına karar verilmiştir. Bundan sonra A.B.D., İngiliz ve Fransız Genel Kurmay Başkanları Türkiye'ye gelerek, Türkiye ve Yunanistan'ı NATO'ya bağlayacak anlaşmalar yapılmadan bu devletlerin NATO içinde entegre edilmesi ile ilgili görüşmeler başladı. Görüşmeler sonunda Türkiye ve Yunanistan'ın biran önce ittifaka girmeleri ile Ortadoğu Komutanlığı kurulması konusunda görüş birliğine varıldığı açıklandı.

Ortadoğu komutanlığı kurulmasına Mısır'dan red cevabı gelince bu kez Türk ve Yunan kuvvetlerinin hangi komutanlıklara bağlanacağı meselesi ortaya çıkmıştır. Sonunda Türk ve Yunan kuvvetleri Güney Avrupa Kumandanlığı'nın emrine verilmiş, deniz kuvvetleri ise kurulması düşünülen Ortadoğu Kumandanlığına bağlanması kararlaştırılmıştır.

Türkiye NATO'ya 18 Şubat 1952 de resmen girmiş ve Kuzey Atlantik Konseyinin 20-25 Şubat 1952 de yaptığı Lizbon Toplantısına tam üye niteliğiyle katılmıştır.

### III.BÖLÜM: NATO'YA GİRİŞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

#### A- İttifakta Türkiye'nin Yeri

2.Dünya Savaşında Avrupanın kuvvetli devletleri güçlerini kaybetmişti.Avrupa da Sovyet tehlikesini önleyecek bir güç kalmamıştı.Avrupaya yapılacak bir müdahale A.B.D.yi de etkiliyecekti.A.B.D. gelişmiş bir teknolojiye sahipti.Bu durumda A.B.D.ye yapılacak saldırının sürpriz olması gerekliydi.Bu Amerikan stratejik düşüncesinin temeli olmuştur. Buna karşı oluşturulan plan,ilk saldırının A.B.D.nin dışına olmasıydı.ilk saldırıA.B.D. dışına çekilince A.B.D. nin elindeki üslerden karşı saldırı imkanı doğmaktaydı.Bu nedenlerle A.B.D. açısından kurulacak olan ittifakın amacı A.B.D. Hava Kuvvetlerine üs temin etmesiydi.Zaten Türkiye'nin A.B.D.ye üs vermesi NATO'ya girme şartına bağlanmıştı.<sup>(2)</sup>

Bu bakımdan NATO stratejisi şu temele dayanıyordu:A.B.D. nin atom tekeli, Batı Avrupanın ekonomik zayıflığı, Sovyetler de Stalin'in uyguladığı politikanın sertliği, A.B.D.nin üslere duyduğu ihtiyaç.Ancak Sovyetlerin 1949 yılından sonra atom gücüne sahip olması yeni stratejik planların yapılmasına neden olacaktı.

A.B.D.nin atom tekeline sahip olduğu dönemde fazla asker bulundurmaya gerek görmüyordu.Sovyetlerin sayıca çok olan askeri gücünü, A.B.D. atom bombasını kullanarak durdurabilirdi.Sovyetler d

1- Sander, Türk-Amerikan..., s.89,

2- William Yale, The Near East,Michigan University, 1958, s.419, Ali Halil, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, İstanbul,1968, s.125

atom bombasına sahip olmasıyla, bu kez, Batılı Ülkelerinde asker acığını kapatmaları meselesigündeme gelmişti. Ancak atom silahları kullanılarak yapılan savaş her iki tarafıda büyük ölçüde yıpratı-  
caktı. Bu nedenle iki blokun savaşması bir felakete neden olabilirdi

Kore Savaşının çıkması, burada geleneksel silahların kulla-  
nılmasıyla bu düşünce geçerliliğini kaybetmişti. Sovyet saldırısını  
önlemek için büyük orduların kurulmasına ihtiyaç vardı. Böylelikle  
A.B.D.nin askeri gücü caydırıcı bir hale gelecekti. Sınırlı bir sa-  
vashın genel bir savaşa dönmesi engellenecekti. A.B.D.nin ittifakta  
bulunduğu Ülkelerde yeterli sayıda asker tutarak savaşın genelleş-  
(3)  
mesini önleyecek ve savaş sınırlı olacaktı. Kore Savaşı geleneksel  
silahların önemini koruduğunu göstermiştir. Bundan sonra NATO'ya üye  
(4)  
Ülkeler askeri harcamalarını artırmışlardır.

Kore Savaşı genel bir savaşın çıkacağı fikrini de getiriyor  
ve ayrıca A.B.D. sıranın Yugoslavya'ya gelmesinden korkuyordu. Bu ne-  
denle General Eisenhower, Yugoslavya'nın korunabilmesi için NATO'nun  
Güney-Doğu kanadının güçlendirilmesini istemiştir. Eisenhower bir  
savaş çıktığı takdirde Kafkasya'daki petrol ve Urallardaki endstri  
(5)  
bölgelerinin bombalanması gereğini savunuyordu.

Türkiye'nin önemi bu noktada ortaya çıkıyordu. A.B.D. ve  
Avrupalı devletlerin elinde uzun menzilli uçaklar yoktu. Bu yüzden  
Sovyetler Birliği'ne yapılacak karşı saldırı için en uygun yer Tür-  
kiye idi. Burada kurulacak hava üslerinden faydalanmak mümkündü.

---

3- Sander, a.g.e., s.91

4- Dean Acheson, Power and Diplomacy, New York, 1962, s.47

5- Suh, a.g.e., s.119

Ayrıca NATO'nun elinde yeterli asker yoktu.Türkiye'nin NATO'ya  
(6)  
katılması ile 22 tümenlik bir askeri güç kazanılacaktı. Türk or-  
su Kore'de gücünü göstermişti.Türkiye'nin NATO'ya girmesi A.B.D.  
ye Ortadoğuda avantaj kazandıracaktı.

Bu nedenle Türkiye'nin NATO'ya alınması, gerek A.B.D. ge-  
rek Batılılar için Güney-Doğu sınırlarının savunulmasına imkan ta-  
nıyor ve Ortadoğu ve Kuzey sınırlarının teminat altına alınmasını  
sağlıyordu.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Türkiye'nin Batıya yönelme-  
sinin bir sonucudur.Türkiye böylelikle Batılı bir ülke hüviyetine  
geçiyordu.Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin güvenlik arayışları  
NATO'ya girmesiyle sona ermistir.Ama Türkiye'nin NATO'ya girmesi  
Sovyet tehdidinden daha başka bir anlam taşıyordu.Bu da Türkiye  
nin Avrupalı bir devlet statüsüne geçmesi demektir.

Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle, A.B.D.nin askeri ve eko-  
(7)  
nomik yardımının devamı sağlanmıştır.Bu gelişme Türk ekonomisini  
kuvvetlendirecek ve askeri gücü artan Türkiye, Sovyet tehdidini  
önleyebilecekti.Ayrıca Demokrat Parti Türkiye'nin NATO'ya girme-  
(8)  
sini sağlayarak iç politikada büyük bir prestij elde edecekti.

Türkiye, NATO'ya girerek bütün problemlerini çözmüş olmu-  
yordu.Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için A.B.D. yardımı

---

6- Vali, a.g.e., s.116

7- "Türkiye'nin NATO'ya girmesindeki amaç güvenlikten çok dış  
yardım endişesidir." Oran, a.g.m., s.72

8- "Faik A.Barutcu,hükümetin NATO'ya girme teşebbüslerini alayla  
karşılamış, kürsüde "bunu başarırlarsa, Menderes'in elini operim"  
demistir. Samet Ağaoglu, Aşina Yüzler, İstanbul, 1965, s.62

gerekliydi.Türkiye Atlantik Paktına göre Avrupada parçası olan bir ülkeydi.Gerçekte ise durum farklıydı.Hayat standardı, eğitim, halkın kültürel düzeyi Avrupa standartlarında değildi.Temel mesele, Türkiye'nin gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmesi idi.

#### B- NATO'yla Uyumlu Dış Politika

Türkiye NATO'ya girdikten sonra A.B.D. ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve ayrıca Batıyla paralel bir politika izlemeye başlamıştı.A.B.D. bu dönemde Türkiye'nin gözünde daha çok hür ülkelerin koruyucusu konumundadır ve bu nedenle de olaylara A.B.D. açısından bakılır.Türkiye bundan sonra Batı savunmasını güçlendirmek için A.B.D. nin etkisinde bölgesel paktlar kurmaya yönelecektir.

##### a) Balkan Paktı

Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra, Başbakan Menderes bölgesel pakt kurmaya yönelmişti.Demokrat Parti liderine göre,Türkiye'nin stratejik pozisyonu kendisini Doğu Akdenizin doğal lideri yapıyordu.1953 yılında Sovyetler Birliği Boğazlar ve Türk toprakları üzerindeki isteklerden vaz geçince Türkiye NATO'yu tamamlayıcı paktlara yönelmiştir.

Bunlardan birisi Balkan Paktıdır.Türkiye Atatürk döneminde 1934 de Balkanlarda bir pakt kurulmasının öncülüğünü yapmıştı. Bu bakımdan Balkanlarda bir paktın kurulması yeni bir düşünce değildi.

---

9- Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), S.B.F. yay.Ankara,1969, s.103

10- 1934 yılında kurulan Balkan Paktı için, İsmail Soysal,Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, Ankara, 1989, ss.447-457

Kore savaşından sonra Balkanlarda Yugoslavya'nın durumu kritikleşti.Sovyetlerle arası açılmıştı.Kore Savaşının getirdiği ortam içinde Sovyetlerin Yugoslavya'ya saldırması mümkün görünüyordu.A.B.D. ise Yugoslavya'nın güvenliğini sağlayacak bir formül peşindeydi. Bunun için en iyi yolun Türk-Yunan ve Yugoslavya arasında kurulacak olan bir pakt olduğunu tespit etmişti.

(12)

1948 de Yugoslavya ile Sovyetlerin arası bozulmaya başlar.

Bu dönemde Yugoslavya, Sovyetlerin kendileri üzerinde egemenlik kurmasına müsaade etmiyordu.Oysa Stalin'in Doğu Avrupadaki hükümetler üzerinde tam bir egemenliği vardı.Yugoslavya lideri Tito, Sovyetlerin bu davranışını tasvip etmiyor ve daha bağımsız bir politika izlemek istiyordu.Tito ayrıca 2.Dünya Savaşında Almanlara karşı savaşmış ve büyük bir prestij kazanmıştı.Buna dayanarak Balkanlarda aktif bir rol oynamak diğer bir hedefiydi.Bu nedenle Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'la işbirliği ve ittifak anlaşmaları yapmıştı. Yugoslavya bununla kalmayıp Arnavutluk ile de ilgileniyordu.Sovyetlerin ise Tito'nun bu davranışlarını onayladıkları söylenemezdi.

(13)

Bunların yanısıra Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasında ideolojik görüş ayrılığı da çıkmıştı.Tito Yugoslavya'nın şartlarına uyan bir komünist yönetim kurmak isterken, Sovyetler kendi ülkelerindeki sistemin Yugoslavya'da kurulmasından yanaydılar.Eğer Sovyet benzeri bir yönetim Yugoslavya'da kurulursa,otomotikman Yugoslavya Sovyetlerin denetimi altına girecekti.

---

11- Fahir Armaoğlu, 20.yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, 1988, s.451

12- Armaoğlu, Yukardaki eser, s.450

13- Armaoğlu, Yukardaki eser, s.450

Sovyetlerle görüş ayrılığı artan Tito, Sovyet görevlilerin Yugoslavya'daki faaliyetlerine son vermiştir. Sovyetler buna kızmış ve 28 Haziran 1948'de Yugoslavya'yı Kominform'dan çıkarmışlardı. Artık Sovyet tehdidi Yugoslavya üzerindedir. Batılı ülkeler Yugoslavya'yı kendilerine bağlamak için yoğun caba harcamaya başlarlar. (14) Çünkü bu sırada Yunan iç savaşı sürmektedir. Yunanistan Komünist bir idare altına girerse, bu kez sıra Yugoslavya'ya gelecektir. Bu ise Batı Avrupalının tehdit altında olması demekti. Batı Avrupalının güvenliğinin sağlanması için A.B.D. Yugoslavya'ya yardım etmeye başlar ve bu durum Batı ülkeleriyle Yugoslavya arasında bir yakınlaşmayı ve ilişkilerin yumuşamasını sağlar.

Türkiye ve Yunanistan NATO'ya girdikten sonra, Yugoslavya ile temaslar başlamıştır. Batıda Sovyetlere karşı kurulan blokta Yugoslavya idi. Yugoslavya ile problemi olan tek Batı ülkesi ise İtalya'ydı. İtalya ile Yugoslavya arasında Trieste meselesi vardı. Bu konunun zorunlu olarak çözüme ulaştırılması gerekiyordu. İtalya bu konuda ılımlı davranarak NATO amaçlarına uygun olduğu sürece Yugoslavya'nın içinde bulunduğu bir anlaşmaya karşı olmayaacağını ve destekleyeceğini bildirdi. (15)

5 Eylül 1952'de üç devlet arasında başlayan görüşmeler sonucunda 23 Şubat 1953'te Ankara'da üç devletin Dışişleri Bakanı F. Köprülü, Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopolos, Yugoslavya Dışişleri Bakanı Koca Popovic arasında Dostluk ve İşbirliği anlaşması

---

14- Sander, Balkan Gelişmeleri...., s.85

15- Yukardaki eser, s.87

16- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.239

imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre Üç devlet Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51. maddesine göre imzaladıkları ve bu kuruluşa bağlı olduklarını bildirmişlerdi. Anlaşmaya göre Üç devlet ortak çıkarlarını ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve Üye devletlerin Dış (17) leri Bakanları yılda en az bir kez olmak üzere toplanacaktı.

Bu anlaşmadan sonra ilk toplantı 7-11 Temmuz 1953'de Atina'da yapıldı. Açıklanan bildiride Dünyanın ve civarlarındaki durumun tetkik edildiği bildirilmiş ve bu tetkikin ışığı altında Üç memleketin, dünya hadiselerinin gelişimi mevzuunda tam görüş birliğine varıldığı ortaya konmuştur. Ayrıca Üç devlet gayelerinin Balkanlarda barışın ve istikrarın tesisine yardım etmek olduğuna ve komşularına karşı barışçı emeller beslediklerini teyid etmişlerdi. Bunun yanı sıra Arnavutluğun istiklalinin Balkanlarda önemli barış ve istikrar unsuru olduğu konusunda mutabık kalmışlardır. (18)

Bu Üç devlet tarafından daimi bir sekreterliğin kurulmasına genelkurmaylar arasında üçlü askeri işbirliğinin gelişmesini temin edecek şartların araştırılmasına ve Üç devlet arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için bir komite kurulması kararlaştırılmıştır.

Yugoslav Devlet Başkanı Tito'nun Ankara ve Atina'yı ziyaretinden sonra, Üç Balkan devleti arasında yapılacak ittifak anlaşması için Atina'da bir komisyon toplanmıştır. Ancak burada iki konuda tartışma çıkmıştır. Türkiye ve Yunanistan doğrudan doğruya kendilerine

---

17- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.239

18- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.240

19- Sander, Balkan Gelişmeleri..., s.107

kendilerine yapılan bir saldırı yüzünden değil, NATO içindeki yükümlülükleri dolayısıyla bir savaşa sürüklendiği halinde Yugoslavya'nın durumu ne olacaktı? Diğer i se Yugoslavya'nın bir saldırıya uğraması halinde bu devletin savunması konusunda Türkiye ve Yunanistan'ın durumu ne olacaktı? Bu konular üzerinde tam bir anlaşmaya (20) varılamamıştı.

Anlaşma üzerindeki pürüzler giderildikten sonra Türkiye ve Yunanistan tarafından NATO konseyine götürülen anlaşma metni konsey tarafından onaylanmıştır. Daha sonra Anlaşma Türk Dışişleri Bakanı F.Köprülü, Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopopulos ve Yugoslavya Dışişleri Bakanı Koca Popovic tarafından 6 Ağustos 1954 te Yugoslavya'nın Bled şehrinde imza edilmiştir.

Bu 1953 de Ankara'da imzalanan anlaşmanın bir ittifaka dönüşmesidir. Buna göre üç devlet içlerinden birine veya birkaçına, ül kelerinin herhangi bir yerinde vuku bulacak silahlı bir tecavüzü bütün akit taraflara tevcih edilmiş saymaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Anlaşmasının tanıdığı münferid veya müsterek tespit edilmiş olan gerekli bir cümle tedbirleri derhal almak suretiyle tecavüze uğrayan taraf ve taraflara yardım etmek hususunda mutabık kaldığı belirtilmekteydi. Anlaşma 20 yıl süreli olacaktı. (21)

Anlaşmanın 11.maddesi NATO anlaşmasının 5.maddesine çok ben- zemekteydi. Türkiye ve Yunanistan her iki anlaşmadaki yükümlülükleri üstlenmekteydi. Ayrıca Yugoslavya dolaylı bir şekilde NATO güvenlik

---

20- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.241

21- Feroz ve Bedia T.Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara, 1976, s.127

sistemi içine alınmaktaydı.Böylece Batı Avrupa güvenlik zincirinin son halkasında tamamlanmış oluyordu.Yugoslavya'ya saldırı olduğu takdirde NATO yardımı gelebilecekti.

Balkanlarda Türkiye'nin faaliyetleri artarken Sovyetler Birliği'nde Stalin öldü.Stalin'in ölümü,Sovyet dış politikasının değişmesine neden olacaktır.Stalin öldükten sonrayapılan liderlik mücadelesinde galip çıkan kişi Kruşçev'dir.Stalin'in mirasını reddeden Sovyetlerin kapitalizmle savaş prensibini bıraktığı açıklanmıştır.

Bunun ilk belirtisi Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki iddalarının terkidir.Sovyetler barıl içinde bir arada yaşama prensibini uygulamaya çalışmaktadır.  
(22)

Sovyetlerin bu davranışı Balkanlara da yansır.Balkanlardaki ilişkilerin geliştiği dönemde Sovyetler Türkiye ye şu notayı verir.  
( 30 Mayıs 1953 )

<<Sovyet Hükümeti son zamanlarda,S:S:C:B: nin komşularıyla ilişkileri sorunlarına eğilmiş ve bu arada dikkatini Sovyet-Türk ilişkilerine de çevirmiştir...

İyi komşuluk ilişkilerini korumak ve barış ve güvenliği güçlendirmek için, Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye üzerindeki toprak isteklerinden vazgeçmeyi mümkün bulmustur.Boğazlar sorununa gelince, Sovyet Hükümeti bu konudaki eski görüşünü bir daha gözden geçirmiş olup, S.S.C.B. nin Boğazlardan gelecek güvenliğin S.S.C.B. ve Türkiye'ce aynı zamanda kabul edilebilecek koşullar altında, hükme bağlanmasını mümkün görmektedir.Böylece,Sovyet Hükümeti S.S.C.B.nin Türkiye üzerinde hiç bir toprak talebı almadığını ilan eder.>> (23)

---

22- Barış içinde bir arada yaşama prensibinin çeşitli yorumları için John S.Gibson, Ideology And World Affairs, Boston, 1967, s.90  
23- Türkkaya Ataöv, Amerika NATO ve Türkiye,Ankara, 1969, ss.191-192

28 Şubat- 2Mart 1955 tarihleri arasında Ankara'da yapılan toplantının ardından yayınlanan bildiride << Dünyayı tehdit eden harp tehlikelerinin şimdilik azalmış olduğu>> görüşleri tekrarlanır.<sup>(24)</sup> Sovyetlerin Yugoslavya'ya karşı tutumu da değişmektedir. Bu Türkiye ile Yugoslavya arasında görüş ayrılığı çıkmasına neden olacaktır.

Menderes 4-9 Mayıs tarihleri arasında Yugoslavya'ya resmi ziyaret yapar. Burada << Türkiye, herhangi bir vaziyet karşısında ferdi olarak hareket ve tesebbüse geçmek yerine, umumi vaziyeti hep beraber mütala ederek neticelere varmak zaruretine inanmaktadır... Balkan Paktımızı hem Balkanlarda emniyetin tesisi, hem de emniyetimizin sıkı sıkıya bağlı bulunduğu daha geniş bölgenin selameti için çok hayırlı bir eser olarak görmekte devam ediyoruz.>> şeklinde bir demec vermiştir. Menderes'ten önce konuşan Kardelj ise <<Balkan Paktı dünya sulhu ufuklarının karanlık görüldüğü bir zamanda tesüs etmişti. Dünya o zaman ani bir tecavüzün sulha galebe calması korkusu yaşamaktaydı... O zamandan beri Dünya değişmiş daha devamlı barış ihtimalleri, bugün daha ziyade hakikat sahasına girmiştir.>> şeklinde konuşmuştur. Yugoslavya dünyada yumuşamanın başladığı bir sürece girdiğini düşünüyordu. Türkiye ise, Sovyetlerin davranışına daha ihtiyatlı bakıyordu. Kruşçev daha sonra Yugoslavya'ya giderek Sovyet-Yugoslavya gerginliğini azaltmaya çalışmıştır. Bu durumda Yugoslavya Doğu bloku ülkelerinin baskısından kurtulacaktır. Böyle olunca Bal-

---

24- Dıylarla Türk Dış Politikası, s.244

25- Yukardaki Eser, s.246

26- Yukardaki Eser, s.247, Ayrıca Ayın Tarihi, No:258, Mayıs, 1955 ss.132-134

27- Ahmad, Türkiye'de Çok ..., s.136

kanlardaki askeri ittifaka girmesi için bir neden kalmıyordu.

Yunanistan ise Kıbrıs meselesinde Birleşmiş Milletlerde karşılaştığı durum nedeniyle ittifaka karşı bir tavır almıştır. Bu nedenle Türkiye de ayrı hareket etmeye başlamış ve Balkanlardaki faaliyetlerini ikili ilişkilerle geliştirmeye çalışmıştır.

Görüldüğü gibi Balkan Paktı kurulduktan sonra, gelişen olaylar paktı işlemez hale getirmiştir. Bunun en önemli nedeni Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıdır. Yugoslavya ittifaklar yerine bağlantısız bir politika izlemeye başlayacaktır. Blokların dışında kalmaya özen gösterecektir.

#### b) Bağdat Paktı

Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna karşı politikası 1950 lerden sonra değişmeye başlamıştır. Bu birbakıma dönüm noktasıdır denilebilir. Atatürk dönemi ve daha sonra gelen yıllarda Türkiye'nin izlediği politika Araplara karışmamaya dayanıyordu. Hatay konusunda bile Türkiye karşısına Suriye'yi almayıp Fransızlarla muhatap olmuştur. Her bakımdan Türkiye'nin Batıya yönelme politikasının mantiki bir sonucuydu.

Demokrat Partinin iktidara geçmesiyle Türkiye'nin Ortadoğu politikasında değişmiştir. Demokrat Parti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yetüme tarzı, kültürü ve beğeni bakımından tam bir sarklı idi Köprülü kendilerinden önce izlenen politikayı onaylamadığını, kendilerinden önce tutulan yanlış yolu düzeltmek amacıyla olduğunu Ankara'daki Arap Devletlerinin temsilcileriyle yaptığı ilk görüşme-

(28)

lerde belirtmişti.

Türkiye 1954 Ağustosunda Balkan ittifakını gerçekleştirir gerçekleştirmez, Ortadoğuda bir savunma ittifakı kurmak için harekete geçti. Daha 1951 yılında Ortadoğu Savunma Paketi kurulması projesi ortaya çıkmıştı. Buna göre paketi oluşturacak devletler A.B.D., İngiltere, Fransa, Türkiye ve Mısır olacaktı. Fakat Mısır'ın pakta katılmayı reddetmesiyle proje tamamlanamamıştı. Böylece Demokrat Partinin Ortadoğuya yaklaşma girişimleri başarısızlığa uğramıştır.

2. Dünya Savaşından sonra, Sovyetlerin Doğu Avrupayı etkisine alması, A.B.D.'nin dikkatini Avrupaya çevirmesine neden olmuştu. Sovyetlere karşı Truman Doktrini ve Marshall planı. 1948 de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve 1949 da NATO'nun kurulması bunun sonuçlarıydı. A.B.D. komünizme set çekme teorisi uygulamaya başlamıştı.

Eisenhower'ın A.B.D. Başkanlığına seçilmesi J.F.Dulles'in Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle çevreleme siyaseti daha da belirginleşti. Soğuk savaş Asya ve Afrikaya da sıçramıştı. Güney Doğu Asyada SEATO ( Güneydoğu Asya Anlaşma Teşkilatı ) kurulmuştu. Bu yeni dönemde A.B.D. dünyada komünist egemenliğinin kurulması planına karşı önleme planı yapması gerekiyordu. Bunun için Avrupada Türkiye ya kadar bir savunma hattı kurulmuştu. 1954 yılında SEATO'nun kurulmasıyla Uzakdoğu da bu savunma hattının bir parçası haline gelmişti.

Türkiye Batı ittifakının bir üyesiydi. İran, Sovyet tehdidini

---

28- Mahmut Dikerdem, Ortadoğuda Devrim Yılları, İstanbul, 1977, s.7

29- Sander, Türk-Amerikan..., s.126, Kamura Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939 dan Günümüze Kadar), Ankara, 1983, s.352

hissettiği için doğal olarak bu Ülke de paktın bir üyesi olabilirdi. Ayrıca Sovyetlerin desteklediği Hindistan'a karşı Pakistan'da Batı Blokuna dahil edilebilirdi. Tek mesele Arap Ülkelerinin pakta katılımı katılmamasıydı. Çünkü araplar için Sovyetler Birliği bir tehlike değildi. Asıl tehdit sömürgeci devlet konumunda olan İngiltere ve Fransa'dan gelmekteydi.

Ortadoğuda bir paktın kuruluşuna öncülük edecek en uygun devlet Türkiye idi. Türkiye A.B.D.'nin askeri ve ekonomik yardımını almakta ve Batı ittifakının bir üyesi durumundaydı. Türkiye kurulacak bölgesel bir paktla kendisini daha çok emniyete alacaktı. Komünizmin yayılması önlenerek ve güneyinden emin olacaktı. A.B.D. açısından da Batının ihtiyacı duyduğu Ortadoğu petrolünün güvenliği ve İsrail Devletinin yaşaması sağlanabilecekti. Bu nedenle sisteme alınmalıydı (30)

Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles bu amaçla Ortadoğu Ülkelerine 19 Mayıs 1953'te yaptığı gezide şu izlenimleri edinmiştir. Bölgedeki bütün devletleri içine alan kolektif bir savunma sistemi kurulamayacağı, bunun yerine Sovyetler Birliği'ne yakın ülkeler komünist tehdidini bildikleri için Kuzey seddi Ülkeleri arasında bir (31) pakt kurulması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğine işaret eder. Bunu da gerçekleştiren devletin Ortadoğulu olması gerekiyordu.

Türkiye NATO'ya girerken Ortadoğuda aktif bir rol oynayacak na dair İngiltere'ye söz vermişti. A.B.D. de paktı gerçekleştirecek ülke olarak Türkiye'yi görüyordu. Türkiye Batılılaşma hamlesini baş-

---

30- Dikerdem, Ortadoğuda..., s.162

31- Ömer Kürkcüoğlu, Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası Ankara, 1972, s.52

latmış, itibarı yüksek bir ülkeydi.Bu nedenle Ortadoğuda prestijini kullanabilirdi.

Oysa Türkiye ile Arap Ülkeleri arasındaki ilişkiler soğumay başlamıştı.Türkiye Filistin konusunda Batılılarla birlikte hareket etmiş,İsrail'i tanıyan ilk müslüman ülke olmuştu.Filistin konusu Arap davasının temelini teşkil ediyordu.Simdi Türkiye Batı ittifakının bir üyesi ve de İngiltere'nin dostuydu.Bu durumda Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı bir pakta Arap ülkelerinin katılması şüpheliydi.

1.Dünya Savaşında Araplar Osmanlı Devleti yanında yer almamış, tam aksine İngiliz ve Fransızların vaatlerine kanıp, bir bakım Osmanlılara ihanet etmişlerdi.Osmanlı Ordusundaki Arap subaylar da Osmanlı yönetimine karşı aynı ihanet icine girmişlerdi.Osmanlılar savastan yenik çıkınca buralarda kurulan sömürge yönetimleri sürekli olarak Türkler aleyhine propoganda yapmışlardı.Bunun sonucu olarak Türklerin Araplar hakkında olumsuz düşünceleri yayılırken, Araplarda da Türk düşmanlığı artıyordu.

Türkiye ile Pakistan arasındaki yakınlaşmanın sonucunda 1954 yılında Ortadoğuda Kuzey seddi savunması oluşmaya başlamıştı.A.B.D. Pakistan'a askeri yardım kararı almış, ancak bunun için, bölgenin savunması için kurulacak pakta yer almasının şart olduğunu belirtmiştir. Pakistan ın Mayıs 1954 de A.B.D. ile yardım anlaşması imza-

---

32- Türkiye, Birleşmiş Milletlerde Cezayir konusunda Batıyla birlikte oy kullandı.Gönlübol-Ölman, "Türk Dış ... a.g.m., s. 163

33-İlhan Arsel, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, İstanbul,1977, s.38

34- Arsel, a.g.e., s.408, Enver Abd-El Malik, Çağdaş Arap Düşüncesi Bağımsızlık Sosyalizm, İstanbul, 1971, s.73.

35- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.253

lanmasından sonra Türk-Pakistan ilişkileri gelişmiştir. Bunun sonucunda Türkiye ve Pakistan Dostluk anlaşması imzalamışlardır.

Bu anlaşmaya göre << müşterek menfaatlerini alakadar edecek Milleler arası meselelerde iştişare >> de bulunacakları ve azami ölçüde işbirliği yapacağı belirtilmekteydi. Böylece Ortadoğu savunma paktının ilk adımı atılmış oluyordu. Köprülü France Press'e verdiği demecde bunu şöyle belirtmektedir:

<<... Bu anlaşmanın, onun bütün gayelerine hizmeti samimiyetle arzu eden bütün memleketlerin iltihakına açık olduğu müşahade edilebilecektir. Bu iltihak hükmü, başlı başına, Ortadoğu memleketlerine bir nevi açık davetiye teükil etmektedir...>> (36)

Ancak Ortadoğu ülkeleri bu kurulacak pakta katılmayı düşünmemektedirler. Arap ülkeleri için komünizm tehlikesi uzaktı ve Arap dünyasını asıl meşgul eden olay İngilizlerin varlığıydı. Mısır, İngiltere'yi Süveyş'ten çıkarmak için uğraşıyordu. Onlara göre Batılılar Ortadoğuda İsrail Devletini kurmuştu ve Türkiye de bunların dostuydu. Ayrıca Türkiye de kurulacak pakta, Arap ülkelerinin katılacağından şüpheliydi. 27 Temmuz 1954 de İngiltere ve Mısır arasında imzalanan anlaşma Türkiye'nin şüphelerini gidermiştir. Mısır'la İngiltere arasındaki problem halledilince Menderes Ortadoğuda bir pak kurulabileceği ümidine kapılmıştır.

Pakta katılmak isteyen tek Arap ülkesi Irak olmuştur. Irak 1953 yılında A.B.D. ile askeri yardım konusunda görüşmeler yapmış ve A.B.D. ile Irak arasında 20 Nisan 1954 de askeri yardım anlaşma-

---

36- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.254

37- Sander, Türk-Amerikan..., s.131

şı imzalanmıştır.Bu görüşmelerde Irak'ın bölge savunmasına katılma  
(38)  
hakkında görüş birliğine varılmıştı.Bunu yapacak ülke Türkiye idi.  
Irak bu şekilde Türkiye vasıtasıyla Batıya bağlanacaktı.Ancak bu  
durumda Irak'ın Arap Birliğinin içindeki yeri bozulabilecekti.Arap  
dünyası Irakla cephe alabilecekti.

Irak'ın yeni Başkanbakanı Nuri Sait Paşa, Batıyla kurulacak  
ilişkilerin Irak'ın lehine olacağını Irak Kralına kabul ettirmiştir  
Irak bu yolla Batıdan ekonomik yardım alacaktı.Bu durum Irak'ı güç-  
lendirip Arap davasında liderlik pozisyonuna da getirebilecekti.Mı-  
sır'la İngiltere anlaştığına göre,Irak'ın Batılılarla işbirliği yap-  
masında hiçbir sakınca kalmıyordu.Bunun üzerine Nuri Sait Paşa 9-19  
Ekim 1954 te Türkiye'ye gelerek görüşmelerde bulunmuş ve bir savun-  
ma paktı kurulması için görüş birliğine varılmıştır.

Daha sonra Menderes,Dışişleri Bakanı F.Köprülü ile 6-14  
(39)  
Ocak 1955 tarihinde Irak'a giderek görüşmeler yapar. Bağdat'tan  
sonra Sam ve Beyrut'a giderek bu devletlerin tutumunu öğrenmek is-  
ter.Bu ülkeler kurulacak olan pakta girme taaraftarı görünüşler de  
Arap dünyasından gelecek tepkiler nedeniyle şimdilik bekliyecekler-  
(40)  
di.Ancak Menderes'in Sam ve Beyrut'u ziyareti esnasında alehte gös-  
teriler olmuştur.

Bu görüşmeler sonucu 24 Şubat 1955 te Türk-Irak Karsılıklı  
İşbirliği anlaşması imzalanmıştı.Bu anlaşmaya göre, taraflar arasında  
Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51. maddesine göre işbirliği ya-

---

38- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.255

39- Ataöv, Amerika NATO...,s.247, Ahmad, a.g.e., s.132

40- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.257

pacaklarını belirtiyorlardı. Anlaşmanın 5. maddesi yalnız Ortadoğu devletlerine değil, diğer devletlere de açık olabileceği öngörülmektedir. Bu madde << İş bu anlaşma Arap Birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhü ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına açık bulunacaktır... İş bu anlaşmaya iltihak eden devletlerce birinci maddeye tevfikeyen hususi anlaşmalar yapılabilir >> (41) şeklindeydi. Buna göre İsrail, Irak tarafından tanınmadığına göre bölge devleti olduğu halde bu pakta giremeyecekti. İngiltere ise bölge devleti olmadığı halde pakta girebilecekti. İngiltere özel anlaşma yaparak Irak'taki üslerini koruyabilecekti.

Anlaşmanın 6. maddesi << akitlerin adedi dördü bulduğu andan itibaren anlaşmayı alakadar eden maksatlar dairesinde çarışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimi Konsey kurulacaktır >> diyerek bunun bir pakta dönüşmesine açık kapı bırakmaktaydı. Nitekim aynı yıl için (42) de İngiltere, Pakistan ve İran katılmıştır. Böylece Bağdat Paketi oluşmuştur.

Irak'la anlaşma imzaladıktan sonra Menderes verdiği demecde, Filistin konusunda Birleşmiş Milletler kararlarına uyulduğunu ve bu (43) nun gerçekleşmesi için Irak'la görüş birliğine varıldığını açıklar. Filistin konusunda, Birleşmiş Milletler kararı taksimdi. Türkiye'de bu kararı desteklediğini resmen açıklamış bulunuyordu.

---

41- Ayın Tarihi, No:254 Ocak 1955, ss.114-155

42- Sander, a.g.e., s.131

43- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.260

F.Köprülü'de TBMM de yaptığı konuşmada,Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyesi olduğunu ve Türkiye'nin durumunun değişmediğini ve Israil'le dostane münasebetleri de etkilemeyeceğini açıklar.A.B.D. ise memnurlukla karşılamıştır.

Türk-Irak anlaşması Arap dünyasında sert tepkiler aldı. Buna en fazla tepki gösteren devlet Mısır'dı.Türkiye-Irak blokuna karşı Mısır-Suriye-Suudi Arabistan bloku kurulmuştur.Bu ülkeler 6 Mart 1955 te Arap dünyasının askeri, siyasi ve ekonomik yapısını kuvvetlendirecek bir birliğin kurulmasına ve bu üç devletin Türk-Irak anlaşmasına katılmama kararı almışlardır.Buna yalnız Yemen katılmıştır.Ordün ve Lübnan katılmamıştır.

1950 yıllarında Kral Faruk döneminde Türk-Mısır ilişkileri normaldi.Kral Faruk döneminde İngilizlerin Mısır'dan çıkarılması için kampanya başlatılmıştı.Ancak yer yer Mısırlıların şiddet hareketine başvurmasına karşı,kesin bir başarı elde edilememiştir. 1951 de Başbakan Nahas Paşa'nın İngiliz -Mısır anlaşmasını fesatmiş Süveys'teki İngiliz güçlerine karşı ayaklanmalar olmuştu.Ancak İngilizleri Mısır'dan çıkarmayı başaramamıştı. Kral Faruk da bunun üzerine Nahas Paşa'nın yerine İngiliz yanlısı Ali Mahir Paşayı başbakanlığa getirmişti.Bu tarihten sonra Mısır'da artan suistimaller ve kötü yönetim idareden memnun olmayan insanların çoğalmasına neden oldu.Bir süre sonra 23 Temmuz 1952 de bir darbe ile Kral Faruk ülkesini terk etmek zorunda kaldı.

Mısır'daki darbenin ardından kurulan Devrim Konseyi halkı

iki milli hedef etrafında birleştirmeye çağırdı. Bu hedefler Süveys Kanalı'ndan İngilizleri çıkarmak ve serbest seçimlere dayanan demokratik bir yönetim kurulmasıydı. Kanalı boşaltılması konusunda darbeler İngilizlerle anlaşmaya varınca, darbelerin Mısır'daki prestijleri son derece artmıştı.

Mısır'daki ihtilale Menderes Hükümeti karşı bir tavır almıştı. Araplar arasında ihtilali öven yazılar çıkınca, yeni hükümetle iyi geçinmek Türkiye lehine olacaktı. Arap liderleri de Atatürk'e (45) hayranlık duyuyordu. Türk Milli Mücadelesini kendilerine örnek almışlardı. Vatan Gazetesi muhabiri General Necip'le röportajında, İngilizler kanaldan çıkmayı reddederlerse ne yaparsınız sorusuna, Necip: << Siz Türklerin yaptığını yaparız, boyunlarını kırarız >> diye cevap vermişti.

Demokrat Parti yönetimi her ne kadar Araplara karşı yeni bir politika izlenmesinden yanaysa da, genelde Batılı devletlerle birlikte hareket ediyordu. İngilizlerle Mısır Kanalı konusunda anlaşma şartlarını görüşürken, Türkiye'de gündeme gelecektir. Temel tartışma konusu İngilizlerin hangi şartlarda Kanala dönmeydi. Mısırlılar ancak İngiltere yanında bir savaşa girdikleri zaman İngiliz kuvvetlerinin Kanala dönmesine izin veriyordu. İngiltere ise Türkiye'ye bir saldırı halinde de Kanala dönme hakkının sağlanmasını istiyordu. Mısır'ın bu şartı kabul etmemesi, Demokrat Parti Hükümeti tarafın-

---

45- Dikerdem, a.g.e., s.66, Ahmet Emin Yalman'ın 5.8.1956 tarihinde yazdığı makalede <<Atatürk'e alaka göstermiş Nasır...>> Ayın Tarihi No: 273, Ağustos 1956, s.186

dan dostca olmayan bir hareket olarak kabul edildi.

Bu dönemde Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay'dı. Kral Faruk döneminde atanmıştı. Tugay'ın eşi Kral Faruk'un kızkardeşi Prenses Nimet'in kızı olan Prenses Emine idi. Bu bakımdan Türk Büyükelçisi Kral Faruk'la akrabaydı. Mısır'daki ihtilalden sonra da görevine devam ediyordu. Türk Büyükelçisi Tugay, Devrim Konseyi için verdiği bir akşam yemeginde ihtilalci subaylara İngilizlerle anlaşmalarını önerdi. İngiltere güçlüydü, Mısır'ı yerle bir edebilirdi. Mısırlılar da İngiliz işgaline son vermek için kanlarının son damlasına kadar akıtacaklarını söylemişlerdi. Yemek sonunda her iki taraf da memnun ayrılmamıştı.

Bu olaydan sonra Kasım 1953'te Türkiye Büyükelçisi Tugay aleyhine Mısır basınında bir kampanya başlatılır. Bu kampanyada Mısır'daki rejim aleyhtarlarına yardım etmekle, Mısır'ı askeri anlaşma imzalamaya, özellikle Ortadoğu savunma Paktına katılmaya teşvik eden bir çevreye mensup olmak suçlamaları getiriliyordu. 2 Ocak 1954 yılında Kahire Operasında Nasır'la karşılaşan Tugay, Nasır'a << Basındaki saldırınızla bir centilmen gibi davranmadınız >> demiştir. Buna Nasır çok kızar ve operayı terkeder. Türk elçisi istenmeyen kişi ilan edilir. Bu olayla birlikte Türk-Mısır ilişkileri gerginleşir.

Mısır'ın İngiltere ile anlaşması üzerine Türkiye, tekrar bu ülkeyle iyi ilişkiler kurulabileceği umidi belirir. Türkiye Or-

tadoğuda izleyeceği politikayı tespit etmek için 1955 Haziranında Menderes Başkanlığında Ortadoğu ülkelerindeki Türk elçileri top- (47)

(48)  
lanır. Mahmut Dikerdem konuşmasında Mısır konusuna değinerek, İngilizlere karşı kazanılan zafer Arap dünyasını etkilemiş ve Arap milliyetçiliği akımını güçlendirdiğini belirtmiştir. Yine Dikerdem'e göre, Nasır Türkiye'yi kendisine rakip olarak görüyordu. Bu durumda Mısır, Türkiye ile işbirliğine şimdilik giremezdi.

Diğer tez de Mısır'ın Ortadoğuda kurulacak pakta katılmasıydı. Mısır Arap dünyasının liderliğini yaptığı için, bu ülkenin pakta girmesi diğer Arap devletlerini de pesinden sürükleyecekti. Nasır'ın taraftar olmadığı bir pakta girmek Arap ülkelerinin itibarını azaltırdı. Irak'ın korkusu bu idi. Bu nedenle Mısır'ın pakta katılmasını istiyordu. Bu yüzden Mısır'ın kazanmak için Türkiye'nin 1955'ten sonraki çabaları başarısız kalacaktır.

Mısır'a göre tehlike Sovyetler Birliği değildi. Cemal Abdünnasır Mısır'ı Ortadoğu savunma paktına girmesi için teşvik eden A.B.D. Dışişleri Bakanı Dulles'e şunları söylemektedir. << Kahire'den 90 km. uzakta, elinde tabancası pusuda bekleyen bir katile önem vermeyi sınırlarımızdan 7500 km. uzakta bıçak taşıyan birinden çe- (49)  
kindiğimi halkıma nasıl anlatabilirim.>> Mısır'a göre, İsrail Arap dünyasının bağına saplanmış bir hancıydı. İsrail var oldukça Arapların başka hiçbir tehlikeyi hesaba katmayacaklarını Türkiye'nin

---

47- 12-14 Temmuz 1954 tarihinde << Arap dünyasına karşı yeni bir siyasal tutum ortaya konmasını görüşmek üzere, Türkiye'nin Ortadoğu temsilcileri için bir konferans düzenlendi.>> Ahmad, a.g.e. s.126

48- Dikerdem, a.g.e., s.106

49- Dikerdem, a.g.e., s.115

de İsrail ile ilişkisi olduğu sürece Mısır'ın dostluğunu kazanamayacağını söylüyorlardı. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin temelini kesinlikle İsrail oluşturunuyordu.

Mısır Batılılara karşı mücadele ettiğinden dolayı Arap dünyasındaki prestiji ihtilalden sonra artmıştı. Nasır Arap dünyasını birleştirmek istiyordu. Bu Mısır öncülüğünde olacaktı. Mısır ihtilalden sonra bunu uygulama koymuştur. Yemen'deki ayaklanmayı desteklemiştir. Türk-Irak anlaşmasından sonra Mısır öncülüğünde bir Arap bloku kurulmasına çalışılıyordu.

Türk-Irak anlaşması İsrail'in de tepkisini çekmiştir. Anlaşmanın nereden gelirse gelsin her türlü saldırıyı önlemek amacıyla imzalandığı ve akit tarafların Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması amacıyla işbirliği yapacakları söylediği belirtildikten sonra, bunun İsrail'e yöneltilmiş düşmanca bir tutum olduğu söylenmiştir. A.B.D. İsrail'in bu tutumunun yanlış olduğunu belirtmişse de başarılı olamamıştır. Bu nedenle Türk-İsrail ilişkileri bozulmaya başlamıştır.

Türk-Irak anlaşması en fazla İngiltere'ye yaramıştır. İngiltere'nin eskiden beri Ortadoğu ile ilgisi vardı. Kuzey seddi çalışmalarını dikkatle takip ediyordu. 1950 lerde İngiltere'nin bu bölgede varlığı tartışılır hale geldikten sonra, kendisinin bölgede kalması na yarayacak bir formül peşindeydi. Suveys'ten çıkacağı belli olduk-

---

50- Dikerdem, a.g.e., s.114

51- Cemal Abdülnasır, İhtilalin Felsefesi, çev.Kamil Turan, Ankara, 1967, s.64

52- Fred Halliday, Arabia Without Sultans, Manchester, 1975, s.116

53- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.271

tan sonra Irak'taki üsleri korumak düşüncesindeydi.

İngiltere 4 Nisan 1955 te Bağdat Paktına resmen katılmış ve aynı zamanda 1930 anlaşmasının yerine geçecek Irak'la ikili anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmayla İngiltere Irak'taki üslerini istediği gibi kullanabilecekti. İngiltere böylece Ortadoğudaki çıkarlarını koruyabilecek ve bu pakta Ürdün de katıldığı takdirde bölgedeki varlığını devam ettirebilecekti. İngiltere'nin pakta katılması Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Batılı devletler tarafından Ortadoğuda kurulacak askeri bloklasmalar kınanmış ve bu devletlerin Ortadoğu ülkeleri Üsündeki baskı ve tehditleri devam ederse, meselenin Birleşmiş Milletler teşkilatı önüne getirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Bağdat Paktına, Pakistan 23 Eylül 1955 yılında katıldı. Pakistan'ın pakta katılacağı daha önceden biliniyordu. Bu 2 Nisan 1954 yılında Türkiye ile yaptığı ikili anlaşmanın sonucuydu. Pakta katılacak diğer bir devlet ise İran olmuştur. 3 Kasım 1955 te İran resmen pakta katılmıştır. İran'ın pakta katılması bu devletin izlediği dış politikasında değişiklik yapmasına neden olmuştur. İran pakta katılmadan önce tarafsız bir politika izliyordu. Musaddık zamanında Batıyla petrol anlaşmazlığından sonra İran Şahı Batıya yönelik bir politika izliyordu. İran pakta katılarak Batının daha fazla desteğini sağlayacağını umuyordu.

Bağdat paktı tamamlandıktan sonra Mısır diğer Arap devletlerinin pakta katılmasını önlemek için gayret sarf atmıştır. Mısır, Suri-

---

54- Leonard Mosley, Petrol Savası, E yay., İstanbul, 1975, ss.236-253  
Raif Karadağ, Petrol Fırtınası, İstanbul, 1969, s.269

ye ve Suudi Arabistan bir teskilat içinde isbirliği yapmayı karar-  
laştırmışlardı.Bu görüşmelerin sonunda 20 Ekim 1955 te de Mısır ve  
Suriye Sam'da askeri bir ittifak kurdu.27 Ekim 1955 te de Mısır ile  
Suudi Arabistan arasında benzer bir anlaşma imzalanmıştır.Böylece  
Bağdat paktına karşı Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan bloku oluş-  
(55)  
turulmuştur.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Ortadağuda paktlara katıl-  
mayan devletlerin durumu önem kazanmıştı.Her iki blokta tarafsız  
kalan ülkeleri pakta dahil etmek için gayret gösteriyordu.İngiltere  
ve Türkiye Ordün'ü pakta dahil etmek için, Ordün'le görüşmeler yap-  
mışlarsa da bu ülkenin kamuoyu sert tepki gösterince girişimler so-  
(56)  
nucsuz kalmıştır.

Bağdat Paktı ilk toplantısını 1955 Kasımında Bağdat'ta yap-  
mıştır.Teskilat Konseyden başka daimi askeri ve ekonomik Komiteden  
oluşmuştu.Teskilat merkezi Bağdat olacaktı.A.B.D. bu toplantıya bir  
gözlemciyle katılmıştır.19 Kasım 1955 te Daimi Komite, A.B.D.nin  
Konseyle devamlı askeri ve siyasi irtibat kurmak ve Ekonomik Komite  
kurulurken bununla ilgili bir gözlemci bulundurmak yolunda karar  
(57)  
aldığını belirtmişti.

Mısır ve Suudi Arabistanla olan iyi ilişkileri nedeniyle  
A.B.D. pakta katılmamıştı.Mısır ihtilalinde, ihtilalci subaylar A.B.  
(58)  
D.ye karşı bir tavır almamıştı.Suudi Arabistan ile Roosevelt zamanın

---

55- Armaoglu, 20.yüzyıl...., s.527

56- Yukardaki eser, s.527

57- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.267

58- Dikerdem, a.g.e., s.56

(59)

dan beri iyi ilişkiler içindeydi.Bu durumda Mısır'la Suudi Arabistan'ın karşı olduğu pakta A.B.D.nin katılması, bu ülkelerle olan ilişkilerini bozabilirdi.Ayrıca bu pakta katılarak yine Sovyetlerin tepkisini çekebilirdi.Sovyetler de Ortadoğu ile ilgilenmeye başlayabilirdi.

16-19 Nisan 1956 yılında paktın Tahran'daki toplantısına A.B.D. bir heyetle katılmıştır.Konseyn daveti üzerine A.B.D. İktisadi Komite ve Bozguncu Faaliyetleri Önleme Komitesine üye olmuştur.Ayrıca A.B.D. askeri bir temsilci de bulunduracaktır.Böylece A.B.D. pakta tam üye olarak katılmamıştı.Bu pakt üyeleri arasında memnunsuzluk yaratmış ve durum Türk basınında da eleştirilere uğramıştı.  
(60)

Bağdat Paktı, NATO ile SEATO arasındaki boşluğu kapatmak amacındaydı.Bu gerçekleşince, hem Batının hem Ortadoğunun savunması kolaylaşacaktı.Ancak paktın içinde Arap devletlerinin girmemesi, paktın gücünü oldukça zayıflatmıştır.Iran, Irak ve Pakistan'ın askeri gücü ise sınırlıydı.Bu ülkeler temelde Batı yardımı almak için pakta girmişlerdi.

Bağdat paktının kurulması Arap ülkelerinde bloklaşmayı başlatmıştır.Bunun öncülüğünü Mısır yapmıştır. Irak'ın Arap ülkelerindeki prestiji oldukça zayıflamıştır. Irak Batılılarla ittifaka girek Arap davasına ihanet ettiği konusu Arap basınında sıkça işlenmiştir. İngiltere Ortadoğunun sömürgeci devletiydi. Ayrıca İsrail dev-

---

59- Mosley, a.g.e., s.189

60- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.268

(61)

letin kurulusunu Ingiliz yardimına baglanıyordu. Bu durumda Irak Ingilizlerle işbirliği yaparak dolayısıyla İsrail'i tanımış oluyordu.

Arap kamuoyunun aleyhine dönmesini istemeyen A.B.D. pakta katılmamıştır. Bunun yanısıra Mısır ile ilişkileri bozulursa Sovyetlerin bölgeye girmesinden çekiniyordu. Sovyetler ise pakta sert tepki göstermiştir. Kruşçev ve Marşal Bulganin Hindistan, Birmanya ve Afganistan'a yaptığı gezilerde Bağdat paktı için şöyle demiştir: << SEATO'nun kurulmasında başlıca rolü A.B.D., İngiltere ve Fransa oynamıttı. Bağdat askeri gruplaşmasında ise birinci kemanın İngiltere tarafından alındığı pek iyi bilinen bir gerçektir. >> Kruşçev ise Bağdat paktı için şöyle demiştir: <<Türkiye'de Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yetkileri ellerinde bulundukları sırada bu devletlerle ilişkilerimiz çok iyiydi, fakat sonradan bu münasebetlere gölge düştü. Bunun yalnızca Türkiye'nin hatasından ileri geldiğini söyleyemeyiz. Biz de bu ilişkiler üzerine gölge düşüren yanlış beyanatlarda bulunduk. Fakat sonradan bunu tashih eden adımlar ve bu devletle dostca ilişkiler kurmak için teşebbüslerde bulunduk. Maalesef Türk devlet adamları buna aynı biçimde karşılık vermediler. >>

Bagdat paktının kurulması Türk-Suriye ilişkilerini gerginleştirmiş ve Suriye'nin Sovyetlere yaklaşmasına neden olmuştur. Mısır ile olan ilişkiler ihtilalden sonra kötüleşmeye başlamıştır. Türkiye Mısır'ın ihtilalden sonraki tutumunu tam olarak değerlendirememiş-

61- Nasır, A.G.E., s.61

62- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.270

63- <<Bu dönemde Ortadoğuda başlıca iki siyaset çarısıydı. İngiliz aleyhtarlığına dayanan 1.sinin bayraktarlığını Mısır yapıyor, İngiliz çıkarlarını savunan 2.sinin şampiyonluğu ise Demokrat Parti yönetimdeki Türkiye üslanıyordu>> Cem Eroğlu, Demokrat Parti, Ankara, 1990, s.1

tır.Mısır, Arap milliyetçiliği davası gödüyordu.Bu liderliğe Türkiye'nin de aday almasından çekinmiştir.

c) Bandung Konferansı

2.Dünya Savaşından sonra bir çok ülke bağımsızlıklarını kazanmıştı.Bu devletler kurulmuştu ama uluslararası ilişkileri zayıf kuvvetli değillerdi.Uluslararası ilişkilerde yalnız kalabilirlerdi. Bu devletler güçsüz olduğu için kuvvetli devletlerin etkisi altına düşebilirlerdi.Bağımsızlığını kazanan sömürge devletler kendi aralarında sıkı işbirliğine gitme gereğini duymaktaydılar.Bunun öncülüğü nü Endonezya yapmıştır.Endonezya Başbakanı Ali Sastroamidjojo 1954 Ocak ayında bağımsız Asya ve Afrika devletlerinin toplantı yapmasını önermiş ve 1954 Mayıs ayında Birmanya, Seylan, Pakistan, Hindistan ve Endonezya arasında Colombo'da yapılmıştı.<sup>(64)</sup> Daha sonra bu beş devlet 1955 yılında Bandung'da Asya ve Afrika devletlerinin katılacağı bir konferansın toplanması için karar almıştı.

18 Nisan 1955 te Endonezya'nın Bandung şehrinde şu devletler konferansa katıldı: Afganistan, Birmanya, Kamboçya, Seylan, Mısır, Ürdün, Habesistan, Hindistan, Altın Sahili, Endonezya, Irak, Laos, Japonya, Nepal, Lübnan, Libya, Liberya, Pakistan, İran, Filipinler, Suudi Arabistan, Sıyam, Suriye, Güney ve Kuzey Vietnam, Yemen, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye.

Türkiye konferansa Batılı devletlerin ısrarı üzerine katılmıştır.<sup>(65)</sup> F.R.Zorlu'da bir konuşmasında bunu açıkça belirtmiştir.<<Bi

---

64- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.273

65- Semih Günver, Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Ankara, 1985, s.52

kendi politikamızı kendi görüşümüzü önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız.Biz oraya son dakikada gittik.Bu işteki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz taktirde fena olacak dediler.>> (66)

Bu yeni bağımsızlığını kazanan Ülkeler Birleşmiş Milletlerde kendi aralarında özel toplantı yaparak önemli konularda ortak görüş sağlamaya çalışıyorlardı.Bu harekete de Hindistan öncülük ediyordu. (67) Bu konferansta da Hindiztan önemli bir konumdaydı.Konferansın amacı da Asya-Afrika devletlerinin dünya politikasında ağırlık kazanma isteği idi.

Türkiye'yi Bandung'da Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığında bir heyet temsil etmiştir.Konferansa katılan devletlerin çoğu eski sömürgelerdi.Bu sömürgelerin sahibi olan devletler ise NATO üyesi idi. Türkiye'de NATO üyesi olmasına karşılık Bandung'da etkin bir rol oynamıştır.21 Nisan tarihinde Zorlu konuşmasında tarafsızlık politikasına karşı çıkmış ve Çekoslovakya örneğini vermiş ve sulh, hiç bir gayret sarfedilmeden elde edilemeyen nimetler değil,tahakkuku ve müdafası herbirimize ağır mesuliyetler yükleyen ideallerdir.Bu hareketleri idrak edemeyen zayıf bir karşı koyma ve tehlikeye göz yumarak güvenliğin elde edilemeyeceğini ümit etmek, sadece böyle hareket edeni değil,fakat bütün camiyı tehlikeye düşürecek bir hareket tarzıdır.>> Zorlu hür milletleri Kuzey Atlant (68)

---

66- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.276, Türkiye Bandung'da Batını sözcülüğünü yapmıştır.Emre Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ankara, 1979, s.328

67- Olaylarla Türk Dış Politikası,s.273

68- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.274

Paktı, Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi ittifaklar yapmağa seveden  
seyin tecavüz tehlikesi olduğunu öne sürmüş ve klasik sömürgecili-  
(69)  
ğin yanında bugün Sovyet tipi sömürgeciliğin türediğini söylemişti.

Konferansın etkin kişilerinden birisi de Hindistan Başkanı  
Nehru idi.Nehru hem A.B.D.den, hem de Sovyetlerden uzak tarafsız bir  
politika takip edilmesini istiyordu.Askerî ittifaklara karşı ve atom  
silahlarının mutlak surette yasaklanmasına taraftardı.Bütün bunlar  
NATO'nun benimsediği ilkelere zıttı.Oysa NATO, A.B.D.nin silah gücü  
dayanan askeri ittifaktı.Her iki tarafında yanlışlar yaptığını ileri  
süren Nehru, iki büyük blok arasındaki bloklaşmanın harbe müncer  
olabileceğini ifade etmişti.Bu bloklardan birine katılmanın bir Asya  
Afrika devleti için müzahama edilmez bir küçük düşme olduğunu ve  
NATO nun sömürgeciliğin en kudretli koruyucularından biri olduğunu  
(70)  
ileri sürmüştür.

NATO da genel bir silahsızlanma yanlısıydı.NATO atom sila-  
hının genel bir silahsızlanma programı içinde yasaklanmasını istiyor-  
(71)  
du.Cünkü Sovyetlerin konvansiyonel silahlardaki üstünlüğüne karşı  
dengeyi korumak için atom bombasına ihtiyaç vardı.Atom gücünün ya-  
saklanması Sovyetleri Avrupada bir tehdit unsuru olarak doğuracaktı

Bu durumda Nehru ile Zorlu arasında çatışma kaçınılmaz ol-  
mustu.Zorlu, Nehru'ya karşı çıkmış ve Sovyet tehdidi karşısında ta-  
rafsız bir siyaset takip etmenin doğuracağı feci neticelerden bahs-  
etmiştir.Ayrıca Nehru'nun görüşlerini çürütmek için Cekoalavak Cum

---

69- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.274

70- Günver, a.g.e., s.53

71- Günver, a.g.e., s.53

hurbaskanı Beşer'in A.B.D. ile Rusya arasında bir denge siyaseti izlemek politikasının nasıl memleketi Sovyet ucumuna düşürdüğünü ve sonunda Cekoslavakya'nın komünist olduğunu hatırlatmıştır.

Konferansın sonunda sömürgeciliğin kınanması konusunda da tartışma çıkmıştı. Seylan Başbakanı Katalawalla sömürge rejimleri süratle tasfiye ediliyordu. Bu rejimlerin kınanması gerektiğini, ancak dünyanın geniş bir kısmında hala istiklallerini kaybetmiş milletler bulunduğunu, ayrıca yeni istiklalé kavuşmuş bazı memleketlerin de yeni tarzda bir yayılmacılık karşısında endiseli olduklarını bir milletin istiklali elinden alınırca bunu gasbeden emperyalistlerin kapitalistmi, i sosyalistmi olduğu arasında fark gözetilmeyeceğir bu itibarla konferasca her türlü emperyalizm ve sömürge rejminin aynı zamanda kınanması gerektiğini ileri sürmüştür. Buna Hindistan, Cı Endonezya, Suriye karşı çıkıyorlardı. Bu ülkelere göre sömürgecilik ve emperyalizm Batı dünyası rejimleri idi. Türkiye, Seylanı desteklediğini ve sömürgeciliğin kim yaparsa yapsın kınanması gerektiğini (72) öne sürdü. Bu konu üzerinde tartışma çıktı. Sonunda sömürgeciliğin her türlü su kınanması gerektiği konusunda görüş birliğine varıldı. Türkiye nin de istediği buydu.

Bu konferans Bağlantısız ülkelerle Türkiye arasında görüş ayrılığını ortaya koymuştur. Türkiye bloklaşmadan yanadır. Oysa Asya ve Afrika devletleri her türlü bloklaşmanın karşısındadır. Bu ülkelere Bandung konferansından sonra Birleşmiş Milletler de etkili bir blok

---

72- Günver, a.g.e., s.59

73- Yukardaki eser, s.60

olarak ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Bandung konferansının bir sonucu da uluslararası politikada  
(74)  
barış içinde bir arada yasama ve tarafsızlık politikasının Asya-Afrika devletleri arasında benimsenmesidir. Türkiye Batıyla ortak bir politika izlediğinden buna katılamazdı.

Türkiye Bandung'a Batılıların isteği üzerine katılmıştır. Bloklanmanın gerekli olduğunu savunmuştur. Türkiye Sovyet tehdidine maruz kalmıştı. Güvenlik problemini Batıyla ittifak yaparak sağlamıştı. Batı ile ittifakını koparıp tarafsız bir politika izlemesi mümkün değildi. Asya-Afrika ülkeleri ise Batının eski sömürgeleriydi. Bu durumda her ülkenin çekindiği devlet farklıydı. Ancak Türkiye bundan sonraki politikası Batıyla tam uyum içinde olduğundan dolayı tarafsız ülkelerle yolları tamamen ayrılacaktı.

---

74- Barış içinde bir arada yasama prensibine olumsuz eleştiri için bakınız, Chiang Chung-Cheng, Soviet Russia in China, Taipei, 1969, ss.330-336

#### IV.BÖLÜM: ORTADOĞU KRİZLERİ VE TÜRKİYE

Ortadoğu, İsrail Devletinin kurulmasıyla istikrarsız bir döneme girmişti.İsrail'in kurulması, Araplar arasında Batı düşmanlığını da beraber getirmiş ve İngiltere ve Fransa'nın bölgede eski sömürgeci devletler olarak prestijleri azalmıştı.Mısır ihtilali ise Araplar arasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.Bu olay Arap davasının uyanısydı.ihtilal hükümeti ilk iş olarak İngilizleri Mısır'dan atmayı düşünüyordu.

##### A- SOVEYS KRİZİ

###### a) Kanalin Millileştirilmesi

2.Dünya Savaşı sonrası sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasına dünya şahit oluyordu.İngiltere ve Fransa yavaş yavaş sömürgelerini kaybediyordu.2.Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğuda en güçlü devlet olan İngiltere savaş sonrasında Filistin'den ayrılırken İsrail'in kurulmasına imkan tanımıştı.Bu nedenle İngiltere Araplar arasında İsrail'in 1948 yılında kurulmasında birinci derecede sorumlu tutuluyordu.

1948 yılında Arapların İsrail'e karşı yaptığı savaş kaybetmesi, bölgede yeni savaşların çıkacağıının belirtisiydi.Araplar ilk fırsatta İsrail'e karşı yeniden savaş açacaktı.Bu durumda bölgede savaş çıkmaması için, statü quo'nun korunması için bir şeyler

---

1- Nasır, a.g.e., s.61.

yapılması gerekliydi.A.B.D., İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950 de  
(2)  
Ortadoğuya silah satmama konusunda anlaştılar.Böylece yeterli si-  
laha sahip olmayan Arapların karşı saldırıya geçmeleri önlenecekti.

Bu üç devletin yayınladığı bildiride, üç devlet Arap ülkeleri ve İsrail'e ancak iç güvenliklerinin veya meşru savunmalarının gerektiği kadar silah satacaaktı.Arap ülkeleri ve İsrail'e silah satılırken, bu silahların saldırgan amaçlarla kullanılmayacağına dair  
(3)  
kendilerinden taahhütte bulunmasını isteyeceklerdi.Üç devlet bölgedeki barış ve istikrarın kurulması ve devamlı taraftarı olduklarından sınırları veya mütareke çizgisini ihlal eden herhangi bir devlete karşı Birleşmiş Milletler çerçevesinde veya onun dışında, gereken tedbirleri derhal alacaklardı.

Bu durumda barışın ihlaline teşebbüs halinde, bu üç devlet fiili müdahalede bulunacağını ve müdahalenin saldırgana yönelik olacağını belirtmek suretiyle, mütarekenin kurduğu düzenin teminatçısı haline geliyordu.Ayrıca bu üç devletin uygulayacağı silah ambargosu Sovyetleri bağlamıyordu.Sovyetler Birliği Ortadoğuya silah satışında serbest kalıyordu.

Bunun Arap ülkelerine yarar sağlayacağından kuşku duyan İsrail karşı çıkmıştır.Arap Ligi Konseyi 12 Haziran 1950 de yaptığı toplantıda Arap ülkelerinin, üç devletin yayınladığı bildiriye desteklediğini açıklamıştır.17 Haziran 1950 de İsrail'e karşı Suriye,  
(4)

---

2- Fahir Armaoglu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988, Ankara, 1989, s.128

3- Armaoglu, Filistin ..., s.129

4- Yukardaki eser, s.130

Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında Arap Liği Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra bu anlaşmaya Irak ve Ürdün'de katılmıştır. Anlaşma maddelerinden biri, taraflardan birine yapılacak saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı. Arap ülkeleri böylelikle silah ambargosuna karşı askeri bir ittifakla cevap vermiş oluyordu.

Ortadoğuyu etkileyen diğer bir olay ise 1951 yılında İran Başbakanı Musaddık'ın İran petrollerini millileştirmesidir. Bu duruma İngiltere sert tepki göstermiş ve İran'a karşı askeri bir müdahale düşünmüştür. Ancak İran halkı Musaddık etrafında birleşmişti. İngiltere'nin İran'a müdahalesine karşı, İran'da silaha sarılmıştı. (5) Bu durumda İngiltere'nin yenilgisi kaçınılmaz olacaktı. Batılı devletler daha sonra aralarında anlaşarak İran'a ekonomik ambargo uygulamaya başlamışlardır. Petrolü satamayan Musaddık zor durumda kalmış ve sora devrilmistir.

Bu olay bir bakıma 1956 Süveyş krizinde bir provasıydı. Ortadoğudan ayrılmak istemiyen İngiltere, bölgedeki çıkarları tehlikeye düştüğü an silaha sarılmayı düşünmekteydi.

Temmuz 1952 Mısır'daki ihtilal, İngiltere'nin Ortadoğudaki çıkarlarını tehdit edecek bir yapıdaydı. İhtilalden sonra, Mısır'da yönetimi ele geçiren Nasır için iki önemli mesele vardı. Birincisi Mısır'da işgalci statusünde bulunan İngiltere'in varlığına son vermek, (7) ikincisi İsrail'di. Ayrıca Nasır, Mısır liderliğinde Arap

---

5- George E.Kirk, Middle East, New York, 1964, s.227

6- Mosley, Petrol... s.239

7- Dikerdem, Ortadoğuda..., s.114

milliyetçiliği davasının uygulayıcısıydı.

Batılı devletler Ortadoğuda barışı sağlayamamıştı. Araplar la israil arasında çarpışmalar sürüyordu. 1948-1949 savasından sonr. Mısır, Süveyş kanalından geçen gemilerin israil'e malzeme götürüp götürmediğini kontrol ediyordu. Mısır giderek Kanal üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmış ve Ocak 1954 yılında aldığı bir kararla, Kanaaldan geçen gemilerin israil'e gıda taşımalarını yasaklamıştır.

Mısır'ın israil'e ait bir gemiyi 1954 Ekiminde tutuklaması üzerine israil, Birleşmiş Milletler Konseyine başvurdu. 1955 e kadar Güvenlik Konseyi konuyu tartıştı. Oyelerin çoğu Mısır'ın 1888 İstanbul anlaşmasına aykırı hareket ettiğini, alacağı güvenlik tedbirlerinin Kanal'dan serbest geçişi kısıtlamıyacağını, gemileri aramıyacağını, bu hakkın Mısır'ın muharip olması halinde kullanabileceğini fakat Mısır mütareke imzaladığı için muharip sayılamıyacağını bildirdi. Fakat Mısır bunları dikkate almadı. Bu durumu İngiltere ve israil (8) protesto ettilerse de durum değişmedi.

İngiltere ile Mısır arasında Süveyş konusu 19 Ekim 1954 te yapılan bir anlaşma ile çözümlendi. Bu Mısır'da Nasır'ın bir zaferiydi. İngilizler nihayet Mısır'ı terkedecekti. Bu anlaşmaya göre İngilizler 20 ay içinde Mısır'dan çekilecekti. Arap Ligi Devletleri ortak savunma anlaşmasına dahil devletlerden birine veya Türkiye'ye (9) silahlı bir saldırı halinde İngilizler Kanal'a dönebilecekti. İngiltere, Türkiye'yi bahane ederek Kanal'a dönmek istiyordu.

---

8- Armaoğlu, a.g.e., s.135

9- Dikerdem, a.g.e., s.68

İngiliz Mısır anlaşması Batılıları, Mısır'ın Batıyla ilişkilerinin normalleşeceği izlenimini vermişti. Ancak Nasır, bu anlaşmanın İngiltere'yi Mısır'dan çıkaracak bir adım olarak görüyordu. 1955 Gazze Savaşı Mısır'ın İsrail'le olan silah dengesizliğini ortaya çıkarmıştı. Mısır 1955 te A.B.D. den silah satın almak istemesine rağmen A.B.D. silah satışında peşin para istediği için bu gerçekleşmedi.<sup>(10)</sup>

Nasır, A.B.D. den silah alamayınca Sovyetlere yöneldi. Bir yandan da Bandung konferansında Nasır Doğu bloku ülkeleriyle temas kurdu. Sovyetler Mısır'a silah satabileceğini Nasır'a söyledi.<sup>(11)</sup> Ayrıca bağlantısız devletler arasında prestijini yükseltmişti. Nasır Bağdat paktına cephe almıştı. Sovyetler de Bağdat paktına olumlu bakmıyordu. Ancak Nasır Sovyetlerle silah alımı anlaşması yapmadan tekrar A.B.D. ile anlaşmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Nasır, 25 Eylül 1955 deki konuşmasında Mısır ile Çekoslovakya arasında silah satın alınması konusunda anlaşacağını açıkladı.<sup>(12)</sup> Bu duruma karşı İsrail'de silah alımlarını artırmak için A.B.D. ye başvurdu. Bu aynı zamanda Ortadoğuya uygulanan silah ambargosunun da sonuydu. Sovyetler de Ortadoğuya giriyordu. Mısır anlaşmadan sonra Suriye ile 20 Ekim 1955 te askeri bir pakt kurdu.

Mısır'la Batılı ülkeler arasında meydana gelen en önemli meselelerden biri Asvan Barajının finansı konusuydu. Nasır, 1955 Eylülünde Dünya Bankasından 240 milyon dolar kredi istemişti. Dünya

10- Armaoglu, a.g.e., s.140

11- L. Carl Brown, International Politics and The Middle East, London, 1984, s.166

12- Kirk, Middle...., s.281

Bankası bu isteği incelerken Sovyetlerin kredi vermeyi teklif etmelerine rağmen Nasır, bu teklife hemen yanasmamıştı. Bu gelişmeler olurken 1956 Mayısında Mısır, Çin Halk Cumhuriyetini resmen tanımıştı. Bu durum Amerikan kamuoyunun Mısır aleyhine dönmesine neden olmuş ve A.B.D. Senatosu Mısır'a kredi açılmasını reddetmiştir.

Mısır bunun üzerine Asvan barajına gerekli parayı bulmak için 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini açıkladı. Bu sırada Kanalı İngiliz-Fransız şirketi işletmekteydi. Kanal'dan geçiş 1888 İstanbul anlaşmasına göre olacaktı. Ayrıca Nasır şirkete tazminat ödeyeceğini bildirdiyse de Batılı ülkeler buna inanmak istemediler.

Çeşitli temaslar Mısır'la İngilizler arasında anlaşmazlığı gideremeyince konu Eylül ayında Güvenlik Konseyine götürüldü. Fakat bir sonuç çıkmadı. Süveyş Kanalı'nın milletlerarası kontrol fikrine Nasır siddetle karşı çıkması üzerine İngiltere ve Fransa Mısır'a karşı askeri hazırlıklara başlamışlardır.

#### b) İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a Askeri Müdahalesi

Mısır'la anlaşma imkanı göremiyen Fransa askeri bir müdahale yanlısıydı. Bu arada İsrail'de Fransa ile görüşüyordu. İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a saldırı konusunda anlaştılar.

Bu üç devletin anlaşmasına göre ilk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine, Fransa ve İngiltere taraflara çağırıda bulunarak ateşkes önerecekler ve iki kuvvetin kanal ın 10 km. gerisine çekilmesini isteyeceklerdi. Mısır bunu reddedecekti. Bunun üzerine iki

devlet müdahale edip Kanal'ı işgal edecekti.

Bu arada Ürdün'de yapılan seçimleri Nasırcılar kazandı. 25 Ekim de Mısır, Ürdün ve Suriye arasında Ortak Komutanlık kuruldu. (13) Bunun üzerine İsrail seferberlik ilan etti. Aynı gün başka bir olay daha olmuş, Macar milli ayaklanması başlamıştı. Sovyetler Macar ayaklanmasını bastırmaya çalışırken İngiltere, Fransa ve İsrail için uygun bir fırsat doğmuş oluyordu. (14)

İsrail Mısır'a saldırarak Sina'yı kontrolleri altına almıştı. Nasır, Fransız ne İngiliz tekliflerini reddetmiş ve Fransa ve İngiltere'ye karşı fiilen savaşa girişmişti. Mısır bunun üzerine Kanal'daki gemileri batırmaya başlamıştı. İngilizler ile Fransızların amacı ise Kanal'ı açık tutmaktı.

İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırıya geçerken Sovyetlerin Macar ayaklanmasıyla meşgul olacağını düşünüyordu. Ancak Sovyetler Birliği kısa sürede ayaklanmayı kontrol altına alınca durum değişti. Bulganin, İngiltere, Fransa ve İsrail'e gönderdiği notada savaşın derhal durdurulmasını istiyordu. Sovyetler ayrıca Fransa'ya gönderdiği mesajda, Sovyet Hükümeti saldırganları ezmek ve Doğuda barışı (15) tekrar kurmak için kuvvet kullanmaya tamamen karardır diyordu.

Sovyetler A.B.D. ye de gönderdiği mesajda savaşın durdurulması için ortak bir güç oluşturulması öneriliyordu. A.B.D. teklifi reddederek Sovyetler Mısır'a asker gönderirse buna karşı tedbirler alacağını belirtti.

---

13- Armaoğlu, a.g.e., s.161

14- Yukardaki eser, s:161

15- Yukardaki eser, s.168

A.B.D. sovyetlerin teklifini reddetmesine rağmen, İngiltere ve Fransa'ya kızmıştı. Bu ülkeler NATO üyesi olmalarına karşılık (16) gizli bir hareket planlamışlardı.

Amerikan kamuoyu İngiliz ve Fransız müdahalesini eleştiriyordu. A.B.D. İsrail'e askeri ve ekonomik yardımı durdurdu. Fransa ve İngiltere'ye sert bir nota vererek Mısır'dan çekilmelerini istedi. Fransa ve İngiltere fazla ısrar etmeyerek Mısır'dan çekildi. Süveyş Kanalı 1957 Martında ulaşımına tekrar açıldı.

#### c) Türkiye'nin Kriz Karşısında Tutumu

Süveyş Kanalı millileştirilince İngiltere, Fransa ve A.B.D. Mısır'ın bu ülkelerdeki mal varlığını dondurdular. Fransa ve İngiltere'nin askeri müdahale yanlısı olmalarına karşılık A.B.D. buna gerek görmüyordu. Dünya kamuoyu Nasır'ın Kanalı millileştirmesini haklı buluyordu. (17) Kanal tamamen Mısır toprakları içindeydi ve Mısır'ın egemenliği altındaydı. A.B.D. ye göre meseleye Birleşmiş Milletlerde çözüm aranmalıydı.

Daha sonra milletlerarası bir sistemin Kanalda kurulması için Kanalla en fazla ilgili 24 devlet 16 Ağustosta Londra'da bir toplantıya çağrıldı. (18) Türkiye'de bu toplantıya katıldı. Ancak Nasır, bu toplantıya katılmayacağını bildirmişti. Londra konferansında Dulles bir plan açıkladı. Buna göre Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenlik hakları ve Kanal'dan serbest geçiş ilkesi vurgulanıyor fakat Kanal

---

16- Armaoğlu, a.g.e., s.169

17- Yukardaki eser, s.154

18- Kürkcüoğlu, Türkiye'nin Arap..., s.81

ın yönetimi, Mısır'ın da bulunacağı milletlerarası yönetime bırakılıyordu. Türkiye bu planı desteklediğini açıkladı. Nasır, Kanal'ın tamamen Mısır'a ait olduğunu ileri sürerek teklifi reddetti.

Bu plana Pakistan, Türkiye, İran ve Habesistan tarafından önerilen değişiklik, Dulles tarafından kabul edildi. Beş devlet planı Mısır'a izah etmek için Avustralya Başbakanı Menziles başkanlığı da İran, Habesistan, İsveç ve A.B.D. temsilcilerinden oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verildi. Bu beş devlet temsilcisi beş kıtayı sembolize ediyordu.

Nasır Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenliğinden vazgeçmediğini, Kanal üzerinde hiçbir milletlerarası kontrolü kabul etmediğini bildirdi. Eser bu iki şart kabul edilirse Mısır'ın bir fark gözetmek sizin Kanal'dan serbest geçiş garantisi vermeye hazır olduğunu açıkladı. Bunun üzerine görüşmeler kesildi.

Süveys Kanalı için yapılan 2. Londra konferansına da Türkiye katıldı. 19-21 Eylül arasında yapılan konferansta Süveys Kanalı'nı Kullananlar Birliği kuruldu. Bu birlik daveti kabul eden 18 devleti Londra Büyükelçileri tarafından kurulmuştu. Türkiye bu birliğe üye olacağını ve Birlik gayelerininin tahakkukuna çalışacağını Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiriyle kamuoyuna açıkladı.

İsmet Paşa Türkiye'nin Süveys krizi sırasındaki izlediği politikayı eleştirmiştir. İsmet Paşaya göre, Menderes basiretsiz bir Ortadoğu politikası izliyordu. Batılıların masası gibi damgalanacak şekilde, İngiliz ve Fransızlarla birlikte talihsiz teşebbüsler gecmi Nasır'ın hücumlarına uğramış, Arap dünyasını Türkiye'nin aleyhine

cevirmişti.Araplarla değil de popüler sayılmayan Nuri Sait Paşa git liderlerle sıkıfıkı olmustu.J.Foster Dulles'in dümen suyuna gitmişti.Oysa İnönü'ye göre gene de Türkiye'nin << Milli Tutum >> ile (19) dünyanın karşısına çıkması faydalı olacaktı.

İngiliz ve Fransız saldırısı Batı arasında da görüş ayrılığı yaratmıştı.Bu kendi ülkelerinde de aynıydı.Londra'daki mitingler de Eden'i istemiyoruz diye bağırılıyordu. Kriz Bağdat paktını da etkilemiş ve İngiltere dışındaki pakt üyelerin başbakanları 7 Kasım'da Tahran'da toplanmıştır.Yayınlanan bildiride << İsrail'in Mısır topraklarını işgal niyetiyle hucuma geçmek suretiyle işlediği bu teca-vüz hareketini takbih etmişler ve İsrail'in derhal mütareke hattına çekilmesini... İngiliz ve Fransız kuvvetlerini Mısır topraklarında çekilmeye ve Mısır'ın hükümrânlık, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına tamamen riayet ve hürmete davet etmeye karar vermişlerdir.>>Böylece pakt üyeleri İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı çıkıyordu.Ayrıca Birleşmiş Milletler 1947 yılında Filistin konusunda <<Taksim>> kararı almıştı.Pakt üyeleri de bu kararı desteklediğini bildiriyordu.Bir bakıma Arap devletlerini desteklediklerini gösteriyordu.

Yine paktın dört müslüman üyesi 18-20 Kasım'da Bağdat'ta toplanarak Ortadoğu konusunu görüştü.Ortadoğuda barış ve güvenliği sağlayacak tedbirler arasında yalnız müslüman devletler arasında değil bütün Ortadoğu devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesi tartışılmış, İsrail'in barış için büyük tehlike olduğu üzerinde anlaşma-

---

19- Metin Toker, İsmet Paşayla 10 yıl,1954-1957, 1,Ankara,1965,s.17

20- Toker, a.g.e., s.174

21- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.282

varılmıştır.

Görüşmelerde Türkiye'nin İsrail'le diplomatik ilişkilerin kesilmesi üzerinde de durulmuştu. Bunun üzerine Telaviv'deki Türkiye Büyükelçisini geri çekmiş ve ilişkilerini maslahatgüzar seviyesinde sürdürmeye başlamıştır.

Türkiye Süveyş bunalımında Arapları, özellikle de Mısır'ı kızdırmıştı. Bunalım sonrasında ise Filistin konusunda Birleşmiş Milletlerin taksim planını destekleyerek Arapları kazanmak istedi. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İsrail'in saldırılarına karşı çıkarak Nisir'la arasının düzelmesini ümit etmesine rağmen gerçekleştirememiştir.

A.B.D. ise yeni bir Ortadoğu politikası izlenmesinden yana idi. Bu nedenle 29 Kasım'da yayınladığı bildiride Bağdat Paktı üyelerini desteklediğini açıkladı. A.B.D. Süveyş krizinde İngiltere'nin yanında yer almayarak Ortadoğudaki prestijini artırmıştı. Bağdat paktı üyeleri 5 Aralık 1956'da Dulles'e Bağdat paktı ile NATO arasında organik bir bağın kurulması için teklifte bulundular. Eğer Bağdat paktı düşecek olursa, NATO ülkeleri için petrolün tehlikeye düşeceği ni belirtti. Ancak bir sonuç çıkmadı.

#### B- SURİYE KRİZİ

Süveyş bunalımından sonra, Mısır'la Sovyetler Birliği arasında yakınlaşma başladı. Sovyetler Mısır ve Suriye'ye askeri yardım yapıyordu. B.İge hassastı ve yeni krizlerin doğması bekleniyordu. Menderes'in öngördüğünün aksine Bağdat paktına Irak dışında hiç bir Arap ülkesi katılmamış ve bu pakta karşı Mısır-Suriye bloku kurulmuştu.

Mısır'ın liderliğini yaptığı bu blok, Bağdat paktına karşı sert bir politikaya izliyordu.

a) 1956 Suriye Olayları

Suriye Sovyet Rusya'dan silah alıp, Sovyet yanlısı bir politika izlemeye başlamıştı. A.B.D. bundan kışkıplanıyor ve Bağdat paktının güçlendirilmesini düşünüyordu. Türkiye de Suriye'nin bu politikaından rahatsızlık duyuyordu. Türkiye bir bakıma Bulgaristan, Sovyet Rusya ve Suriye tarafından vir cembere alınmış oluyordu.

Olayları tırmandıran suydurdu. 30 Kasım 1956'da Ankara, Güneyde askeri manevralar başlayacağını ve asker mevcudunun artırılacağını açıkladı. Irak kralı Faysal parlamentoyu kapatarak sıkı yönetim ilan etti ve İran ve Türkiye arasında işbirliğinin artacağını belirtti. Birleşmiş Milletler gözlemcisi Suriye'nin sınırlarına asker yığmadığını açıklayınca Suriye ve Sovyetler Birliği karşı saldırıya geçerek İngiltere, İsrail, Fransa ve Türkiye ve ötekilerin Suriye'ye saldırı hazırlıkları yaptıklarını öne sürdüler.

Bu suçlamada A.B.D. nin ismi geçmiyordu. Çünkü A.B.D. bölgede prestijini yükseltmiş ve Arap liderlerini kızdırıp Sovyetlere yönelmelerini istemiyordu. A.B.D. bu olay üzerine yaptığı açıklamada da Suriye'nin silahlanması gerçekte bir tehlike oluşturmadığını belirtti.

A.B.D. Arap ülkelerinin tamamen Sovyetlere kaymasını önleme istiyordu. Türkiye ise A.B.D. nin görüşlerini paylaşarak bir kısım yedek subayları tekrar göreve çağırdı ve Güneyde kıs tatbikatların devam edildi. Ayrıca güney sınırının güçlendirileceğini de açıkladı.

Bu durumda A.B.D. ile Türkiye arasında görüş ayrılığı çıkmıştı. Ancak kriz fazla büyümemiş ve 1957 Martına kadar sesizce devam etmiştir.

#### c) Eisenhower Doktrini

Sovyetler Birliği Süveyş krizinde Mısır'ı destekleyerek Arapların yanında yer almıştı. Ayrıca kriz sırasında İngiltere ve Fransa'ya sert nota vererek bunu isbatlamıştı. Mısır ise Çekoslovakya ile silah anlaşması yapmıştı. Bu durumda Sovyetler Ortadoğu bölgesine girmiş oluyordu.

1956 yılında Sovyetlerin 20. Komünist Parti Kongresinde Stalinist politika, sert bir şekilde eleştirilmiş, Kruscev dış politikada önemli değişiklikler yapmıştır. Kruscev barış içinde bir arada yaşama ilkesiyle dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmaktaydı. Bu durumda Sovyetler her türlü devletle işbirliği yaparak etkiliğini artırmayı amaçlamaktaydı. (22)

A.B.D.'nin bu durumda Ortadoğuda yeni bir politika izlemesi gerekiyordu. İngiltere Süveyş krizinden sonra bölgeden çekilmek zorunda kalmıştı. Bu müsait ortamda Sovyetler İngiltere'nin yerini alabilirdi. Bu nedenle A.B.D. Ortadoğudaki problemlerin etkin rol oynamalıydı. A.B.D. bunu yalnızca askeri ittifaklarla gerçekleştiremezdi ve bunun için bir yol takip etmeliydi. (23)

---

22- Kruscev, Kruscev'in Anıları II, Cev., M. Ali Kayabaı, İstanbul, 1971, ss. 281-417

23- Gibson, a.g.e., s. 90

24- Sander, Türk-Amerikan..., s. 151, İsmet Giritli, Superpowers in the Middle East, İstanbul, 1972, s. 16

A.B.D. bölgedeki itibarını yükseltmek için sömürgeci konumunu kaldırmayı düşünmüş bunu da Süveys krizinde takip ettiği politika ile İngiliz ve Fransızların yanında yer almayarak göstermişti. Bunu yanında A.B.D. ye göre bölgede siyasi istikrarın sürmesi için ekonomik yardım yapılmalıydı. Ancak bu durumda komünizmin Ortadoğuda yayılması önlenemilirdi.

A.B.D. Başkanı Eisenhower, Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlığını korumak için bu ülkelerle işbirliği yapmak ve bunlara ekonomik yardım etme yetkisinin verilmesini Senatodan istemiş ve şu istekler de bulunmştur:

1- Bağımsızlıklarını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine yardım yapmak

2- Amerika'nın Ortadoğuyla ilgili askeri yardım programları, milletlerarası komünizmin denetimi altında herhangi tarafında yapılacak silahlı bir saldırıya karşı koymak için, yardım isteyen devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumak amacıyla A.B.D. askeri yardımının yapılması.

Bu amaçla 200 milyon dolarlık harcamanın, Başkanın yetkisine vermek. Bu 9 Mart 1957 de Senato tarafından kabul edildi. (25)

Bu A.B.D. nin Ortadoğuya ilgisinin arttığının göstergesiydi. Truman Doktrini Ortadoğuyla ilgili ise de yalnız Türkiye ve Yunanistan a askeri yardımı kapsıyordu. Buna karşılık Eisenhower Doktrini bütün Ortadoğu bölgesini kapsıyor ve Amerikan askerlerinin kullanılması

---

9- Sander, Türk-Amerikan..., s.152

masıyla bölgenin komünizme karşı savunulmasını üstüne alıyordu.

Esinhower Doktrini Ortadoğudaki İngiliz varlığını ortadan siliyordu. Bunun sonucu olarakta A.B.D. Bağdat paktı ülkelerine karşı sorumluluk altına girerek bölgede söz sahibi oluyordu. Bu yeni (26) dönemde A.B.D. ile Sovyet Rusya Ortadoğuda karşı karşıya geliyordu.

Doktrinin yayınlanmasından sonra Bağdat paktı üyelerinin ( İngiltere hariç ) başbakanları 19-20 Ocak 1958 de Ankara'da toplandı. Açıklanan bildiride Eisenhower Doktrini memnurlukla karşıladıklarını bildirdi. Bu İngiltere tarafından olumlu karşılanmadı.

Bu doktrini kabul eden ülkelerden ilki Lübnan oldu. Böylece Lübnan takip ettiği tarafsızlık politikasını terk ediyordu. Bunun yanı sıra Yunanistan, Libya, Tunus, Afganistan ve Fas doktrini kabul ettiklerini açıkladılar.

Mısır ve Suriye ise doktrine karşı çıkmışlardı. Bunlara Suudi Arabistan'da katıldıysa da daha sonra tutum değiştirerek Eisenhower doktrinini müsbet bulduğunu açıklayarak Sovyetlerin yanında yer almak istemediğini ortaya koydu. (27)

Amerikan Hükümeti tarafından doktrini izah etmek için Ortadoğuya James P. Ricards Başkanlığındaki heyeti, 21 Martta Türkiye'ye geldi. Görüşmeler sonunda <<Amerikan doktrininin gayesi Orta Sarkta müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından bilvasıta veya doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle mücadele edebilmek hususundaki imkanları takviye zimmında bu devletlere yardım et-

---

26- Brown, A.G.E., s.179

27- Armaoğlu, 20.yüzyıl...., s.503

(28)

mektir>> şeklinde bir ortak bildiri yayınlandı. Ricards yaptığı basın toplantısında İsrail'in de bu programdan faydalanabileceğini, bir Ortadoğu devleti yardım istediği zaman A.B.D. yalnız silah vermekle kalmayıp, silahlı gücüyle de yardıma gideceğini belirtti.

#### c) 1957 Suriye Olayları

Nasır Arap milliyetçiliğinin liderliğini yapıyor ve Batılı-  
(29)

lara karşı ayaklanan Araplara yardım ediyordu. Ayrıca Arap ülkelerin de Nasır yanlıları etkindi. Nasır büyük bir desteğe sahip olmasından dolayı, Ortadoğuda eski rejimlerin yıkılacağına inanıyordu. Bunların yerine kurulacak rejimlerde, kendi etkili olarak Arapları birleştirmek istiyordu. Bu amaçla ilgili olarak Nasır taraftarları Suudi Arabistan ve Ürdün'de propogandayla taraftar kazanıyordu.

1948-1949 Arap-İsrail savaşından kaçarak Ürdün'e sığınan Filistinlilerin büyük bir kısmı Nasır yanlısıydı. Araplar Nasır yönetimi ile zafere ulaşacaklarına kesin olarak inanıyorlardı. Ancak Süveyş krizi dolayısıyla yapılan savaşta kesin bir askeri yenilgi almış ve Mısır ordusu perişan olmuştur. Ama Nasır bunu siyasi bir zafere dönüştürerek Arap dünyasındaki prestijini artırmıştı. 1951 İran petrol bunalımında Musaddık devrilmmişti. Kazanan Batıydı. Süveyş'te ise Nasır yenilmiş fakat devrilmemişti. Kriz sonunda kazancılı çıkan Nasır'dı. Nasır'da bundan oldukça fazla yararlanmıştı.

1956 Ekiminde yapılan seçimleri Nasır yanlıları kazandı ve

---

28- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.289

29- Dikerdem, Ortadoğuda..., s.173

Başbakanlığa Nablusi geldi.Kral Hüseyin'le Nablusi arasında sürtüşü başlamıştı.Nablusi darbe girişiminde bulunacağı sırada Kral Hüseyin onu başbakanlıktan almış ve bunun üzerine Kral yanlısı askerlerle, Nablusi taraftarı askerler arasında çatışma çıkmıştır.Kral ayaklanan askerleri bastırdı.Bu arada Suriye, sol yanlısı subayların ayaklanmasını desteklemiş, Krala karşı basın ve radyo yoluyla kampanya başlatmıştı.24 Nisan 1957 de Kral Hüseyin verdiği demeçte milletlerarası komünizm ve onun taraftarları tarafından olay yaratıldığını belirterek üstü kapalı şekilde Eisenhower doktrininin tatbikini istiyordu.

A.B.D. bu durumda asker kullanacağını göstermek için 6.Filo-yu Doğu Akdenize gönderdi.Irak ve Suudi Arabistan'da Ordün'ü destekledi.Krallık rejiminin yıkılması durumunda bu ülkeler asker gönderecekti.Böylece Amerika, Irak ve Suudi Arabistan desteğiyle Ordün'dek kriz atlatıldı.

(30)

Suriye'nin iç politikası istikrarsızdı.1955 ten sonra Nasır yanlısı bir politika izliyordu.Özellikle Süveys krizi Mısır'la Suriye'yi birbirlerine yaklastırmıştı.Bu Arap dünyasında Batı aleyhinde kampanyanın şiddetlenmesine neden oldu.Bu ülkeler Sovyetlerle işbirliğinin geliştirilmesinden yanaydı.Bunun bir sonucu Halit el-Azm 1958 Temmuzunda Savunma Bakanı olarak Sovyetler Birliği'ne gitti ve birtakım anlaşmalar imzaladı.Bu anlaşmalara göre Sovyetler Suriye'ye 500 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapacaktı.Lazkiye limanı yapımı, karayolu ve demiryolları yapımı ve altı tane havaalanı için kullanılacaktı.Suriye'ye silahta satılacaktı.Yapılan anlaşmalar

rin 6 Ağustos'ta açıklanması üzerine Suriye krizi doğdu.

Suriye'deki bu gelişmeler Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail'de endişe ile takip edildi. Anlaşmalarla Suriye Sovyetlerin silah deposu oluyordu. Sovyetler Suriye vasıtasıyla Ortadoğuya asker ve sivil uzmanlarını gönderecekti ve bölgeye girecekti. Sovyetlerin Suriye'ye gelmesi Batı aleyhine bir kampanyanın şiddetlenmesine de yol açacaktı.

1957 Ağustosunda Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Adnan Menderes ile görüşmeler yapmak için İstanbul'a gelmiştir. Eisenhower'da Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'nin saldırısı halinde, Türkiye, Irak ve Ürdün'ü (31) katılacağı bir savaşta, A.B.D. silah yardımı yapacağını bildirdi. Türkiye ise güneyde askeri tatbikatları başlatarak Suriye'ye göz dağı vermek istedi. Türkiye, bu dönemde Sovyetlerle Suriye kışkırtıcı arasında kalmıştı.

İstanbul'daki toplantıda, ayrıca Ürdün'ün Bağdat paktına katılması için de çaba gösterildi. Ürdün ise Mısır ve Suriye tepkilerinden çekiniyordu. Toplantıda dünya meseleleri ve Ortadoğu konusunda tam görüş birliğine varılmasına rağmen somut bir karar alınamadı. Türkiye Ürdün ile Irak'ın yakınlaşmasını istiyordu. Nitekim bu olumlu sonuç verdi ve dokuz ay sonra Ürdün'le Irak bir federasyon çatısı (32) altında birleşti.

Henderson A.B.D.'ye döndükten sonra verdiği raporda, Suriye'ni

---

31- Armaoğlu, a.g.e., s.508

32- Dikerdem, a.g.e., s.175

Sovyet blokundan silah aldığını ve Suriye'nin komşu Arap devletlerindeki hükümetleri devirmek için propoganda çalışmalarına girdiğini belirtti. Suriye'nin bu çalışmalarının Ürdün'e yönelik olmasından (33) dolayı, A.B.D. bu ülkeye yaptığı silah yardımını artırdı.

Eylül ayına doğru Türk-Suriye gerginliğinin artması üzerine, A.B.D. Türkiye'yi desteklemeye başladı. Sovyetler ise Suriye'yi destekledi. Suriye ve Sovyetler, Türkiye'nin güney sınırına askeri yığılma yaptığını ileri sürüyordu. Türkiye ve A.B.D. bunu yalanlamasına rağmen Sovyetler 10 Eylül 1957'de Türkiye'ye bir nota vererek Türkiye'nin askeri yığılma yapmasından duyduğu endişeyi ve Türkiye ile Suriye arasında bir savaş çıktığı zaman bunun bölgesel olarak kalmıyacağını ve genişleyeceğini belirtti.

Menderes 24 Eylül'de verdiği demecinde <<... Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkan yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette baskalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibaret tir.>> Böylece Menderes Türkiye'nin Suriye'nin silahlanmasından (34) duyduğu endişeyi açıklıyordu.

Menderes Bulganin'in krizle ilgili mesajına 30 Eylül'de cevap verdi. Bu cevapta Suriye'nin silah deposu olduğunu ve ihtiyac halinde başkaları tarafından kullanılacağını ve Türkiye'nin Sovyetlerle iyi münasebetler kurmak istediğini, Ancak 2. Dünya Savaşından sonra Sovyet Rusya'nın takip ettiği baskı politikası karşılıklı

---

33- Sander, a.g.e., s.160

34- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.292

(35)

güven ortamının yerleşmesine engel olduğunu belirtti.

Suriye ile Türkiye arasındaki gerginlik Ekim 1957 de bazı sınır hadiselerinin olmasına yol açtı. Suriye hemen bir protesto notası çekerek Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine şikayet etti. Suriye sunları ileri sürüyordu. Türk uçakları Suriye hava sahasını ihlal ediyor, sınıra askeri yığınak yapıyor. Türk nöbetçileri sınırı Suriyelilere ateş açıyordu. Türkiye bunu 15 Ekim de cevapladı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönderilen mektupta Suriye tarafından öne sürülen iddiaların yersiz olduğu, Sovyetlerin desteklediği Suriye karşısında Türkiye'nin almaya mecbur kaldığı tedbirlerin (36) mesruluğundan bahsetti. Suriye iddiaları reddediliyordu.

Suriye ile Türkiye arasında gerginlik sürerken 9 Ekim de Krusçev'in Amerikan dergisine verdiği demecde << Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için çok geç (37) olacak>> diyordu. A.B.D. buna bir bildiri ile cevap verdi. Aradaki mesafeye rağmen A.B.D.'nin bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri hafife alamıyacağını belirtti.

Bu arada Mısır Suriye'nin savunma gücünü desteklemek ve artırmak için Suriye'ye iki tabur asker gönderdiğini açıkladı. Bu askerlerin 11 Eylül de Kahire de imzalanan işbirliği anlaşmasına göre

---

35- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.293

36- Yukardaki eser, s.293

37- Armaoğlu, a.g.e., s.509, Önder Arı, Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komsuları, İstanbul, 1977, s.73

gönderildiğini bildirdi.Bu arada Mısır ile Suriye'nin birleşmesi konusu gündeme geldi.Bunun için bir fedaral birlik öngörülüyordu.

#### d) Krizin Çözümüne Ulaşması

Suriye ile Türkiye arasındaki krizi gidermek için Suudi Arabistan arabuluculuk girişiminde bulundu.Suudi kralı Sam'a gitti. Kral Suud ile Ürdün Kralı arasında mesaj alınıp verildi.Bu Ürdün il Suriye arasında yumuşama sağladı.16 Ekim de Ürdün Kralı Hüseyin, İrtiliz, Amerikan ve Türk elçilikleriyle yaptığı görüşmede Suriye'ye yapılacak bir tecavüzün bütün Arap devletlerine yapılmış bir tecavüz sayılacağını açıkladı.(38) Ayrıca Kral Suud,Lübnan Devlet Başkanı Chamoun'la yaptığı görüşürken bir yandan Türkiye ile temas halindeydi.Kral Suud ile Chamoun arasında yapılan görüşmeden sonra açıklanan bildiride, Suriye veya herhangi bir Arap Devletlerine yapılacak bir saldırı halinde,bu iki devletin öteki Arap devletlerinin yanında yer alacağı belirtildi.

21 Ekim de Kral Suud'un Türkiye ile Suriye arasında arabuluculuk yapmayı teklif ettiğini Mekke radyosu bildirdi.Türkiye ve Suriye bu teklifi memnurlukla kabul ettiklerini bildirdiler.22 Ekim de F.R.Zorlu Başkanlığında bir heyet Cidde'ye gitti.Ancak Suriye heyet gelmeyince, Zorlu Kral Suud ile görüştü.Acıklanan bildiride Türkiye'nin Suriye'ye karşı mutearrızane takip etmekten uzak bulunduğu bir kez daha belirtilmiştir.(39)

---

38- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.295

39- Yukardaki eser, s.296

Türkiye Kral Suud'un teklifini kabul ederek uzlaşır bir tutum takınmıştı.Suriye ise önce Kral Suud'un teklifini kabul etmiş, sonra reddetmiştir.Daha sonra Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifini kabul etmediğini ve konunun daha önce kararlaştırıldığı gibi Birleşmiş Milletlere getirileceğini bildirdi.

16 Ekim de Suriye, Birleşmiş Milletlere başvurarak güvenliğini ve uluslararası barışa karşı tehditler hakkındaki şikayetler konusunda Genel Kurul gündemine bir madde konulmasını istedi.Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, Genel Kurul Başkanına gönderdiği mektupta Suriye'nin silah tehdidi altında bulunduğunu ileri sürmüs ve Birleşmiş Milletler Üyelerinin Türkiye'nin Suriye'ye saldırması halinde, tecavüzü durdurmak için gerekli bütün yardımları Suriye'ye yapılmasını istemiştir.Ayrıca Gromiko mektubunda A.B.D. ile Türkiye'yi ağır bir şekilde suçlamıştır.Sonuç olarak Suriye'nin şikayeti Genel Kurulda tartışılmayarak gündeme konuldu.

Genel Kurulda görüşmeler 22 Ekim de başladı.Türk temsilcisi Seyfullah Esin meselenin görüşülmesinin bir süre ertelenmesini istedi.Türkiye'nin Kral Suud'un arabuluculuk teklifini kabul ettiğini ve Devlet Bakanı F.Rüstü Zorlu'nun Suudi Arabistan'a gönderildiğini bildirdi.Ancak Suriye Dışişleri Bakanı Salah Bitar Türk teklifine karşı çıkmış, görüşmelerin başlamasını istemiştir.Sovyetler Suriye'nin teklifini desteklemiş, A.B.D.ise Kral Suud'un arabuluculuk girişimlerinin sonuçlanıncaya kadar ara verilmesini istemiştir.

Türkiye ve Suriye'nin kararlarını destekleyen tasarılar Genel Kurula sunulmuştu.Bu arada Endonezya temsilcisi bu tasarıların

oynamaya konulmamasını ve meselenin taraflar arasında görüşmeler yoluyla halledilmesini teklif etmiştir. Karar çoğunluk tarafından benimsenmiştir. Türkiye ve Suriye bu teklifi olumlu karşılamış ve böylece görüşmelere ara verilmiştir.

Genel Kurulda anlaşma sağlanmasına rağmen Suriye ile Türkiye arasında gerginlik Kasım ayında da devam etti. Suriye, Türkiye'ni askeri harekate devam ettiğini bildirmiş ve aynı zamanda Hatay ve Iskenderun meselesinide ortaya atmıştır. Ayrıca Ortadoğuda barış ve güvenliğin sağlanacaksa bunun Araplardan koparılan parçaların geri alınmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir. Türkiye'nin Kasım ayından itibaren birliklerini güneyden çekmesi havanın yumuşamasına neden oldu. 1 Subat 1958 de Suriye Mısır'la birleşince konu tamamen kapandı. Mısır'ın Suriye ile birleşmesi, Suriye'nin Sovyet etkisinden kurtulmasına neden oldu. Bu birleşme Türkiye tarafından da olumlu karşılandı. Bu birleşme için Nasır, ülkedeki bütün siyasi partilerin kapatılmasını şart koşmuştu. Suriye Komünist Partisi kapatıldı. Suriye ordusundaki kilit yerlere Mısırlı subaylar yerleştirdi. Bunun karşısında da Ürdün'le Irak Birliği 19 Mayıs 1958 de kuruldu.

#### e) Krizin Sonuçları

Suriye bunalımı, iki blok arasında 2. Dünya Savaşından sonra başlayan soğuk savaşın Ortadoğudaki görünümüydü. Bu kriz dolaylı olarak A.B.D. ile Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirmiştir. Sovyetler Suriye'nin durumundan yararlanarak nüfuzunu Ortadoğuya yaymak

---

40- Dikerdem, a.g.e., s.178

icin uygun bir fırsat görmüştür.Batılıların amacı ise Sovyetlerin Suriye'ye yerleşmesini önlemek doğrultusundadır.Suriye'de kurulacak Sovyet yanlısı komünist bir rejim Türkiye'yi tehdit edecekti.Türkiy Suriye deki olayları Sovyetlerin kendisine karşı yönelttiği bir davranış olarak değerlendirmiştir.

A.B.D. Arap Ülkelerinin Sovyet yanlısı bir rejime kaymasında endişe ettiği için Süveyş bunalımında izlediği politikayı terk etmiştir.Önce İngilizlerin yanında yer almamasına rağmen Ürdün'deki gelişmeler üzerine bu politikayı terk etti.Sovyetlerin Suriye'yi desteklemesi ve Türkiye'yi tehdit etmesi ve Türkiye'nin bu tehditlere karşı koyması A.B.D.yı Sovyet tehdidine karşı koymaya sevk etti Bölgede A.B.D. ile Sovyetler karşı karşıya geldi.A.B.D. bu şekilde hareket ederek kararlılığını da gösterdi.

Türk politikası A.B.D. nin Süveyş krizinden sonra izlediği politikayla çatışıyordu.1956 Suriye olayları bunu ispatlamıştı.A.B. Türkiye'nin endişelerini yersiz bulmuştu.1957 deki krizde ise A.B.D nin politikası Türkiye ile aynı noktaya gelmişti.Sovyetlerin Sputni füzesi denemesi kuvvet dengesini bozduğu için A.B.D.nin Türkiye'ye olan ihtiyacı artmıştı.Eisenhower doktrini ile A.B.D. Türkiye'ye yardıma gelince, Türkiye de Suriye'ye karşı davranışını yumuşattı.

Türkiye Ortadoğudaki komünist tehlikesinden söz ederek NATO toplantılarının da bu meseleye karşı etkili önlemler alınmasını isteyecekti.Gelecekte Türkiye'nin Suriye'den kuşku duyması Arap ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesini önleyen bir faktör olacaktır.

## C- IRAK İHTİLALİ

### a) Irak'ta İhtilalin Çıkması

1958 Temmuzundaki Irak ihtilali Menderes'in Ortadoğuda takip ettiği politikanın da iflası demekti. Irak idarecilerinin kanlı bir şekilde bertaraf edilmesi, Demokrat Parti yöneticilerini de üzmüştü. Bu olay aynı zamanda şu konuyuda beraberinde getirdi. İhtilal bir hastalıktı ve diğer ülkelere de sıçrayabilirdi. Türkiye bu nedenle ilk basta eski rejimi Irak'a tekrar yönetime getirmeyi düşünmüştür.

Ortadoğuda Süveys buhranından sonra meydana gelen en önemli olay 1958'de Irak'taki darbeydi. Bu ihtilal 14 Temmuz 1958'de Bağdat radyosunun yayınladığı bir bildiriyle dünyaya duyuruldu. Irak'taki olaylar, Ürdün ile Irak'ın birleşmesinden sonra hız kazanmıştı. Mısır ile Suriye bu birliğe siddetle karşı çıkmış ve bu birlik aleyhine propogandaya başlamışlardır. Bu propogandalar Irak'ta karşılığını bulmuş, birliğe karşı gösteriler başlamıştır.

Aynı günlerde Lübnan'da hükümet krizi vardı. Lübnan cumhurbaşkanı Chamoun, Türkiye ve Ürdün'ün, Lübnan'a müdahalesini istiyordu. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Lübnan'a müdahaleye hazır olmak için askerlerini ülkenin batısına sevk etmeye başladı. Bu birliklerin Komutanı General Kasım, Bağdat'tan geçerken 14 Temmuz gecesi ani bir darbe girişimi yaptı. Kralın sarayını kuşattı. Küçük yastaki Faysal ve Amcası Kral Naibi Rşens Abdullilah'ı öldürttü. Nuri Sait Paşa Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanındı ve linc edildi.

---

41- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.301

42- Dikerdem, a.g.e., s.180

Irak'taki darbe Ordün'ü de tehlikeye sokuyordu.Ordün'ün Türkiye Büyükelcisi Mahmut Dikerdem, Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanlarının mesajlarını Karala iletmisti.Kral, Büyükelciye memnun olduğunu söylemiş ve devam etmiştir. << Ordün'de tek başımıza karşı koyacak gücde değiliz.Irak yitirilirse biz mahvoluruz.Bizden sonra sıra Suudi Arabistan ve Kuveyt'e gelir.>> Kral ayrıca Türkiye'nin Suriye yada Irak üzerine yapacağı askeri bir hareketin herşeyi halledeceğine inanıyorum der.Dikerdem bunu Ankara'a telgraf (43) la bildirir.

Bunun sonunda Celal Bayar, Rıza Fehlevi, Pakistan Cumhurbaşkanı Iskender Mirza'nın Ordün Kralına gönderdiği mesaj iletilir.Mesajda, Ordün'ün bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için, İngiltere ve A.B.D.den askeri kuvvet gönderilmesini resmen talep etmesini telkin ediyor, ayrıca 6.Filoya mensup Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıkarılması için Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'la temas halinde oldukları belirtiliyordu.Bunun üzerine Ordün, İngiltere'den yardım istemiş ve bunun sonucunda Kıbrıs Üslerinden kalkan uçaklar Ordün'e İngiliz askeri taşımıştır.

Ordün ile Irak'ın birlik anayasasına göre, iki devletten birinin yetkilerini kullanamaz durumuna düşmesi halinde Birliğin öteki üyesi tek başına Fedarasyonu temsil etmek hakkını elde ediyordu.Ordün Başbakanı Samir Rifat Fasa, Fdersyanun bu hükmüne dayanarak Irak'ın sorumluluğunu da üstüne almak istediysede başarılı olamadı.

İhtilalden en fazla endişe duyan devletlerden birisi de

Türkiye idi.İhtilal günü Bağdat Paktının müslüman üyeleri İstanbul da toplanacaktı.Ancak Bağdat taki ihtilal haberi alınır alınmaz Irak , Pakistan ve Türkiye toplandı ve yayınlanan bildiride Irak taki darbe milletlerarası haydutluk ve bir vahset olarak tanımlandı.Tür-  
(44)  
kiye askeri bir müdahaleye taraftardı.Ancak Amerika müdahaleye tar-  
raftar değildi ve Türkiye'yi askeri müdahale fikrinden vaz geçirdi.

Irak ihtilali Türkiye'nin iç politikasına da yansdı.İkti-  
dara göre, ihtilal dış tahriklerin bir sonucuydu.F.R.Zorlu 17 Tem-  
muz da verdiği bir demecde Irak'ın Bağdat paktından ayrılıp ayrıl-  
mayacağı konusunda verdiği soruya cevapta, yeni Irak hükümeti bahis  
mevzuu değildir.Irak-Ürdün Federasyonunun reisi Kral Hüseyin'dir.  
Mesru hükümette Kral Hüseyin'in idaresi altındaki hükümettir diye  
(45)  
cevapladı.

Muhalefet ise Irak ihtilali dış tahriklerin sonucu değil,  
istibdat ve baskıya karşı direnis olarak nitelendiriyordu.Muhale-  
fete göre Türkiye Irak'a karşı tavır alırsa, Irak Birleşik Arap  
Cumhuriyetine katılıp, Sovyetlere dayanacaktır.Batının karşısında  
olacaktır.Bunu önlemek için Türkiye ılımlı bir yol izlemeliydi.

Türkiye'nin ihtilale karşı sert tavır alması, askeri hare-  
kata niyetlenmesi, Sovyetleri harekete geçirdi.Türk ordusunda izin-  
(46)  
ler kaldırılmış, Güney doğuya askeri birlikler sevk edilmisti.Sov-  
yetler 24 Temmuz da Türkiye'ye verdiği muhtırada, bölgede silahlı  
bir çatışmayı başlatmanın getireceği ağır sorumluluklar karşısında

---

44- Kürkçüoğlu, a.g.e., s.131

45- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.302

46- Armaoğlu, a.g.e., s.513

Türkiye'yi uyardılar.Bir yandan da askeri birliklerini Türk sınırı doğru sevk etmeye başladılar.Tüekiye, Dulles'in girişimi ile asker harekattan vaz geçirildi ve böylece Türk-Sovyet gerginliği yumuşamaya başladı.

Irak'ta yeni rejim yavaş yavaş yerleşince Türkiye'ninde tutumu değişti.Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısından sonra 31 Temmuz 1958 de Irak Hükümetini tanıdı.Böylece Irak'la Türkiye arasındaki kriz de sona erdi.

#### b) Lübnan Olayları

Suriye bunalımının sona ermesinden sonra 1958 mayısında Lübnan krizi başladı.Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun, görevi sona ermesine rağmen cumhurbaşkanlığın bırakmak istemiyordu.Ancak Lübnan Anayasasına göre bu mümkün değildi.Buna karşılık Lübnan da 1958 Haziranında seçimler yapılmış ve Chamoun tekrar görevde kalmasını sağlayacak bir parlamento seçilmesini sağlamıştı.Secimlerde muhalefeti önde gelen kişileri parlamentoya girememesi üzerine, seçimlere hile karıştırıldığı iddiaları ortaya atılmış ve Lübnan'da durum karışmış tır.

Ordu Chamoun'u desteklemiyordu.Nasır ise Lübnan'daki durumu kendi lehine döndermeye çalışarak, karışıklığı Batı düşmanlığına çevirmeye çalışıyordu.<sup>(47)</sup> Ayrıca 14 Temmuz 1958 deki Irak darbesi Lübnan'ı tehdit ediyordu.Nasırcılar bu durumda Lübnan'da hakiyet kurabilirlerdi.Chamoun, Eisenhower Doktrinine dayanarak Ameri-

---

47- Dikerdem, a.g.e., s.164

kan kuvvetlerini davet etti.Bu çıkarmada Adana'daki incirlik üssü de kullanılmıştı.Durum karıştığı takdirde Irak'a müdahale için Amerikan askerleri alarma geçirilmişti.Bunun yanısıra Ürdün'e de İngiliz askeri gönderilmişti.

Irak'ta durum normale dönünce Chamoun tutumunu değiştirmişti.İngiltere A.B.D. ise Irak'a müdahale etmeyip,yeni rejmin oturmasını beklemişlerdir.

Lübnan Parlaamentosu ise 31 Temmuz da General Sahab'ı Cumhurbaşkanlığına seçmiş ve kriz sona ermiştir.

Bağdat Paktının üyeleri 14 Temmuzdaki İstanbul toplantısında bu konu ele alındı.Üyeler 16 Temmuzda Eisenhower'a bir mesaj göndererek memnuniyetlerini şu şekilde belirttiler:

« A.B.D.nin bu cesur ve yerinde kararı, yalnız Lübnan'ın bağımsızlığını ve meşru hükümetini korumakla kalmayacak, aynı zamanda İran, Pakistan ve Türkiye'nin kararlı tutumlarının da güçlendirerek her dünyanın Amerikan liderliğine güvenini pekiştirecektir.» (48)

Türkiye A.B.D. nin Lübnan'a asker çıkarmasını benimsediği halde, incirlik üssünün kullanılması, Türk-A.B.D. ilişkilerinde tartışma başlatmıştır.Türkiye kendisine danışılmadan üslerin kullanılmasını benimsememiştir.Ayrıca çıkarma Türkiye'deki muhalefet tarafından eleştirilmişti.Üslerin kullanılmasında izin alınıp alınmadığı, Türk Hükümetinin talebi üzerine kullanılıp kullanılmadığı konularında sorular gündeme gelmişti.Muhalefet askerlerin Ankara'nın değil, A.B.D.

---

48- Sander, a.g.e., s.167

istegiyle göndelidi gerekçesiyle Türkiye'nin hükümlerlik haklarını zedelendiği görüşündeydi.

Türkiye, İngilizlerin Ürdün'e asker göndermelerini de memnulukla karşıladı.Ürdün çıkarmasından sonra Dışişleri Bakanı Zorlu 18 Temmuz da Daily Mail'e verdiği demecde Ürdün'deki İngiliz hareketinin Irak'a teşmil edileceği ümidini belirttiği iddia edilmiştir.E Türk kamuoyunda tepkiyle karşılandı.Fakat bu 22 Temmuzda yayınlanan (49) bildiri ile Daily Mail'e özel bir beyanda bulunulmadığı açıklandı.

Irak krizinin yumuşaması, yeni yönetimin gösterdiği tavırdan ileri geldi.Irak petrolü millilestirmeyeceğini ve Kruscev veya Nasır'ın takipçisi olmadığını, devrimin Batıya karşı yapılmadığını belirtti.

Irak Ortadoğu'da ittifak kurma cabalarına son vermeye başladı.Cünkü Araplar için önemli olan İsrail'di.Araplar komünist tehlikeye fazla önem vermiyorlar ve böyle olunca da Batıyla bir ittifaka girmesi uzun süreli olamazdı.

#### c) CENTO

Irak ihtilalinden sonra Irak'ın pakta kalıp kalmayacağı belirsizdi.Bu amaçla Irak ihtilalinden sonra Bağdat Paktının durumunu görüşmek üzere 28-29 Temmuz 1958 de Londra'da bir araya gelindi.Bu toplantı sırasında yayınlanan deklarasyonda şunlar belirtilmektedir

1- Üyeler ortak güvenliklerini korumaya ve dolaylı ve dolay-

---

49- Metin Toker, İsmet Paşayla 10 yıl 1957-1960, Ankara, 1965, s.84

sız saldırılara karşı koymaya kararlıdır.

2- Pakt çerçevesi içinde güvenlik tedbirleri alınmıştır. Müşterek savunma tedbirlerini daha da kuvvetlendirmek azim ve kararınd olduklarını bir kez daha teyit etmişlerdir.

3- 24 Ocak 1955 te Bağdat'ta imzalanan Karşılıklı İşbirliği anlaşmasının hükümlerine göre, Pakt üyeleri güvenliklerini ve savunmaları için işbirliği yapacak ve bu işbirliğini tatbik etmek için özel anlaşmalar imzalıyabilecektir.

Bu toplantı sonunda yayınlanan bildiride A.B.D. ve İngiltere'nin Birleşmiş Milletler Anayasasına dayanarak Lübnan ve Ürdün'e asker göndermesini asil bir tessebbüs olarak bulduklarını belirtti. (50)

Londra'da yayınlanan deklarasyonda, Irak dışında, pakt üyeleri paktın devamında kararlıydı. Üyeler, A.B.D. ile ayrı anlaşma yapma teklifi götürdüler. A.B.D. pakta katılmamakla birlikte ikili anlaşmalar yapma yoluna gitti. (51)

İhtilal'den sonra Irak, dış politikasını tarafsızlık ve bütün devletlerle dostluk kurma biçiminde açıkladı. İhtilalden sonra Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişki kurması, Irak'ın Bağdat Paktından ayrılacağıının göstergesiydi. 23 Ekim 1958 yılında Ankara'da Bağdat Paktı toplantısına Irak katılmadı. Konsey merkezin geçici olarak Ankara'ya alındığını bildirdi. Ir daha sonra 24 Mart 1959'da Paktan resmen ayrıldığını üye devletlere bildirdi.

---

50- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.306, Gürün, Dış İlişkiler...., s.361

51- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.307

Irak'ın paktan çekilmesiyle 21 Ağustos 1959 da yapılan bir  
(52)  
açıklamada, Bağdat Paktı Teşkilatı adının Merkezi Anlaşma Teşkilatı  
olarak değiştirildiği bildirildi.7-8 Ekim 1959 da Washington da  
A.B.D. Dışişleri Bakanı C.Herter'in başkanlığında yaptığı toplantı  
sonunda yayınlanan bildiride teşkilata bu adın NATO ve SEATO arasın-  
da yer almasından dolayı verildiği açıklandı.

CENTO bir savunma teşkilatı olarak fazla bir şey yapmamış-  
tır.Taşkilat anlaşmasında ismi geçmemekle birlikte esas olarak Sov-  
yet saldırısına karşı kurulmuştur.Daha sonra ise Hindistan ve Pakis-  
tan arasında çıkan çarpışmada hareketsiz kalmıştır.CENTO Üyeleri  
daha çok kendi aralarında kültürel ve teknik işbirliğine önem ver-  
miştir.A.B.D., CENTO ile daha yakından ilgilenmiştir.1960 yılından  
sonra Sovyetlerle ilişkilerin yumuşaması CENTO'nun askeri yönünü  
iyice azaltmıştır.

Londra deklarasyonunda A.B.D. ile Bağdat Paktının üyeleri  
arasında ikili anlaşma yapılabilirdi.A.B.D. 5 Mart 1959 da Ankara  
da Türkiye, İran ve Pakistan'la benzer anlaşmalar imzaladı.A.B.D. i  
(53)  
imzalanan anlaşma muhalefet tarafından çok eleştirilmiştir.

Bu anlaşma, 1947 den buyana A.B.D. çizgisini takip eden  
Türkiye nin dış politikası hakkında, iktidarla muhalefet arasında  
görüş ayrılığını ilk kez ortaya çıkmasına neden oluyordu.

---

52- Harris, a.g.e., s.70

53- Anlaşma metni için, Haydar Tunçkanat, İkili Anlaşmaların İçyüzü  
Ankara, 1970,ss.173-177, Sevkett Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı,  
İstanbul, 1989, s.298

## V.BÖLÜM: DONYADAKI NÜKLEER TEKNOLOJİNİN GELİŞMESİ

### A- Sovyetler Birliği'nin Nükleer Güce Sahip olması

A.B.D. 1945 te atom bombasına sahipti. İlk atom bombasını da 6 Ağustos 1945 te Hiroşima'da patlattı. Bombanın tahrip gücü çok çok büyük olduğundan, atom silahlarının sınırlandırılması meselesi gündeme geldi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, Atom Enerjisi Komisyonu kurulması kararlaştırıldı. A.B.D. atom silahının yayılmasını önlenmesine ilişkin ilk önerisini bu komisyona sundu. Bunun yanı sıra Uluslararası Atom Gelistirme Örgütü kurulacak, dünyanın güvenliği için tehlike teşkil eden tüm enerjisine bu teşkilat sahip olacaktı. Eğer Sovyetler Birliği böyle bir teşkilatın kurulmasını kabul ederse, A.B.D. elindeki tüm atom silahını ve bunların yapılması için yeterli tüm bilgileri bu teşkilata devredecekti. Sovyetler atom silahı stokunun yok edilmesini şart koşarak bu öneriyi reddetmişlerdi (1)

Atom silahlarının yasaklanması konusunda herhangi bir anlaşmaya varılamaması Sovyetler Birliği'nin kendi atom silahını yapma cabalarını hızlandırmasına yol açtı. Nitekim 23 Ağustos 1949 da ilk atom bombasını patlattı. (2) 1945 te A.B.D. atom tekeline sahipti. Sovyetlerin üstün askeri gücüne karşı Amerikan Stratejik Hava Kumutanlığı'nın bombardıman uçakları Sovyetlerin kara gücündeki üstünlüğünü gösterecekti. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri, bir Sovyet istilasında A.B.D. nükleer silahlar kullanarak hava bombardımanlarıyla karşılık

---

1- Gönlübol, Uluslararası..., s.459

2- Yukardaki eser, s.460

verecekti.

Sovyetlerin atom bombasına sahip olması yeni stratejilerin geliştirilmesini gerektiriyordu.Sovyetlerin bu arada uzun menzilli bombardıman uçakları geliştirmesi üzerine A.B.D. yeni yollar aramaya (3) başladı.A.B.D. tahrip kapasitesi çok yüksek hidrojen bombasını 1 Kasım 1952 de yaptı.Bu yeni bomba A.B.D.ye kesin bir üstünlük sağlıyordu.Bir savaş çıktığı zaman Sovyetlere veya Çin'e karşı geniş kapsamlı misilleme amacıyla kullanılacaktı.Bunun yanında konvansiyonel silahlarla takviye yoluna gidildi.Sovyetlerin geleneksel askeri gücünü (4) A.B.D. nükleer güçle dengelemeye çalışıyordu.

A.B.D. nin hidrojen bombasına sahip olma üstünlüğü fazla uzun sürmedi.Sovyetler 12 Ağustos 1953 te hidrojen bombası denedi. Bu A.B.D.yi nükleer güce yakalama demektir.Ayrıca Sovyetler 1955 te orta menzilli füzelerin yapımına da başladı.

A.B.D.nin nükleer güce sahip olduğu dönemde NATO stratejisi A.B.D.nin elindeki nükleer güce dayanmaktaydı. Sovyetlerin konvansiyonel silah gücü Avrupalıların çok üstündeydi.Ancak nükleer güce sahip olan A.B.D., Sovyetleri bir saldırıya girişmekten alıkoymaktı. Fakat A.B.D.nin sahip olduğu nükleer güç, Kore savaşının çıkmasına engel olamadığı gibi, Sovyetler bununla kalmayıp 1956 da Macaristan'a müdahale etti.Bu olaylar nükleer silahlara sahip olmanın barışı korumaya yeterli olmadığını gösterdi.Zaten Batı Ülkeleri de Kore Savaşından sonra savunma harcamalarını artırıyorlardı.

---

3- Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Ankara, 1990, s.455

4- Gönlübol, a.g.e., s.460

Sovyetler Birliği, NATO'nun modernlesmesine karşı propoganda girişti.1957 NATO toplantısında, Sovyet kuvvetlerinin amacının Avrupa kıtasının nükleer silahlanma tekeline sağlamak olduğu kabul edildi.Böyle bir tehdit karşısında Atlantik ittifakının her türlü saldırıyı karşılıyacak güce olması gerektiğine dikkat çekildi.(5)Konsey ayrıca üye ülkelerin topraklarını korumak için, hava, deniz ve kara kuvvetlerinden meydana gelecek güçlü bir kalkanın sürekli hazır bulundurulması gerekli olduğunu açıkladı.Bonn'daki Mayıs 1957 deki toplantıda alınan bir karar ile Sovyetler Birliği'nin NATO'nun nükleer güce sahip olmasındaki kuşkuları giderilmek istendi.Etkili denetim ve teftis tedbirleri getiren bir silahsızlanma anlaşması, bunun gerçekleşmesi için yeterliydi.29 Ağustos 1957 de Londra Konferansına bir teklif, NATO'nun bütün üyelerinin ortak görüşü olarak sunuldu.Buna göre, her türlü silahın ve silah altındaki kuvvetlerin azaltılması, nükleer silah stoklarının azaltılması, askeri amaçlara yarayacak nükleer üretim yapılmaması ve ani bir saldırı ihtimaline karşı önleme tedbirlerinin benimsenmesiydi.Ancak Sovyetler Birliği bu teklifi reddetti.

Sovyetler 4 Ekim 1957 de Sputnik'i fırlattı.Bunun yanısıra kıtalar arası uzun menzilli füzelere de sahip olduğunu açıkladı.Sovyetler, A.B.D. ile boy ölçücek yetenekte bir nükleer güc olduğunu gösteriyordu.Sovyetlerin uzun menzilli füzelere sahip olması kesin bir askeri üstünlük sağlıyordu.(7)Sovyetler A.B.D.yi vuracak füzelere

---

5- NATO Belgeler..., s.,38

6- Monro MacCloskey,North Atlantic Treaty Organization, New York, 1966, s.44

7- Gönlübol, a.g.e., s.461

sahip olmuştı.

Sovyetlerin bu başarısı hemen dış politikasına da yansdı. Türk-Suriye krizinde, Kruscev Batı Avrupaya karşı sert tavır aldı.. Batı ise Irak'tan gelen petrol nakil hattının Suriye'den geçmesi, Suriye'nin de Sovyet etkisinde kalmasından korktu. Buna karşılık Sovyetler Türkiye'nin Suriye'yi işgale hazırlandığını ileri sürdü. Bu gerginliği daha da artırdı.

1957 Ekiminde Başkan Eisenhower ile İngiltere Başbakanı Mac-Millan Sovyet tehdidinin yeni boyutu karşısında takınılacak tavrı görüşmek üzere Washington'da buluştular. Ortak bildiride hür dünya ülkelerinin birbirine bağlı oldukları, işbirliğini artırmaları, kaynaklarını ortaklaşa kullanmaları ve refahları ile ilgili işleri paylaşmaları gerektiği üzerinde duruluyordu.

Sovyetlerin Sputnik'i fırlatması ve uzun menzilli füze yapması, Batı ile arasında nükleer güc dengesizliği yaratıyordu. Bu durumda A.B.D.nin yeni strateji geliştirmesi gerekiyordu.

#### B- Sovyetlerin Nükleer Güce Sahip Olmasına karşı A.B.D.nin Yeni Stratejisi

2.Dünya Savaşından sonra, A.B.D.nin Sovyetlere karşı uyguladığı politika, Sovyetleri bulundukları yerde tutmaktı. A.B.D. hür ülkelerin savunucusu olarak çıkıyor, Sovyetlere karşı bu devletleri direnme gücünü artıracak, askeri destek sağlayacak, Sovyet saldırılarına karşıda yardıma koşacağını açıklıyordu. A.B.D. Avrupanın savaştan sonra yerle bir edildiğini görmüştü. Bu yerler komünist propogandaya

müsait zemin hazırlıyordu.Bu durumda, Sovyetleri bu bölgelerden uzak tutmanın yolu, Avrupayı restore etmek için, A.B.D.nin ekonomik yardımı gerekiyordu.(8) Bu yapıldığı takdirde komünist yayılmanında önüne geçilecek ve yeni kurulacak güç Batı dengesine yarıyacaktı.Kennan'ın jeopolitik görüşüne göre yalnızca beş önemli sını ve askeri merkez vardı.Bunlar A.B.D. rakibi Sovyetler Birliği, İngiltere, Almanya ve Japonya idi. Son üç bölge Batı kampında tutulursa sonuçta kuvvetlerin işbirliğiyle Sovyetlerin sürekli geri kalması sağlanacaktı.(9)

NATO kurulduktan sonra, A.B.D. dünya politikasında İngiltere den boşalan yeri doldurdu.Sovyet saldırısında, A.B.D. den Avrupa yardım sağlanacaktı.Soğuk savaşın başlaması,A.B.D.-Sovyet rekabeti dünyanın diğer bölgelerine de yaydı.Sovyetler 2.Dünya Savaşından sonra yalnız Avrupa da değil, Asyada da genişleme amacındaydı.Sovyet yayılması yalnız güce dayalı değildi.Ideolojilerini de dünyaya yaymaya yaimaya çalışıyorlardı.Bu da bloklar arasındaki gerginliğin artmasına neden oluyordu.(10)

Soğuk savaş 1950 lerde hızla sürerken, A.B.D. silahlı gücünü artırıyordu.Amac Sovyetlerin Avrupayı işgalini önlemektir.Sovyetler de Batı silahlanınca, kendisi de askeri harcamalarını artırıyordu.Bloklar karşılıklı olarak ordularını yeniden düzenliyorlardı.Bu durum 1957 de Sovyetlerin Sputnik'i fırlatması ve uzun menzilli füze

---

8- Armaoğlu, 20.yüzyıl...., s.443

9- George F.Kennan A.B.D.nin Sovyetlere karşı izlemesi gerekli politikayı açıklamıştır.Çevreleme siyasetinin teorisyenidir.Buna göre Sovyetlerle Batılılar arasında çatışma kaçınılmazdır.Sovyetler baskı altında ve kendi sınırları içinde tutulmalıydı.

10- Kennedy, Büyük Güçlerin...., s.441

yapması, A.B.D.nin yeni önlemler almasına neden oldu.

İlk düşünülen tedbir, füze yapımına gıdılmasıydı. Füzeler uçakların yerini alıyordu. Füzelerin uçaklara göre bir çok avantajı vardı. Füze rampaları hareket kabiliyetine sahip olması, bir yerden başka yere taşınabilmesi gibi. Oysa uzun menzilli uçakların havalandırması için büyük havaalanlarına ihtiyaç vardı. Bu havaalanları Sovyetlerin sürpriz bir saldırısında kullanılmaz hale gelebilirdi. Ancak A.B.D. bu sıralarda uzun menzilli füzelere sahip değildi. Kısa menzilli füzelerin yerleştirilmesi için Sovyet topraklarına yakın üslere ihtiyaç vardı.

İkinci Tedbir olarak sınırlı nükleer savaş stratejisi geliştirildi. Sovyetler uzun menzilli füzelere sahip olunca, NATO içindekilerin Avrupalıların önemi arttı. Avrupalıların savunması A.B.D. olmadan yapılamazdı. A.B.D.nin de Avrupalı devletlerle işbirliği yapmadan sağlam bir savunma yapması da imkansız hale geliyordu.

Sınırlı atom savaşı Avrupadan çok Ortadoğu bölgesinde uygulanabilecekti. Bu bölgede kütleli karşılığa başvurmada, bir komünis saldırıyı Batının taktik nükleer silahları ile durdurmak mümkün (11) olabilirdi.

A.B.D.nin uygulamaya çalıştığı diğer bir önlem klasik silahların artırılmasıydı. Nükleer güce sahip olmak Sovyetleri durduramamıştı. Süveys krizinde Sovyetler İngiltere ve Fransa'yı tehdit etmiş (12) ti. 1950-1953 yılları arasında A.B.D. Kara Kuvvetlerinde büyük artı

---

11- Sander, a.g.e., s.178

12- Armaoğlu, a.g.e., s.500

olmustu.Buna paralel olarakta kuvvetlerinin bir kismini Avrupaya göndermistti.Ingiltere va Almanya'ya 4 tümen yerleştirmişti.Ayrıca A.B.D. deniz gücünü de geliştirdi.Atom silahlarıyla donatılmış bombardıman uçaklarına sahip büyük uçak gemileri oluşturdu.Uzun menzilli balistik füzeler atabilen nükleer denizaltılar yapıldı.

A.B.D.nin Sovyet saldırısına nükleer karşılık vermesi,büyük yıkım getirecekti.Ancak bu yıkımdan sonra avantajı korumak için klasik silahlarla donatılmış bir kuvvete sahip olması gerekiyordu. Bu olmadığı takdirde avantajını koruyamazdı.Ancak nükleer güce son çare olarak baş vurulmalıydı.

A.B.D. bütün bunların yanında son çare olarak uzun menzilli füzelerin yapımına hız verdi.Çünkü A.B.D. toprakları Sovyetlerin füze menzilli içindeydi ve Sovyetlerle olan acığı kapatması gerekiyordu.

#### C- Jüpiter Füzelerinin Yerleştirilmesi

##### a) A.B.D.nin Teklifi

Sovyetlerin uzun menzilli füzelere sahip olması, izlenecek strateji konusunda A.B.D. ile Avrupalı müttefikleri arasında görüş ayrılığı çıkartmıştı.Batı Avrupalılar, bir savaşa neden olur korkusuyla, 1954 de, kütleli karşılık ve konvansiyonel silahların artırılmasına karşı çıktılar.Buna paralel olarakta A.B.D.nin sınırlı atom savaşı stratejisine de karşı çıktılar ve topraklarına kısa menzilli füze üssü kurulmasına izin vermediler.

Türkiye ise A.B.D. tedbirlerine uygun olarak kısa menzilli füzelerin yerleştirilmesine razıydı.Türkiye'nin önemi de Ortadoğu

krizleri dolayısıyla artmıştı. Arap devletleri için komünist tehlike fazla önemli değildi. Araplar için temel mesele israil idi. Sovyetler Türkiye ve İran'a sızamamıştı. Eger bu ülkeler Sovyet etkisine girse lerdı, Ortadoğuda Sovyet hakimiyeti kurulabilirdi. Bu durumda Türkiye'nin hem askeri hem ekonomik açıdan güçlendirilmesi gerekiyordu.

Ortadoğunun savunması Toroslardan İran Körfezine kadar uzanan bir hatta dayanıyordu. Bu hat aşıldığı takdirde, Sovyet Hava Kuvvetleri Irak'tan harekete geçebilecek ve Irak ile Akdeniz arasında ki engellerden kolayca sıyrılacaktı. Akdeniz'in Doğu kıyısı Sovyetlerin eline geçince, A.B.D.'nin bölgedeki durumu temelden sarsılacaktı. Bu nedenle de Türkiye güçlendirilmeliydi. 1958 den sonra Türkiye'nin batırılmaz bir uçak gemisi olduğu Amerikan strateji uzmanlarının (13) kafasında yer etmeye başladı.

Sovyetlerin uzun menzilli füze yapması üzerine, A.B.D. çözümü Sovyet sınırına yakın müttefik devletlere kısa menzilli füze yerleştirmede görüyordu. A.B.D. uzun menzilli füze geliştirinceye kadar ortaya çıkacak herhangi bir Sovyet saldırısı, bu üslerden atılacak füzelerle karşılanacaktı. Bunun için kısa menzilli füzelerin dost ülkelere yerleştirilmesi gerekiyordu.

Jupiter füzelerinin yerleştirilmesi teklifi Sovyetlerin Sputnik başarısından önce Eisenhower'ın 1957 Ocak ayında Kongreye (14) sunduğu mesajında belirtiliyordu. Bu mesajda A.B.D.'nin savunma çabalarının bir bölümü olarak atom destek komutanlıklarının kurulacağı

---

52- Harris, a.g.e., s.56

53- Sander, a.g.e., s.182

acıklanmaktaydı.Sputnik'ten sonra A.B.D. Dışişleri Bakanı Dulles, 1957 Aralık ayında NATO Konseyine şu teklifi yaptı:

<< Bu konsey kabul ettiği takdirde ve NATO'nun caydırma gücünü artırmak için, A.B.D. SACEUR planlarına uygun olarak kullanılmak üzere, öteki NATO üyelerine kısa menzilli füzeler vermeye hazırdır. Bu kısa menzilli füzelerin nükleer savaş başlıkları NATO atom sisteminin bir parçası olacaktır.Bu kısa menzilli füzelerin kurulması bir yandan SACEUR ile doğrudan ilgili devlet, öte yandan malzeme eğitim ve öteki gerekli düzenlemeler açısından, o devletle A.B.D. arasında anlaşmaya bağlı olacaktır. >> (14)

A.B.D.nin bu teklifini İtalya, İngiltere ve Türkiye kabul etti.Diğer NATO üyesi ülkeler kabul etmediler.

b) Türkiye'nin A.B.D. Teklifini Kabul Etmesi

9 Aralık 1957 de Başbakan Menderes, teklifin resmen yapılmasından önce yaptığı açıklamada, Türkiye'ye NATO çerçevesi içinde A.B.D.den kısa menzilli füzelerin yerleştirilmesini kabul ettiğini ve Türk subaylarının bu füzelerin kullanılmasında gerekli eğitimi görmek üzere Amerika'ya gönderildiklerini söylemişti. (15)

Kasım 1957 de kısa menzilli füzelerin yerleştirilmesi kararı verilmisti.Ancak 1959 dan sonra Jüpiter füzeleri yerleştirildi.Gecimenin nedeni Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs uyuşmazlığıydı

Jüpiter füzeleri üzerine yapılan tartışmalar da füzelerin kurulmasıyla Sovyet füzelerine hedef olunmak istenmemesiydi.Füzelerin yerleştirilmesini kabul etmeyen ülkeler, bunu öne sürüyordu.Ayrıca füzelerde sıvı yakıt kullanılıyordu.Ateşleme süresi uzundu.Bu

---

14- Sander, a.g.e., s.182

15- Yukardaki eser, s.183

dezavantaj olarak kabul ediliyordu.Jüpterler kısa menzilliydi. Dolayısıyla Sovyet sınırına yakın yerlerde kurulacaktı.Sovyetlerin süpriz bir saldırısıyla, füze usleri düşmanın eline geçebilirdi.

Bu füzeler demodeydi.Ancak bunun A.B.D. açısından psikolojik, askeri ve siyasi önemi vardı.Türkiye'deki üsler, saldırı sonrası üsler olarak planlanmıştı.Ayrıca bu füzeler geçici bir süre için kullanılacaktı.Uzun menzilli füzeler geliştirilince bunlar işe yaramaz hale gelecekti.Türkiye'de kurulacak olan Jüpter füze üslerinin bir avantajı vardı.Bu füzelerin menzili içine giren Sovyet bölgeleri genişti.Düşmanın süpriz saldırısının A.B.D.nin karşılık verme yeteneğini ortadan kaldırmasını önleme konusunda avantaj sağlıyordu Bu üsler düşmanın önemli olmayan saldırılarına karşı kademeli karşılık verme imkanı sağlayacaktı.Bununla beraber A.B.D. Sovyetlere karşı müttefiklerini yalnız bırakmamış olduğunu ve onların savunmasını üzerine aldığını garanti ediyordu.

Bu gelişmelerin sonucu olarak İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye Jüpter füzeleri yerleştirilmiştir.Buna ilişkin anlaşma A.B.D. ile Türkiye arasında 5 Mayıs 1959'da Ankara'da imzalandı.<sup>(16)</sup> Şunları kapsıyordu.Atom silahlarının kullanılmasında ve bunlara karşı korumada personel eğitimi, savunma planlarının geliştirilmesinde gerekli bilgi, atom silahı taşıyabilecek füze sistemleri geliştirilmesi hakkında bilgi ve atom silah sistemlerinin nükleer olmayan kısımları hakkında bilgi verilecekti.

Füzelerin her türlü masrafı A.B.D. tarafından karşılanacaktı

---

16- Sander, a.g.e., s.185

Ateşleme NATO'nun yetkisinde olacağı gibi, nükleer başlıkların kullanılmasında A.B.D.nin veto yetkisi bulunacaktı.

Füzelerin yerleştirilmesiyle Türkiye, A.B.D. için önemli devletlerden biri oluyordu. Türkiye'de NATO ve A.B.D. üsleri yanında füze üsleride kurulmuş oluyordu. Füzelerin kullanılması için askeri personelin yetisttirilmesine ihtiyaç vardı. Bunun yanında yeni yollar ve havaalanları inşa edilmesi gerekiyordu. Bu durum da masrafların karşılanması için Türkiye, A.B.D.den önemli miktarda ek yardım istedi. Füzelerin yerleştirilmesi, Türkiye'ye yapılacak askeri ve ekonomik yardımın artması demek oluyordu.

#### c) Sovyetlerin Tepkisi

Sovyetler Birliği, Türkiye'de Jüpter füzelerinin kurulmasını tepki gösterdi. 29 Nisan 1959'da Moskova Radyosu Türkiye'yi bu konuda (17) tehdit etmişti. Füzeler demodaydı. Ancak Sovyetler ilk saldırıda bulunup bu füzeleri kullanılmaz hale getirmesiyle demodeliği geçerliydi. Süpriz bir saldırıyla bunları yok edebilirdi. Fakat A.B.D.nin bir önleyici saldırısı halinde bu füzeler Sovyetler için bir tehlike haline geliyordu. Dolayısıyla Türkiye'deki Jüpter füzeleri Sovyetler için bir tehdit oluşturunuyordu.

Jüpter füzeleri konusu 1962 yılında A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasında Küba krizi dolayısıyla bir pazarlık konusu olacaktır. (18) Sonunda 1963 yılında A.B.D. tarafından sökülecektir.

---

17- Sander, a.g.e., s.186

18- Harris, a.g.e., s.93, Fred Halliday, Yeni Soğuk Savaş Sovyet-A.B.D. İlişkileri, İstanbul, 1985, s.14

## D- BLOKLAR ARSINDA YUMUSAMANIN BASLAMASI

### a) Bloklar Arasında Yumuşamayı Başlatan Etkenler

2..Dünya Savaşını izleyen yıllarada, soğuk savaşla birlikte silahlanma yarışıda hız kazanmıştı.Bu dönemde dünya iki bloklu bir yapıdaydı ve Ülkeler bu iki bloktan birine girmek zorundaydı.Avrupa'nın dünya politik sahnesinde gücü azalınca, Sovyetler Birliği Avrupa'yı tehdit eden bir güç olmuştü.

İdeolojiler devletlerin dış politikasını belirliyordu.Stalin sunu ileri sürüyordu: << Biz bir ada içinde yaşamıyoruz.Devletler sistemi içinde yaşıyoruz.Sayısız Ülkeler sosyalizmin evi olan Sovyetler Birliği'ne düşmandır... Sosyalizm Sovyetler Birliği'nin koruyuculuğunda zafere ulaşacaktır.Eğer diğer ülkelerdeki komünist partiler Sovyet liderliğini takip ederse, kapitalist çember kırılabilir ve sınıfsız topluma geçilebilirdi.>> Bu durumda diğer ülkelerdeki komünist partiler Sovyet Komünist Partisini lider olarak tanımalıydı.Stalin'e göre dünya iki bloka bölünmüştü.Komünist blokun lideri Sovyetler Birliği, kapitalist blokun lideri A.B.D. idi.Bloklar arasındaki çatışma kaçınılmazdı.Üçüncü dünya savaşı çıkacak olursa, bu (19) Sovyetlerin zaferiyle sonuclanacaktı.

1953 te Stalin öldü.Yerine geçen Kruscev, Stalin'in görüşlerini paylaşmadı.Cünkü çıkacak olan bir üçüncü dünya savaşı büyük bir felaket olacaktı.Bu geleneksel silahlarla olmayıp, nükleer silahlarla yapılacaktı.Bu da her iki blokun yıkımına neden olacaktı.

---

19- Gibson, a.g.e., s.85

20- Yukardaki eser, s.90

Bu yüzden Kruscev, Lenin ve Stalin'in kaçınılmaz savaş fikrinden uzaklaştı. Kruscev, Batı ülkeleriyle barış içinde bir arada yaşama prensibini savunmaya başladı.

Kruscev, 1953 ten sonra Asya ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerininide geliştirmeye çalıştı. Bu devletlere ekonomik yardım yapılacak, ticaret, kültürel ilişkiler geliştirilecek ve bu yolla komünist hareketin iktidara gelmesine yardım sağlayacaktı. Komünist hareketin amacı aynıydı ama metodu değişmişti.

1956 yılında Sovyet Komünist Partisinin XX. Kongresinde Kruscev, Stalin dönemini eleştirdi. Barış içinde bir arada yaşama kampanyasını başlattı. Büyük devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, Avrupada gerginliğin azaltılması, silahsızlanma, atom silahlarını yasaklama ve Avrupada kollektif güvenlik sisteminin kurulmasını isteyerek yumuşamanın öğelerini ortaya koyuyordu. (21)

2. Dünya Savaşından sonra Batı Blokukurulmaya başladığı sırada, Doğu blokunda Sovyetlerle Yugoslavya'nın arası açılmış ve 1948 de Yugoslavya Kominform'dan çıkartılmıştı. Yugoslav lider Tito Stalin'in politikasını izlemek istememişti. Yugoslavya sosyalizm konusunda Stalin'in politikasına ters düşmüştü. Stalin de Tito'ya karşı sert bir politika izlemeye başlamıştı. Kruscev Yugoslavya ile ilişkilerini normale döndürmek istedi. Bu amaçla 1955 Mayısında Kruscev Başbakanlığında bir heyet Yugoslavya ya gitti. İki ülke lideri, bu ziyaretin sonucu, 3 Haziran 1955 te yayınladığı bildiride sosyalizma giden (22)

---

21- Oral Sander, XX.,XXI. ve XXII Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, Ankara, 1967, s.18

22- Kruscev, Kruscev'in Anıları II, İstanbul, ss.94-96

ayrı yolların yanında farklı sosyalizm modelleri de mevcut olduğuna belirttiler.

Yugoslavya Tito liderliğinde bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. Sovyetlerde bunu kabul ediyordu. Bu yaklaşım Doğu blokunda etkisini gösterdi. Macaristan Sovyetlerden farklı bir yol izlemeyi çalışınca, Sovyetler kendi blokundaki ülkelere müdahale etmiyordu.

Doğu bloku arasında gelişen önemli bir olay, 1957'den sonra Sovyet-Çin anlaşmazlığının başlamasıydı. Çin'de Mao liderliğinde, 1949 yılında komünist bir yönetim kurulmuştu. Sovyetler ilk başlarda Çin'e teknik yardım yapmaya başlamıştı. Çin'i diğer ülkeler tanımamıştı. Oysa Çin bir an önce dünya politikasında yerini almak istiyordu.

Çin ile Sovyetler arasındaki anlaşmazlık dış politika konusunda kaynaklanmıştır. Sovyetler Sputnik'i uzaya atmasıyla avantajlı duruma geçmişti. Çin buna dayanarak Sovyetlerin Batıya karşı sert bir politika izlemesini istiyordu. Sovyetler bunu kabul etmemiştir. (23)

Sovyetler 1959'dan sonra A.B.D. ile ilişkilerini normale döndürmekten yanaydı. Kruşçev 15-27 Eylül 1959'da A.B.D.'ye gitti. Çinliler bunu onaylamıyordu. Sovyetlerin revizyonist bir politika izlemeye başladığını iddia etmişlerdir.

1957 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında, Çin'e bazı nükleer bilgi verilmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştı. Sovyetler Kruşçev'in A.B.D.'yi ziyaretinden kısa bir süre önce bu anlaşmayı feshetti. Sovyetler Çin'in nükleer güce sahip olma-

---

23- Kruşçev, a.g.e., ss.158-164

sını istemiyordu.

1959 Ağustosunda Çin ile Hindistan arasında anlaşmazlıkta Sovyetler Çin'in yanında yer almayarak tarafsız bir politika izledi. Kruşçev'in barış içinde bir arada yaşama prensibini Çin kuşkuyla izliyordu. Çin en büyük düşman olarak A.B.D.yi görüyordu. Çin'le Sovyetler arasındaki ilişkilerin kopması 1960 da meydana geldi. Sovyetler Çin'e verdiği bir nota ile, Çin'de bulunan Sovyet uzmanlarını geri çekti. Yürürlükte olan anlaşmalarıda fesetti. Sovyetler aynı tavrı Arnavutluğa da uyguladı.

Yumuşamayı sağlayan faktörlerin biride Asya ve Afrika da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin 1955 ten sonra, dünya politik sahnesinde yerini almasıdır. Bu hareket 1955 yılında Bandung Konferansıyla başladı. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler A.B.D. ve Sovyetler Birliği blokları arasında varlıklarını koruyabilmek için aralarında dayanışma ve birlik kurma düşüncesinden hareket etmişlerdi. Gerci katılan devletlerin dış politika görüşleri farklıydı. Türkiye bu konferansa katılmıştı. Ama bir NATO üyesiydi. Çin Halk Cumhuriyeti ise Sovyetlerin temsilcisi durumundaydı.

Bandung Konferansı Doğu ve Batı blokları arasında yer alabilecek yeni bir anlayış ve felsefeyi ortaya koymadı. Ancak bir hareketi başlatmıştı. Bu bir Asya-Afrika hareketi olarak kalmayıp daha genelde bir << Bağılantısızlık >> akımını ortaya çıkardı. Bu akımın liderleri Tito, Nasır ve Nehru idi. İki bloktan birinde yer almayan bu

Ülkeler sömürgeciliğin kınanması konusunda birleşmişlerdi.Bu Ülkeler A.B.D. ve Sovyetlerin endişelerini paylaşmıyorlardı.Bunlar için temel mesele bir an önce geri kalmışlıktan kurtulmaydı.Ayrıca bu Ülkeler tekrar Batının hegemonyası altına girmek istemiyordu.1960 lardan sonra da Birleşmiş Milletler de bağlantısız devletler etkisini gösterecektir.

NATO ittifakı ile Doğu bloku arasında yumuşama 1957 lerden sonra tekrar gündeme gelmiştir.Mart 1957 de Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komitesi Londra'da toplandı.(25) Bu toplantıya katılan Üyele Kanada, Fransa, İngiltere, A.B.D. ve Sovyetler Birliği idi.Bu toplantıda alınan kararlar diğer toplantılarda incelenecekti.Ağustos 1957 de Batılı Ülkeler, silahların uluslararası bir kontrole tabi olmasını isteyerek sunları one sürdüler.Bütün askeri güç ve silahların azaltılması, nükleer silah stoklarının azaltılması,nükleer denemelerin yasaklanması ve sürpriz bir atağa karşı koruyucu önlemlerin adaptasyonu.Fakat tüm bu öneriler Sovyetler tarafından reddedildi.

NATO ittifakı Sovyetlerle silahsızlanma konusunu görüşmeye taraftardı.Fakat Ortadoğu olayları uluslararası ortamı tekrar gerginleştirmişti.Aralık 1957 de NATO üyesi Hükümet Başkanları, Sovyetler Birliği ile, silahların azaltılmasını sağlayacak her türlü müzakere öncelik tanımaya hazır olduklarını açıkladılar.(26)

Sovyetler bu toplantıya diplomatik bir saldırıya karşılık verdiler.Sovyet Başbakanı Bulganin tarafından NATO Ülkeleri hükümet

---

25- Monro, North Atlantic..., s.44

26- Monro, a.g.e., s.45

lerine bir mesaj gönderildi.Bu mesajda bir zirve toplantısı yapılması, nükleer silahların kullanımından vaz geçilmesi, füze rampalarının yerleştirilmemesi, bir saldırmazlık paktının imzalanması öneriliyordu.NATO üyeleri buna karşı ortak bir tutum takınmak için siyasi dayanışmaya gittiler.Zirve toplantısını da olumlu karşıladılar

1958 yılında Batı ile Sovyetler arasında Berlin konusu tekrar gündeme geldi.10 Kasım 1958 te Kruşçev, Berlin'in o zamanki statüsü ne son vermek istedi.A.B.D., İngiltere ve Fransa kendilerinin Berlin'de sorumluluklarının gereği kadar kalmalarını engelliyecek ve hür dünya arasındaki ulaşım hürriyetini baltalayacak hiç bir çözümü kabul etmeyeceklerini açıkladılar.Sovyetler 27 Kasım 1958 de bu ülkelere bir nota vererek Batılı ülkeleri Berlin'den 6 ay içinde askerlerini çekmelerini istedi.Batılı ülkelerin bunu yapmaması halinde bütün yetki ve sorumluluklarını Doğu Alman hükümetine devredeceğini bildirdi.(27)

5 Mart 1959 yılında Kruşçev yaptığı konuşmada, 27 Mayıs'ta Sovyet denetiminin yetkilerini Demokratik Alman Cumhuriyeti makamlarına aktarmanın son sınırı olarak kabul etmenin söz konusu olmadığını bildirdi.Bu tarih ertelenebilirdi.Daha sonra Doğu Berlin'de yaptığı konuşmada Kruşçev, Batı devletlerinin ordularının Batı Berlin'de kalmasını kabuk eder gibi konuştu.19 Martta basın toplantısında Kruşçev, A.B.D., İngiltere ve Fransa'nın Berlin'de kalmaya hukuken hakları olduğunu açıkladı.Böylece Berlin bunalımı kalktı.

Bu durum siyasi havada bir yumuşama yaratmıştı. Şubat 1959'da İngiltere Başbakanı MacMillan Moskova'ya gitti. Ardından A.B.D. Başkan yardımcısı Nixon, Moskova'ya giderek Kruscev ile görüştü. Kruscev 1959 Eylülünde A.B.D.'ye gitti. Kruscev ayrıca Fransa'nın davetini kabul etti. İngiltere, Fransa, A.B.D. ve Sovyetler Birliği Almanya meselesini alacak bir toplantı yapılması konusunda anlaşıyorlardı. Mayıs 1960'da Paris'te zirve toplantısı için anlaşmalarına rağmen toplantı başarısızlığa uğradı.  
(28)

#### b) Türkiye'nin Kuşakları

Türkiye NATO'ya girdikten sonra, Batı stratejisinde önemli bir yeri olmuştu. Buna paralel olarak aldığı askeri ve ekonomik yardım artmıştı. Ancak 1957'de yeni gelişmeler, tahrip gücü yüksek nükleer silahlar insanı ürpertecek nitelikteydi. Silahlanma yarışı sürerken, iki blok arasında yumuşama gündeme geliyordu. Bu Doğu Bloku ile Batı Bloku arasında diyalogun başlamasıydı. Türkiye ise dış politikasını A.B.D. ile sıkı bir ittifaka ve kesin bir kutuplaşma üzerine dayandırmıştı. Şimdi A.B.D.'nin politika değiştirmesi Demokrat Parti yöneticilerine ters geliyordu. Bu durumda A.B.D. Türkiye'ye gereken önemi verecekmiydi ?

Menderes, CENTO Bakanlar Konseyi toplantısı için 1959 Ekiminde Washington'a gittiği zaman, verdiği demecinde Sovyet politikasının değişmediğini söylemiş ve bir değişiklik olduğu sonucuna varmadan  
(29)

---

28- Nixon'un Sovyetlere yaptığı ziyaret için bakınız, Earl Mazo-Stephen Hess, Politik Hayatı ve Nixon, Ankara, 1969, ss.107-110  
29- Sander, a.g.e., s.188

önce Sovyet davranışını iyice izlemeliyiz, demisti.

A.B.D. Başkanı Esinhower 1959 Aralığında Türkiye'ye gelmiştir. Eisenhower burada A.B.D.'nin CENTO'yu Ortadoğu savunmasının en etkili unsuru olarak gördüğünü ve artan bir kuvvetle destekliyeceğini, bölge devletlerinin ekonomik alandaki çabalarını hayranlıkla izlediğini, uluslararası politikadaki değişikliklerin, A.B.D.'nin bu (30) devletle olan ilişkilerini etkilemeyeceğini söylemiştir.

Bu ziyaret sonunda Türkiye, A.B.D. ile Sovyetler arasındaki gelişmelerden endişe duymaktadır. A.B.D. bu temeslarla müttefiklerini görüşünü almayı taahhüt etmekteydi. NATO ve CENTO arasında işbirliğinin ve sürekli danışmanın geliştirilmesini istemekteydi. Ayrıca Celal Bayar Türkiye'nin coğrafi durumunun üzerine yüklediği sorumlulukları yerine getirebilmesi için, Türk halkının yasama standartlarının yükseltilmesi gerektiğini belirterek A.B.D.'nin bu yolla desteğini sürdürdüğünü ifade etti.

Bir bakıma A.B.D. Türkiye'nin endişelerini gidermeye çalıştı.

#### c) Türk-Sovyet ilişkilerinde Yeni Dönem

2.Dünya Savaşından sonra, Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı politikasını değiştirmiş ve Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştu. Türkiye Sovyet taleplerini reddetmişti. Türkiye kendi güvenliği için Batıya yönelmişti. Bunların sonucu A.B.D. ile askeri yardım anlaşması imzalanmıştı. Bu tarihten sonra, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki Türkiye'nin NATO'ya girmesine kadar durgun geçti.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Ortadoğu Komutanlığı konuları gündeme gelince, Sovyetler tekrar Türkiye üzerindeki baskıları artırmışlardır. Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla topraklarını bu devletlerin saldırma politikasının uygulanmasında kullanılacağını iddia etmişler ve NATO'yu emperyalist devletlerin saldırı politikalarını (31) bir aracı olarak tanımlamışlardır.

Türkiye ise Sovyet iddialarına şu şekilde karşılık vermişti. Bugünkü haliyle Birleşmiş Milletler barış ve güvenliği tam olarak koruyamıyor. Bunun için bir çok ülke, topraklarını emniyete almak için, ortak hareket etmeye karar vermiştir. NATO da Birleşmiş Milletler Anayasası ruh ve yapısına uygun olarak kurulmuştur. Türkiye'de barışsever bir devlet olduğunu dünyaya isbat etmiştir. Türkiye'nin Atlantik Paktına katılmakla gözettiği tek hedef, herhangi bir tecavüze karşı müsterek emniyet içinde kendi emniyetini sağlamaktır. Sovyetler ve ona bağlı devletlerin takip ettiği politika ve askeri hazırlıklar gözönüne getirilince, bu devletler hakkında aynı şeyi söylemek mümkün değildir. (32) Türkiye Sovyetlerden çekindiği için NATO'ya girmiştir. Sovyetlerle Türkiye arasında mesele olmaması için Türkiye Batı blokundan uzaklaşmalıydı. Bu da mümkün değildi.

1951-1952 yıllarında Sovyetler Birliği, Türkiye'yi Batı blokundan ayırmak için diplomatik baskı yapmış, ama bir sonuç vermemişti. Türkiye NATO'ya girmiş, 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Paktının yeniden canlandırılması için bir an-

---

31- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.393

32- Yukardaki eser, s.194

laşmaya varmıştı.Sovyetlerin Türkiye'nin güvensizliğini artıracak harekette bulunması, Türkiye'yi güvenliğini Batı Ülkeleriyle sağlamaya yöneltmisti.

Bu durum Stalin'in ölümüne kadar devam etti.Stalin'in ölümünden sonra, Sovyetler Birliği, Türkiye ile yeniden dostluk münasebetlerini kurmak için teşebbüse geçti.İlk olarak 30 Mayıs 1953 (33) tarihinde Türkiye'den toprak talebinden vazgeçtiğini açıkladı.Ancak Sovyetlerin bu davranışına karşılık Türkiye, Sovyet politikasının değiştiğine inanmamaktaydı.Türkiye kendi güvenliğinin Batı güvenginden ayrılamıyacağını düşünüyordu.Bu durumda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1953 te TBMM'yi açış konuşmasında Doğu bloku ülkelerinde bir yumuşama görüldüğünden bahsetmiş ve << Cihan sulhu bir bütündür.Milletlerarası meselelerin tekdişeriyle sıkı alaka ve irtibatı vardır. Husursuzluğu doğuran sebeblerin müsterek tarafları üzerinde durulmalıdır.Bu bakımdan büyük alaka ile dinlediğimiz iyi gecinme sözlerinin hoşumuza giden muslihane ifadelerini zaman zaman tezahüratı görülen sulh taarruzlarının, hakiki kıymet kazanabilmeleri için sarıh vakıalarla, müsbet hareketlere dayanmaları iktiza eder.>> şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Aralık ayında bir Amerikan dergisine Menderes, verdiği bir demecte <<Rusların sulh tarruzu Türkiye'de kati ve elle tutulur müsbet neticeler vermediği için tesir yapmamıştır.Türk halkı henüz Rus siyasetinde evveline nazaran bir değişiklik müşahade etmemiştir.>>

---

33- Ataböv, a.g.e., s.191

34- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.398

(35)  
demisti.

Moskova Radyosu tarafından 29 Ekim 1954 te, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıl dönümünde yaptığı yayında, geçmişte Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında dostane ilişkiler hatırlatılmış, Sovyetlerle Türkiye arasında yeniden iyi ilişkiler kurmak, ticareti geliştirmek ve teknoloji ve kültür alanında işbirliği yapılması istendiği ifade edilmiştir. Fakat bu Türkiye'de tesirli olmadı.

Sovyetler 1955 yılında Türkiye ile iyi komşuluk kurma girişimlerini sürdürdü. Türkiye, NATO üyelerinin politikalarına paralel bir yol izlemeye başlamıştı. Türkiye güvenliğini NATO ortak güvenliğinden ayrılmaz olduğunu düşünüyor ve Sovyetlere karşı blok politikası uyguluyordu.

Kruşçev, 29 Aralık 1955 te Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerin anormal oluşunun sorumluluğu sadece Türk Hükümetine düşmemektedir. Bizde kabul edilmeyecek beyanlarda bulunduk. Fakat bunları tashihe çalıştık ise de sonuc alamadık, diyerek ilişkilerin bozulmasında kendilerinin neden olduğunu kabul etti.

Türkiye, Sovyetlerin bu girişimlerini, Türkiye'yi NATO'dan ayırmak için yapılan manevralar olarak yorumladı. Bu dönemde Türkiye Sovyetlerden korku duymaktaydı. Bu nedenle de iki ülke arasında iyi ilişkilerin simdilik kurulması mümkün değildir.

1956 yılında Sovyetlerle Türkiye arasında yeni bir gerginlik yaşandı. Türkiye'den havalanan meteoroloji balonlarının casusluk

---

35- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.398

(36)

amacıyla kullanıldığı Sovyetler tarafından iddia edildi.Ancak Sovyetler sert tepki göstermedi.1921 Moskova Anlaşmasının 25.yıldönümünde Mareşal Vorosilov, Celal Bayar'a bir mesaj göndererek Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini istemiştir.Pravda ve Izvestia gazetelerinde Türk-Rus dostluğunu öven yazılar çıktı.Bu yazılardaki yeniliklerden biri NATO'nun, Türk-Sovyet yakınlaşmasına engel teşkil etmeyeceği, diğeride ekonomik yardım konusuydu.Nisan başında yabancı basında Sovyetlerin, Türk Ticaret Odası Başkanına hitaben Türk özel sektörüne önemli yardım talebinde bulunduğu haberi yayınlanmıştır.Sovyetlerin Ankara Büyükelçiliği Ticaret Atesesi de İzmirli sanayicileri (37) Sovyetlere davet etmiştir.

1956 Macaristan olayı üzerine Sovyetler Türkiye ye dostluk girişimlerine ara vermesine neden oldu.1957 yılında Sovyetler Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak için temaslara başladı.Ancak 1957 yılında Suriye olayları araya girince ilişkiler tekrar gerginleşti.

Sovyetler Birliği Türkiye'ye kısa menzilli füzelerin yerleştirilmesine sert tepki göstermedi.Karşılıklı mesajlar verildi.Bu durumda Türkiye blok politikasına devam etmekle birlikte bazı konularda anlaşmanın mümkün olup olmadığını anlamak istiyordu.

1958 yılında Menderes, Türkiye'nin katıldığı NATO ve CENTO paktının savunma tesekkülü olduğunu belirtmişti.Menderes Doğu ve münasebetleri silahsızlanma ve milletlerarası gerginliğin azaltılması konularında, NATO ortak görüşünü savunduktan sonra, Türk-

---

36- Harris, a.g.e., s.57

37- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.402

Sovyet ilişkileri hakkında şu temennide bulunmuştur:

<<...iki memleket arasında samimiyetle teessüsünü arzu ettiğinizi ifade buyurdunuz ve Türkiye'nin samimiyetle arzu etmekte olduğu karşılıklı itimade müesses münasebetlerin kurulabilmesi için, Sovyet Hükümetince bu meseleler hakkındaki Türk görüşlerini de dikkat nazarına alınmasındaki faideyi bilhassa işaret etmek isterim. İki memleket arasındaki münasebetlerin yukarıda maruz esaslara uygun olarak inkişafının ticaret, kültür ve bilim, spor sahalarında da müsbet neticelere yol açacağı muhakkaktır.>> (38)

Sovyetler Birliği, Türkiye ile münasebetlerin 38. yıldönümünde Izvestia da yayınlanan bir yazıda Türkiye'nin A..D.nin bir tecavüz harbinde ileri bir karakolu olduğunu belirtmiş ve bunun sorumluluğunu A.B.D. ile Batılı Ülkeleri göstermişti. Buna rağmen Sovyetlerin Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesi için her yolu aradığı ifade edilmistir.

1959 yılında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu verdiği demecde Sovyetlerle dost olamk istediklerini belirttikten sonra, Türkiye'nin güvenliğini Sovyetlere karşı tek başına halledecek güçte bir ülke olmadığını söyledi. İttifak üyeleriyle birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirterek bunun dışında ilişkilerin normal olduğunu söyledi. (39)

1959 Haziranında Sovyetler, Balkanlar ve Adriyatik'te atom silahları ve füzelerden arınmış bir bölge kurulması için NATO ve Balkan Ülkelerine ve Türkiye'ye bir teklifte bulundu. Türkiye bunu 13 Temmuz 1959'da cevapladı. Türkiye teklifin tek taraflı olarak ele

---

38- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.409

39- Yukardaki eser, s.411

alınamıyacağını ve Türkiye ittifak üyeleriyle birlikte hareket edeceğini ve Türkiye'nin savunma silahlarına sahip olmasının normal bir durum olduğunu belirterek << Sovyet teklifinin kabulü ise en müteakkil müdafa silahlardan mahrum ederken diğer taraftan komşusu Rusya'nın bu silahları elde bulundurmasını önleyecek hiç bir tedbiri ihtiva etmemektedir.Türkiye'nin ve diğer bazı Balkan komşularının atom silahlarından ve füzelerden tedric edilmiş olması, Türkiye'yi hiç bir surette Rusya'nın muhtemel tecavüz tehditlerinden masum kılmamaktadır.>> (40)

Dışişleri Bakanı F.R.Zorlu'da A.B.D. de bulunduğu sırada yaptığı konuşmalarda, Türkiye'nin emniyet probleminin bir bütün olduğunu ve bunun hiç bir ülkeyle tek başına değil, bulunduğu ittifak çerçevesi içinde halledilmesi gerektiğini açıkladı.Barışın bölünmez olduğunu belirtti.

Yıl sonuna doğru Kruscev, Yüksek Sovyet Şurasının kapanış oturumunda yaptığı konuşmada << Türkiye'ye yardım vadedilmiştir. Türkiye bu yardımı alabilmek için topraklarında üsler kurmaya razı olmuştur.Türkiye NATO'nun ve CENTO'nun bir üyesidir.Bu suretle Türkiye bir silah deposu haline gelmiştir...Sovyetler Birliği, Kemal Atatürk zamanında kurulmuş olan dostluğun yeniden tesisi için çalışmaktadır.(41) Fakat tesebbüslerimiz bir netice vermemiştir.>> Celal Bayar da TBMM'nin acıs konuşmasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ki ilişkileri Doğu-Batı ilişkileri çerçevesi içinde ele almakta ve

---

40- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.411

41- Yukardaki eser, s.412

dostluk münasebetlerini kuracak sartların gerçekleşmesini temenni etmekte idi.

1959 Aralığında Türkiye ile Sovyetler arasında bir yumusama görölüyordu.Aralık ayının sonuna doğru Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar bir heyetle gittiği Sovyetler Birliği'nden dönüşünde, Türk-Sovyet ilişkilerinin bundan sonra daha da gelişeceğini vurgulamıştır.

1960 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki bir bakıma bloklar arsındaki yumuşamanın sonucudur.Sovyetler, Türkiye'nin NATO ittifakı içerisinde yer almasını kabul ediyordu.Türk-Sovyet ilişkileri siyasi alandan çok ekonomik alana yansıyacaktı.Türkiye dünyadaki genel yumusama havasından ayrı kalamazdı.NATO üyesi ülkelerin sorumluları 1959 dan itibaren Sovyetlerle görüşmeye başlamıştı.Türkiye'nin de ilişkiyi geliştirmemesi için bir neden yoktu.

Bu atmosfer içinde Temmuz ayında Türk Başbakanının Sovyetler Birliği'ne gitmesi planlandı.Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile dostluk ve selemet içinde yaşamak istediğini başka devletlerin başbakan ve bakanlarının Moskova'ya gitmiş olduğunu söyleyerek, Rusya ile dost gecinmekten memnun olacaklarını (42) (43) söyledi.Bir amacta Sovyetlerle ekonomik ilişkiyi geliştirmektir.

Türkiye, Sovyetlerle yapacağı ziyaret hakkında A.B.D. ye bilgi verdi.A.B.D. bunu olumlu karşıladı.Ancak daha sonra A.B.D. bu ziyaretten hoşnutsuzluk duymaya başladı.Türkiye'nin tek başına hareket etmesi söz konusuydu.NATO üyesi bir müttefikin, A.B.D. den

---

42- Sander, a.g.e., s.190

43- Günver, a.g.e., s.138

izin almadan Moskova ile diyalog kurması NATO içinde siyasi ve ve hür dünyada siyasi dalgalanmaya yol açacak nitelikteydi.A.B.D. bunun üzerine İran Sahı Rıza Pehlevi'yi uyardı.İran Sahı da CENTO konularını bahane ederek görüşmek istediğini Ankara'ya bildirdi.Toplantı 26 Nisan 1960 tarihinde Tahran'da yapılacaktı.

Toplantıya Menderes katılmadı.Dışişleri Bakanı Zorlu katıldı İran Sahı Menderes'in Moskova'ya yapacağı ziyaret hakkında bilgi almak istediysede başarılı olamadı. A.B.D., Türk-Sovyet yakınlaşmasından (44) (45) kuşku duymaya başlamıştı.

---

44- Toplantıya Menderes katılmadı.Toplantıda konuşulan mevzular için bakınız, Mahmut Dikerdem, Üçüncü Dünyadan, İstanbul,1977, s.20  
45- Türk-Sovyet yakınlaşmasını A.B.D. istemiyordu.1960 askeri müdahalesinde A.B.D.nin fonksiyonu olduğu ileri sürülüyor.Ismail Berduk Olgacay, Tasmali Çekirge, Milliyet yay.İstanbul, 1990, s.287

## VI. BÖLÜM: KIBRIS MESELESİ

Kıbrıs 1571 tarihinde Venediklilerden Osmanlılara geçti.

(1)

Uzun bir süre Osmanlı idaresinde kaldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı Devleti ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine 3 Mart 1878'de Rusya ile Ayastefanos Anlaşmasını imzaladı. Rusya bu anlaşmayla Balkanlarda söz sahibi oluyordu. Aynı zamanda Kars yaylalarını da ele geçiriyordu. İngiltere Rusya'nın bu ilerlemesinden çekindi. İngiltere 23 Mayıs 1878'de Osmanlı Devletine verdiği bir ultimatomla Kıbrıs'ın idaresinin kendisine bırakılmasını istedi. Buna göre Ruslar Doğudan çekilirse, İngilizler de Kıbrıs'tan çekilecekti. İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yapılan 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakıldı. 1 Temmuz 1878 tarihinde yapılan önceki anlaşmaya ek bir anlaşmayla Rusya'nın Kars ve Doğu Anadolu'yu terketmesi halinde İngiltere'nin de Kıbrıs'ı tahliye edeceği hususu yer almakta idi.

(2)

Kıbrıs Akdenizin üçüncü büyük adasıdır. Türkiye'ye uzaklığı yaklaşık olarak altmış kilometredir. Yunanistan'a olan uzaklığı ise yaklaşık 1500 kilometredir.

A- Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Meselesinin Doğuşu

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde sömürgeler bağımsızlıklarını kazandı. Bunun sonucunda İngiltere Uzakdoğudaki sömürgelerinden çe-

---

1- Nasim Zia, Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçiş ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Ankara, 1975, s.7

2- Abdülhaluk Çay, Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Ankara, 1989, s.14

kilmek zorunda kalmıştı.Savaş İngiltere'nin gücünü azaltmıştı.in-  
giltere zardoğudaki sömürgelerini elden çıkarırken, Ortadoğudan  
ayrilmaya niyeti yoktu.Ortadoğuda İngiliz ekonomik çıkarları ağır  
basıyordu.1950 lere doğru İngiltere Mısır da kalamıyacağını anla-  
yınca, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ı ihtiva eden Orta-  
doğu Komutanlığı kurulması cabasına girişmişti.Ama başarılı olama-  
(3)  
mıstı.Bu başarısızlık üzerine İngiltere için Kıbrıs'ın stratejik  
önemi artmıştı.

Kıbrıs, bölgede İngiliz egemenliğinde olan tek topraktı.  
Ayrıca İngiltere bölgedeki çıkarlarını koruyabilmede en etkili stra-  
tejik mevkiye sahipti.Kıbrıs bir başka gücün etkisi altında girdiği  
takdirde, İngiltere Ortadoğuda denetimi çok zor sağlayacaktı.

2.Dunya Savaşı sonrasında Kıbrıs ta Rumlar İngiliz idaresini  
istememişler ve Adanın Yunanistan'a ilhakından yana olmuşlardır.Ada-  
daki Türkler ise İngiliz idaresinin sürmesinden yana bir tavır ta-  
vir takınmışlardı.Kıbrıs'ta enosisçi, faaliyetler yoğunlaşınca İngi-  
lizler yeni bir politika belirleme zorunluluğu duydular.

Bu durumda İngiltere, Kıbrıs'ı elde tutarak, Yunanistan'ın  
Ege adaları ve Yunanistan'da üs vermesinden yoksun kalacak veya  
İngiltere Kıbrıs'taki egemenlik haklarından vazgeçerek Kıbrıs'ın  
yanısına Yunanistan, Girit ve Ege adalarında üs hakkı elde edecekti

Ancak İngiltere, 1950 lerden sonra Mısır'da kalması tartışıl-  
ır olmaya başlayınca, Kıbrıs üzerindeki egemenliğinin sürmesinden  
yana olmuştur.Bundan sonra Kıbrıs'la stratejik olarak ilgilenmeye

---

3- Sükrü S.Gürel, Kıbrıs Tarihi II, İstanbul, 1985, s.44

başlamış ve Ortadoğudaki en büyük İngiliz üssün burada kurulması  
(4)  
tasarlanmıştı.

Kıbrıs'ta enosisçi faaliyetler artınca, 1948 yılından itibaren Türkiye Kıbrıs'la ilgilenmeye başlamıştı. Adada yaşayan Türkler enosis'e karşıydı. Türkiye enosis'e karşı olmakla birlikte, bunun İngiltere tarafından önleneyeğine güvenerek açık bir tavır almamıştı. Kıbrıs'taki Türklerle, Türkiye pek fazla ilgilenmemişti. Türkiye Kıbrıs meselesine Batı ittifakı açısından bakmakta, Türk-İngiliz ilişkilerinin Kıbrıs konusu yüzünden bozulmasını istememekteydi. Aralık 1949'da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, gazetecilere verdiği de-  
(5)  
mecte İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair bir belirtinin bulunmadığını, Yunan Hükümetinin de resmen bu sorunu ele almadığını söylüyordu. 23 Ocak 1950'de <<Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. İngiliz Hükümeti Kıbrıs adasını başka bir devlete terketmeyecektir. diyordu.

Kıbrıslı Türklerden gelen baskılar ve basın dolayısıyla Türk Hükümeti Kıbrıs konusuyla ilgilenme gereğini duydu. 14 Mayıs 1954 seçimlerinde partilerin hiç birisi seçim konuşmalarında Kıbrıs konusuna değinmemiştir. İlk başta Türkiye'nin güvenlik problemlerin halledilmesi gerekiyordu. NATO'ya girmek ilk hedefti.

1950'de Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Avrupadan bir geziden dönerken uçağı Atina'ya uğramış, Yunan gazetecilerin sorularına verdiği cevapta << Türkiye

---

4- Gürel, Kıbrıs..., s.46

5- Gürel, a.g.e., s.74

ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur>> demisti. Bu daha sonra çok elestiriye uğradıysa da bir gerçeği ifade ediyordu. Demokrat Parti henüz Kıbrıs meselesiyle yüz yüze gelmemiştir.

Yunanistan 1950 lerin başında Türkiye ile NATO'ya girme çabasıındaydı. Kıbrıs konusunu bu dönemde İngiltere ve A.B.D.nin önün getirip, ters düşmek istemiyordu. Ancak daha sonraki yıllarda Adadaki Rumların ve Yunan Kamuoyunun baskısıyla enosisi benimsemiştir.

Türkiye'nin tutumu ise bu yıllarda ılımlıdır. NATO'ya kabul olunan Türkiye, Ortadoğuda yeni ittifaklar kurmak pesindeydi. Türkiye Balkanlarla ilgilendiği için Kıbrıs konusu ikinci planda kalmaktaydı. Yunan Hükümeti de Türkiye'nin tutumunu yanlış değerlendirmistir. Yunanistan'a göre, Türkiye Batı blokunun bütünlüğü için, Kıbrıs konusunda bir engel çıkarmaktan kaçınacaktı.

Türkiye 1955 e kadar Kıbrıs konusunda, İngiltere'den ayrı bir politika tesbit etmeden, Adanın statüsünde bir değişiklik yapılmaması gerektiğini, eğer statü değişirse Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini savunuyordu.

Yunanistan Kıbrıs konusunu, 1954 Ağustosunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne getirmişti. Şikayet konusu Kıbrıs halkına, kendi geleceğini kendilerinin tayin etme prensibinin uygulanmaması idi. Bu suretle Adadaki Rumların istekleri Yunanistan tarafından ele alınıyordu. Aralık ayı ortalarında konu görüşülmeye başlandı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Siyasi Komisyanunda Selim Sarper, konuyu

---

6- Metin Toker, İsmet Paşayla 10 Yıl (1954-1964) Ankara, 1965, s.15 II.kısım

Doğu Akdenizin barış ve istikrarı açısından ele alarak, bu bölgede tahriklerin zararlı olacağını belirtmiş ve İngiliz Hükümetinin Ada halkına tedrici bir muhtariyet vereceğine itimadı olduğunu açıkladı.<sup>(7)</sup> Yeni Zelanda'nın teklifi üzerine, Yunanistan'ın şikayetinin Genel Kurulda görüşülmemesine karar verilmisti. Menderes, Anadolu ajansına 8 Aralık 1954 te << Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs meselesi hakkında aldığı karar, bu husustaki müzakareye devam olunmasının caiz görülmediğini sarahatle ifade etmekte, bu işe son vermektedir >> demekteydi.<sup>(8)</sup>

#### b) EOKA'nın Kıbrıs'taki Saldırıları

2.Dünya Savaşını izleyen yıllarda İngiliz İmparatorluğunun sömürgeleri tasfiyeye ve yüzyıllar boyunca idare ettiği topraklarda atılmaya başlıyordu. Bu ülkelerdeki insanlar İngilizleri ülkelerinde çıkarmak için savaşıyorlardı. Kıbrıs'ta da aynı olaylar görülmüyordu.

Kıbrıs'ta İngilizlere karşı Rumları silahlandıran kişi Grivas'tı. Grivas'ı Makarios ve Yunan Genel Kurmay Başkanı destekliyordu.<sup>(9)</sup> 1953 yılından itibaren Grivas'ın Kıbrıs'ta faaliyete geçtiği görüldü. 1954 Mart ve Ekim aylarında Kıbrıs'a gizlice silah ve cephane sokuldu. Fakat Yunan Hükümeti Grivas'a eyleme geçmemesi için uyardı. Yunanistan İngiltere ile ikili görüşmelerden olumlu bir sonuç alınacağını umuyordu. Ancak Birleşmiş Milletlerden Yunanistan olumlu bir sonuç alamayınca Makarios ve Grivas a gerilla hareketine başlaması için

7- Ahmad, a.g.e., s.131

8- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.340, Menderes, bundan sonra Yunan dostluğuna önem vermek taraftarıydı. Ayın Tarihi, No:253, Aralık 1954, s.109

9- Gürel, a.g.e., s.103

onay verdi.Grivas kurduğu örgüt EOKA ( Kıbrıslı Savascıların Milli Birliği ) 1 Nisan günü başlarken, Kıbrıs'ta ilk sabotajlarını yaptı.Giderekte terör olaylarını artırarak bireysel ve toplu suikastlara gıristi.ilke hedef olarak polis ve sakerleri karsılarına almıştı.Ancak bundan sivil halkta zarar görüyordu.Atina ise Grivas'ın eylemlerini destekliyordu.

İngiltere artık Kıbrıs'ta yeni bir politika uygulama gereğini duydu.Kıbrıs'ta tutunamıyacağı açıktı.Eğer Rumlar İngilizleri Adadan atarsa, bu Adanın Yunanistan'a katılmasına neden olacaktı.Yunanistan'da bu yüzden tehdis hareketlerini destekliyordu.İngiltere konunun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir çözüme kavuşturmayı düşündü.Kıbrıs konusunu görüşmek için bu ülkeleri Londra ya davet etti.

#### c) Londra Konferansı

30 Haziran 1955 te İngiltere, Kıbrıs meseleside dahil olmak üzere Doğu Akdenizde güvenliği ilgilendiren tüm sorunların görüşülmesi için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında üçlü bir konferans toplanacağını bildirdi.İngilizler Kıbrıs'ta fazla kalamıyacaklarını anlamıştı.Bu nedenle Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirip taviz koparmak istiyordu.Yunanistan tereddütlüydü.Çünkü konferansa katılırsa Türkiye'yi taraf olarak kabul etmiş olacaktı.Türkiye ise Kıbrıs meselesinde taraf olma hakkını elde ediyordu.Bu nedenle Türkiye daveti kabul etti.Konferans 29 Ağustos 1955 te

---

10- Cem Eroğlu, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, 1990, s.109

toplanacaktı.

Türk heyeti konferans için yola çıkmadan önce Adnan Menderes, Kıbrıs konusu ile ilgili demecinde self-determination hakkındaki görüşünü şöyle açıklıyordu:

<<Nüfus ekseriyetine göre herhangi bir bölgenin kaderinin tayin edilmesi prensibi bu dünyada ve böylesine parçalı olarak tatbik yeri bulmuş değildir. Bir vatan, Terzinin önündeki kumaş parçası gibi neresinden istenirse kesilebilir bir meta değildir. O esas itibarıyla etnik hakikate dayanmakla birlikte, coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bir bütün teşkil etmek bakımından türlü amillerin tesiri altında, tarihi hadiselerin gösterdiği istikamette hudutları çizilen bir coğrafya parçasıdır...Kıbrıs'taki bir avuç ekseriyetine istinad ederek, dünyanın başına yeni gaileler açmak isteyenlere, ister istemez Ankara önlerinde ne işiniz vardı? sualini sormak zarureti hissettiriyor>> dedi. (11)

Türkiye konferans öncesi self-determination'a razı olmayacağını belirtiyordu. İngiltere ise meselenin bir savaş tehlikesi tehlikesi yaratmasını istemiyordu. Meselenin milletlerarası bir şekile dönmesine de taraftar değildi. İngiltere, Kıbrıs'a stratejik bir önemi veriyordu. Bu nedenle Ada üzerinde Türklerle Yunanlıların emeli ne olursa olsun, Adadaki üslerin tartışma konusu yapılmasına razı değildi.

Konferansa niyeti tam belli olmayan İngiltere vardı. Yunanistan, sömürge idaresine karşı ayaklanmış Rum halkını savunuyordu. Türkiye birdenbire Kıbrıs la ilgilenmeye başlamıştı. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin haklarını korumak istiyorsa, bunun kolayı vardı. Eğer Kıbrıs halkı Yunanistan la birlesirse, Türk azınlığın hakları garanti

altına alınabilirdi.Türkiye Konferansa bu olumsuz şartlarda gitti.

Zorlu, konferansın açılış konuşmasında sunu ileri sürdü.Türkiye Kıbrıs üzerindeki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devretmiştir.Ada uzun süre Türk idaresinde kalmış,Adada hiç bir zaman Yunan idaresi kurulmamıştı.Birinci Dünya Savaşına kadar Ada halkını çoğu Türktür.Su anda tapulu toprakların % 60 ı Türklere aittir.Güvenlik bakımından da Kıbrıs Türkiye için önemlidir.Bu şartlar altın da yeni Türk devleti Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkında, ancak Adanın İngiltere'ye devri şartıyla feragat etmiştir.Eğer İngiltere Türkiye'den devraldığı egemenlik hakkından vazgeçmek niyetinde ise Kıbrıs adası asıl sahibine geri döner.Çünkü çağdas devletler hukuku toprak parçaları üzerinde devletlere mutlak tasarruf hakkı tanımamıştır.İngiltere Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devre demez.Su halde Yunanistan Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap (12) bile değildir.

İngiltere ise Kıbrıs'ta yeni anayasa reform tasarısını açıklıyor, şimdiye kadar Kıbrıs'ın kavuşturulamadığı bir ileri aşamanın kendini yönetme aşamasının bu yeni anayasa ile gerçekleştirilebileceğini söylüyordu.Yunanistan ise self-determination istiyordu.Her üç devletinde görüşleri tamamen farklıydı.

Konferans sona ermiş görünüyordu.Bundan sonra ortak bir bildiriyile sona erecekti.Yunanistan konuyu Birleşmiş Milletlere götürceğı için Türkiye'de zaman kazanmış olacaktı.Ancak gelen bir haber durumu değıstirdi.Rumların Yunanistan ve Kıbrıs'ta Türklere girişil

---

12- Dikerdem, Ortadoğuda..., s.130

saldırıları ve tahrikler sonucu Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı haberi üzerine 6 Eylül 1955'te İstanbul, İzmir ve Ankara'da Rumlar aleyhine gösteriler yapılmasına neden oldu. Daha sonra İstanbul'da Rumların saldırıldı. Rumların malları ve dükkanları tahrip edilmişti. Güvenlik kuvvetleri olayları önleyememişti.

Konferans bir karara varmadan dağılmıştı. Türkiye bu konferansla Kıbrıs'ta söz hakkı olduğunu ispatlamıştı. Yunanistan'ın enosis isteklerini yerine getirmesi kolay görünmüyordu.

Konferans sonrasında Kıbrıslı Rumlar, Adada şiddet eylemlerini daha da artırdı. İlk önce İngiliz yönetimine karşı daha sonrada Türklere karşı tehdit hareketlerine giriştiler. Bunun iki amacı vardı. Meseleyi Birleşmiş Milletlerde tartışılmasını sağlamak, diğeride (13) Türkleri Adadan ayrılmaya mecbur bırakmaktır. Bu hareketler Türkiye'de tepki uyandırmaya başladı. Türk kamuoyu Kıbrıs meselesine eğilmeye başlamıştı.

İngiltere 1956'dan sonra Adaya muhtariyet verilmesinden yana olmuştur. Bunun için Lord Radcliff bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. İngiltere, Kıbrıs'ta her iki toplumun varlığını kabul ediyor ve self-determination hakkını her iki toplum için ayrı (14) ayrı tanıması gerektiğini benimsiyordu. Bir bakıma Adanın taksimini bir çözüm yolu olarak ele alıyordu.

Türkiye ilk önce statu quo'nun devamını istiyordu. Eğer İngiltere Adadan çekilecekse, Adanın eski sahibi Türkiye'ye iadesini

---

13- Olaylarla Türk Dış Politikası, s.34, Çay, a.g.e., s.40

14- Ayın Tarihi, No.277, Aralık 1956, s.325, Gürel, a.g.e., s.119

savunuyordu.1957 den sonra ise Türkiye << Taksim >> tezini benimsiyordu.Bundan sonra da bunu İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmek için çalışacaktı.

1957 sonunda İngiltere Adaya yeni bir vali atadı.Adaya mahalli bir mutariyet vermek için çalışmaya başladı.Tasarı 19 Haziran 1958 de Başbakan MacMillan tarafından açıklandı.Buna göre Kıbrıs'ta bir ortaklık rejimi öngörülüyordu.Kıbrıs'ın geleceği kesin olarak tespit yerine, yedi yıl devam edecek gecici bir yönetim öngörülüyordu.Yedi yıllık devre bitttikten sonra, İngiltere, Adanın egemenliğini, Türkiye ve Yunanistan ile, bu devletler istediği takdirde paylaşabileceğini ifade ediyordu.

Bu plan gerek Yunanistan gerek Türkiye tarafından reddedilmiştir.Yunanistan, Kıbrıs meselesini sürekli olarak Birleşmiş Milletlere götürmeye devam ediyordu.Oysa Birleşmiş Milletler kesin karar almaktan kaçınmış, meselenin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında müzakere yoluyla çözümlenmesi fikrini benimsemişti.1958 yılında, Adada terör olayları şiddetlenmişti.Rum saldırıları devam ediyordu.Bu yüzden Türk-Yunan ve İngiltere-Yunanistan ilişkileri gerginleşmişti.Bu durum NATO'nun Doğu Akdenizdeki sağ kanadını etkilemi ve bir yandan A.B.D.nin bir yandan NATO'nun aracılık ve baskılarıyl Türkiye ve Yunanistan ikili müzakere yapmaya razı olmuşlardı.

#### d) Zürih Konferansı

1958 yılında Yunanistan, Adaya muhtariyet verilmesinden sonra Adaya bağımsızlık tanınması görüşünü benimsedi.Bu durumda Yunanistan

Dışışleri Bakanı Averof ile Dışışleri Bakanı F.R.Zorlu, Kıbrıs konusunu görüşebileceğini gösteriyordu.Bu görüşme Paris'te NATO toplantısı dolayısıyla 18 Aralık 1958 de yapıldı.Bundan sonra iki ülkenin üst düzeydeki sorumluları, aradaki pürüzleri gidermek için son derece gizli bir biçimde çalışmalarını sürdürdü.Kıbrıs hakkında bir konferans toplanmasını hazırlamak üzere Türk ve Yunan Dışışleri Bakanları arasında ikili görüşmeler devam etmişti.Belli noktalarda anlaşma sağlanınca, Türkiye ve Yunanistan Başbakanları Zürih'te görüşmeleri kararlaştırıldı.Bu toplantı 5-11 Şubat 1959 tarihinde yapıldı.Burada Kıbrıs'ın milletlerarası statüsünün ve Anayasasının dayanacağı esaslar üzerinde prensipte anlaşmaya varıldı.

Toplantıda Türkiye'nin ortak komutnlıkta Ada üzerindeki bir üste bulunduracağı asker sayısını yüksek tutması üzerine anlaşmazlık çıkmıştı.Ancak Yunanistan'ın ortak komutanlığı kabul etmesi, Türkiye'nin üsten vazgeçerek asker sayısını azaltması üzerine, anlaşma sağlanmıştı.11 Şubatta yayınlanan bir bildiriyle çözüm için bir genel bir plan üzerinde anlaşmaya varılmış olduğu açıklandı. (15)

Bu gelişmelerden sonra bağımsız Kıbrı Cumhuriyetinin anayasal çerçevesini ortaya koyan 27 maddelik, Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı adı verilen anlaşma imzalandı.Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yer aldığı dört maddelik Garanti anlaşması taslağı hazır edildi.Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ittifak anlaşması yapıldı.

e) Londra Konferansı

Türkiye ve Yunanistan Dışışleri Bakanları, İngiliz Dışışleri bakanına Zürih Anlaşması hakkında bilgi verdiler.Bundan sonra Londra da üç hükümet ve Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri liderlerinin de katılacağı bir konferans toplanması kararlaştırıldı.İngiltere, egemenlik hakkını kullanabileceği iki üs verilmesi kabul edilirse, Zürih anlaşması temel alınarak varılacak kesin bir çözümü onaylamaya hazır olduğunu bildirdi.  
(16)

19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da yapılan konferans sonunda Zürih kararları kabul edildi.Sunuları kapsamaktaydı.1- Kıbrıs Üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyetine devrine dair bir kuruluş anlaşması 2- Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bütünlüğünü ve anayasa düzeni teminat altına alan garanti anlaşması 3- Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak anlaşması 4-  
(17)  
Kıbrıs Cumhuriyetinin Anayasasının temellerini oluşturan maddeler.

Garanti anlaşmasıyla İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve güvenliğini ve anayasasının temel hükümlerinin gereklerini garanti ediyordu.Garantiye alınan bu unsurlara karşı bir tehlike ortaya çıkacak ve bu anlaşmanın hükümleri çiğnenecek olursa, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye gerekli tedbirlerin alınması için birbirlerine danışacaklardı.  
(18)  
Eğer ortak hareket etme imkanı yoksa, tek başlarına müdahale edebil-

---

16-●Gürel, a.g.e., s.157

17- Gürel, a.g.e., ss.154-155

18- Füzun Tekil, İnönü Menderes Kavqası, İstanbul, (?) s.29, Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, İstanbul, 1987, s.138, II.Baskı

leceklerdi.

Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ise Türk olacaktı. Yedi Rum ve Üç Türk bakan olacaktı. Rum ve Türk toplumları kendi işlerinde yetkili olan iki ayrı Cemaat Meclisi ile işlerini yürüteceklerdi. Temsilciler Meclisinde 50 üye bulunacak ve belli orana göre olacaktı. Üyeler kendi cemaatları tarafından seçilecekti.

Türkler, Kıbrıs Cumhuriyeti yönetimine Rumlarla eşit olarak katılıyordu. Yine anayasada Türklerin kültür, din ve kişilik işleri ortak yönetimden ayrı tutulmuştu. Bu işler Türk Cemaat Meclisinin çıkaracağı kanunlara göre cemaat makamları tarafından görülecekti. Kıssaca Türkler, Adada Rumlarla eşit hale geliyor ve azınlık statüsüne düşmüyordu.

Kıbrıs Rum kesimi de kendi işlerini görmek ve Türklerin haklarına saygı göstermek şartıyla Adayı yönetme hakkını elde ediyordu (19)

Londra Konferansı kararları çerçevesinde, Kıbrıs'ta mart ayı sonunda geçici hükümet kurulmuş ve komisyonlar çalışmaya başlamıştır. İngilizlere bırakılacak üsler konusu anlaşmazlığa neden olmuştur. Fakat daha sonra üslerin yüzölçümü hakkında anlaşmaya varıldıktan sonra Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960'da ilan edilmiştir.

---

19- Dikerdem, Ortadoğuda..., s.141

## VII.BÖLÜM: SONUÇ

Türkiye'nin dış politikası, Osmanlıdan beri, Batıya yönelmiştir.Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra,Türkiye dış politikasını Sovyet dostluğuna dayandırmıştı.Türkiye bir yandan Sovyet dostluğuna önem verirken Batıyla da iyi ilişkiler kurma yolları aradı.Bu içteki radikal değişikliklerin bir sonucuydu.

Türkiye'nin Batıyla iyi ilişkiler kurması Sovyetler Birliği ile arasının yavaş yavaş açılmasına neden oldu.2.Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Almanya ile ittifaka girerken, Türkiye Batı ittifakını seçti.1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakıyla,Türkiye Batı blokuna katıldı.

2.Dünya Savaşında müttefiklerin baskısına karşı Türkiye savaşta girmeyip tarafsız kalmıştı.Bu durum savaş sonunda Türkiye'nin yalnız kalmasına yol açtı.Sovyetler ise savaş sonunda büyük bir prestij sahipti.Bu durumdan yararlanıp Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs istedi.Türkiye'nin güvenlik problemi başlamış oluyordu.Kuzeydeki büyük komşusuna karşı Türkiye bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak zorundaydı.

2.Dünya Savaşı bir bakıma demokrasilerle yönetilen ülkelerin zaferiydi.Dünyada demokrasi rüzgarları esiyordu.Bu Türkiye'yi de etkiledi.Cok partili sisteme gecildi.Cumhuriyet kurulduktan sonra,Türkiye'de çok partili hayata geçiş iki kez denenmiş fakat başarılı olamamıştı.Simdi siyasal alanda batılılaşma gerçekleşiyordu.Türkiye Batılı ülkelerin arasında yer alabilirdi.

Türkiye 2.Dünya Savaşına katılmamıştı ama savaş hep yakınının

da hissetmiş ve bu yüzden büyük miktarda askeri silah altında tutmak zorunda kalmıştı.Savaş bittiği zamanda Sovyet tehdidi başlamıştı.Bu nedenle savaş sonunda Türkiye askerlerini hemen terhis etmediği g,b, savunma harcamalarını da artırmak zorunda kalmıştı.Aynı yıllarda Türkiye çok partili sisteme geçiyordu.Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkede bir an önce ekonomik kalkınmayı sağlaması gerekiyordu.Savaş sırasındaki ekonomik politikayı sürdüremezdi.

2.Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupanın dünya politikasındaki ağırlığı kayboldu.Savaştan A.B.D. ile Sovyetler Birliği büyük güç olarak ortaya çıktı.Sovyetler savaştan toprak kazancı olan tek devlettir.Savaş sonrasında Batı Avrupa Ülkeleri askerlerini terhis ettiği halde Sovyetler askerlerini terhis etmemişti.Sovyetler Batı Avrupayı tehdit eden bir güçtü.Batı Avrupa ülkeleri, Brüksel Anlaşmasıyla bir ittifak oluşturdu.A.B.D. olmaksızın Batı Avrupa Ülkeleri Sovyet yayılmasını önleyemezlerdi.1949 yılında A.B.D.nin katılımıyla Kuzey Atlantik ittifakı kuruldu.Böylece her dünya ülkeleri Sovyet tehdidine karşı blok oluşturdu.

NATO ittifakı yalnızca saldırıyı önleme veya saldırı olursa onu puskürtmeyi amaç edinen askeri bir ittifak değil, aynı zamanda üyeler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda sürekli bir işbirliğini öngören bir ittifaktı.Bir yandan iktisadi ve sosyal alanda gelişme sağlarken, diğer yandan kendini toplu savunma hakkının bir belirtisi olarak bir güvenlik siyasetinin zorunluluğunu ortaya koyuyordu.

Türkiye, Sovyet tehdidine karşı, toprak bütünlüğünü ve güven

liğini sağlamak için, önce İngiltere, sonra A.B.D.'nin desteğini aradı.2.Dünya Savaşından sonraki dönemde Sovyet yayılması Avrupada kuşku yarattı.Türkiye bu dönemde Sovyet tehdidine tek başına karşı koydu.Türkiye'nin tutumu Batılıların gözünden kaçmadı.Böylelikle Türkiye, Batının diplomatik desteğini kazandı.Türkiye A.B.D.den Truman doktriniyle askeri, Marshall planıyla ekonomik yardım elde etti.Bu aynı zamanda Türkiye'nin güvenlik arayışlarının birinci safhasının sonuydu.

Batı ülkeleri kendi aralarında NATO teşkilatını kurarak güvenlik problemlerini halletmişlerdi.Türkiye ise bu ittifakın dışındaydı.Türkiye, Sovyetlere karşı A.B.D. desteğini sağlamıştı ama bu askeri bir ittifakla sonuçlanmamıştı.A.B.D. NATO ittifakının bir üyesiydi.Zamanla Türkiye ile ilişkileri zayıflayabilirdi.Türkiye'ni A.B.D.den sağladığı askeri ve ekonomik yardım azalabilirdi.Bu nedenle Türkiye hem güvenliğinin sağlanması hemde askeri ve iktisadi yardıma ihtiyaç duyması, NATO'ya girmesini gerektiriyordu.NATO aynı zamanda Batılı olmanın da bir ölçütüydü.

Türkiye'nin NATO'ya girişi Kore Savaşına katıldıktan sonra kolaylaşmıştır.Kore Savaşı soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşebileceğini gösterdi.Türkiye coğrafi bakımdan stratejik bir mevkide idi.Ayrıca Sovyetler ile NATO arasında büyük askeri güç farkı vardı.Sovyetler asker sayısı olarak çok üstündü.Bunun giderilmesi gerekiyordu.Türkiye NATO'ya bu askeri gücü sağlayabilirdi.

Türkiye NATO'ya girerek güvenlik problemini halledip, Batılı bir devlet statusünü kazandı.Böylelikle Türkiye askeri ve ekonomik

yardıma da sağladı.

Türkiye, Sovyetlere karşı kendi güvenliğini kollektif güvenliğe bağladı. Türkiye Batı blokunun bir üyesi olarak, Batılı ülkelerle işbirliğini artırma imkanına sahip oldu. Batı blokunun bir üyesi olarakta milletlerarası meselelerde, blok politikası uygulamaya başladı.

Türkiye NATO'ya girerek güvenliğini sağladıktan sonra, Sovyetlere karşı Ortadoğuda ve Balkanlarlarda pakt kurma politikasını benimsedi. Türkiye'nin güvenliğini paktlarla sağlama yoluna gitmesi, büyük ölçüde A.B.D. desteğiyle oldu. Ancak bu yalnızca A.B.D. ye bağlanmaması gerekir. Demokrat Parti yöneticileri de pakt politikasını benimsemisti.

Bunun ilk uygulaması Balkan Paktında görüldü. Bu paktla Türkiye, A.B.D. nin telkiniyle Sovyetlere karşı <<Kuzey Sedit>> oluşturmaya çalıştı. 1953 yılında Avrupada Sovyetlere karşı boşluk, Yugoslavya idi. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 1954 yılında Balkan Paktı kuruldu. Yugoslavya bu paktla dolaylı olarak NATO'ya bağlandı.

Ancak Balkan Paktının ömrü uzun olmadı. Milletlerarası durumdaki değişiklikler paktı etkiledi. 1955 lerden sonra, Sovyetler, Yugoslavya'ya tavizkar bir tutum takınarak, Yugoslavya'nın bağımsız bir politika izlemesine neden oldu. Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs meselesi gündeme geldi. Böylece pakt üyeleri arasındaki işbirlik zayıfladı.

Türkiye'nin Batı ittifakına katılmasıyla başlayan, Batıyla özdeş dış politikası en fazla Ortadoğu politikasını etkiledi. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce, Türkiye, Ortadoğuya genel olarak

ilgisiz kalıyordu.Arap ülkelerinin işlerine karışmıyordu.Ortadoğuda politik ilginin merkezi Filistin'di.1947 yılında Türkiye Araplarla birlikte hareket etti.Türkiye'nin A.B.D. ile ilişkilerinin gelişmesi üzerine, Türkiye'nin Filistin meselesindeki tutumunda değişti.1947 yılında Türkiye'nin Araplarla ortak hareket etmesi Batılıları, Türkiye'yi ülkenin çoğunluğuyla müslüman ve Arap-islam blokunun bir parçası olarak görmesine yol açmıştı.Fakat Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk müslüman ülke olması bu durumu değiştirdi.Demokrat Parti iktidara geldiği zaman, Türkiye ile Araplar arasında görüş ayrılığı başlamıştı.

Ortadoğuda diğer bir önemli olay 1948 de kurulan İsrail'di. Arap dünyası İsrail'e karşı birleşmişti.Araplar İsrail'in kuruluşunun sorumluluğunda bölgede sömürgeci devlet olan İngiltere'ye yük-lüyorlardı.Ayrıca İngiltere Mısır'da işgalci devlet konumundaydı.Arap Ortadoğusunda İngiltere'ye karşı olumsuz bir tepki vardı.

Türkiye NATO'ya üyeydi.Arapların gözünde Batının dostuydu. Dolayısıyla İngilizlerinde dostuydu.Filistin konusunda farklı bir politikaa izleyen Türkiye, İsrail'i de tanıyarak Batının dostu olduğu göstermişti.Türkiye artık bu durumda Araplarla uyum içinde bir politika izleyemezdi.

Türkiye'yi Ortadoğuda pakt kurmaya teşvik eden ülke A.B.D. idi.Oysa Türkiye'nin konumu uygun değildi.Gerçi Demokrat Parti Araplarla yakın ilişki kurmak istiyordu.Ancak bu faktörler kurulacak bir pakta Ortadoğu ülkelerinin katılmayacakları kesindi.Türkiye'nin bölgede kurulacak pakta öncülük etmesi, Mısır'la ilişkilerini bozabilirdi.

Mısır'da temmuz 1952 de ihtilal olmuş, Nasır iktidarı el geçirmişti.Nasır pan-arabist bir politika izliyordu.Arap Ülkelerinde özellikle aydın kesim Nasır taraftarıydı.Nasır Arap liderliği peşinden giderken,Türkiye Nasır'ın karsısına alternaatif olarak çıkıyordu

Bağdat Paktı kurulurken, pakta Arap Ülkelerininde katılacağı düşünülmüştü.Pakta Arap ülkesi olarak yalnız Irak katıldı.Irak'ı diğer Arap ülkeleri takip etmedi.Ayrıca Irak, Bağdat Faktına girdiği için Arapların yoğun tepkisine maruz kaldı.Irak batılılarla işbirli yaparak Arap davasına ihanet ettiği propogandası yapılıyordu.

Bağdat Paktı Ortadoğu bölgesine Sovyetlerin girmesini engelleme amacını güdüyordu.Bu olmadığı gibi, Bağdat Faktına karşı hemen Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan bloku kuruldu.Bu blokun kurulması Sovyetlerin bölgeye girmesine zemin hazırladı.Türkiye kardeşlik, ortak geçmiş ve din olgusunun Arapları peşinden sürükleyeceğine inanmıştı.Ortadoğudaki diğer faktörleri gözönüne almamıştı.

1955 yılında Türkiye Batılıların isteğiyle Bandung Konferansına katıldı.Türkiye bu konferansta izlediği dış politikayı savundu.Türkiye, konferansta milletlerarası komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın korunamayacağı görüşünü savunurken, Nehru komünist ve ya anti-komünist her türlü bloklaşmanın karşısında olmak gerektiğini savunuyordu.

2.Dünya Savaşından sonraki dönem iki blokluydu.Hepüz sömürgeler bağımsızlıklarını kazanmamıştı.Tarafsızlık diye bir akım yoktu.Türkiye, Sovyetler Birliği'ne komşuydu.Sovyet tehdidine maruz kalmıştı.Türkiye güvenliğini kollektif güvenlik içinde sağlayacağına

inanmıştı. Bandung'da Türkiye için önemli sayılan unsurlar, konferansa katılan Asya ve Afrika ülkeleri için söz konusu olamazdı. Çünkü bu devletler bağımsızlıklarını kazanmak için genelde Batının sömürgeci devletlerine karşı savaşıyorlardı. Bunlar için tehlike Sovyetler değil, Batıydı. Türkiye ile bu ülkeler arasında görüş ayrılığı vardı.

Bağılantısızlık akımının temeli bu konferansta atıldı. Bu akımın liderleri Nehru, Tito ve Nasır'dı.

1956 Süveyş krizi İngiltere ve Fransa'yı tamamen Ortadoğu bölgesinden çıkardı. İngiltere'den boşalan yeri A.B.D. doldurmaya başladı. Bu kriz Sovyetlerin Ortadoğuya yerleşmesine imkan hazırladı. Mısır'da Asvan barajını finanse ederek, Sovyetler Ortadoğuya adım attı. A.B.D. Süveyş krizinde İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almaktan kaçınmış ancak bu Mısır üzerinde pek fazla etkili olmamıştı.

1957-1958 Ortadoğu krizlerinde Türkiye bir savaşın eşiğine geldi. Sovyetler Suriye'yi destekledi. A.B.D. Türkiye'nin yanında yer alınca Sovyetler fazla ileri gidemedi. A.B.D. Ortadoğuda aktif bir politika izleme gereğini duydu. Bölgede Sovyet yayılmasını önlemek için birşeyler yapılması gerekiyordu. A.B.D.'nin yeni politikası Eisenhower Doktriniyle belirlendi. A.B.D. bir komünist saldırıya karşı, yardım isteyen devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için Amerikan askeri kullanılmasına ve gerekli yardımların yapılması için Başkan'a yetki tanıyordu.

1958 krizinde Türkiye Suriye'nin silahlanmasından endişe ediyordu. Suriye'yi silahlandıran ülke Sovyetlerdi. Ancak kriz bir çatlasmaya dönüşmedi. Kriz sona erdikten sonra A.B.D.-Türkiye ilişkiler

de olumlu yönde gelişti.

1958 de diğer önemli olay Irak ihtilaliydi.İhtilale karşı Türkiye olumsuz bir tavır alınca Türk-Sovyet gerginliği başladı. A.B.D. nin Türkiye'yi yatıştırması sonucu kriz fazla uzamadı. Irak ihtilalden sonra Bağdat Paktından ayrılınca Türkiye'nin stratejik önemi daha da arttı. Irak Bağdat Paaktından çıkınca, bunun yerine CENTO kuruldu. CENTO'da A.B.D. nin daha belirgin rolü vardı. İngiltere ise devre dışı kalmıştı.

Bu bunalımların sonunda Mart 1959 da A.B.D. ile işbirliği anlaşması yapıldı. Bu anlaşma muhalefet partileri tarafından çok eleştirildi. Dış politika konusunda iktidar ile muhalefet arasında görüş ayrılığının başlangıcıdır.

Sovyetler 1957 yılında Sputnik'i uzaya göndermesiyle Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. A.B.D. Sovyetlerin konvansiyonel silahlarındaki üstünlüğünü nükleer silahlarla dengeliyordu. A.B.D. nin atom tekeline sahip olması 1949 da son buldu. A.B.D. hidrojen bombası yaptı. Kısa sürede Sovyetler de bu bombaya sahip oldu. Ancak Sovyetler uzun menzilli uçaklara sahip olamaması nedeniyle durum değişiyordu. 1957 de Sovyetler uzun menzilli füzelere sahip olunca avantajlı duruma geçtiler. A.B.D. uzun menzilli füzelere sahip olmadığı için, Batı Avrupa önem kazandı. Kısa menzilli füzelerin Batı Avrupa ve Türkiye'ye yerleştirilmesi gerekiyordu.

Doğu blokundaki parçalanmalar Sovyetlerin Batıya karşı takip ettiği politikada değişikliğe yol açtı. 2. Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaş başlamıştı. Stalin sosyalizmle kapitalizm arasında savaş

kacınılmaz olduğunu ve bu savaştan sosyalizmin galip geleceğini savunuyordu.Sovyetler dış politikasını ideolojik yapısına göre şekillendiriyordu.1953 te Stalin öldükten sonra Sovyet dış politikasında değişmeye başladı.Kruscev barış içinde bir arada yaşama prensibini savunuyordu.1955 te sosyalizme giden ayrı yollar olduğunu ve her ül için ayrı sosyalizm olabileceğini kabul etti.Buna dayanarak Stalin döneminde bozulan Tito ile ilişkileri yeniden kurdu.Fakat Sovyetler uzun menzilli füzeyle sahip olması bu kez Çin'le görüş ayrılığı yarattı.Mao liderliğinde komünist yönetime geçen Çin, Batıya karşı sert politika izlenmesinden yanaydı.Sovyetler ise yeni bir dünya savaşın her iki taraf içinde büyük yıkım getireceği görüşündeydiler.Cünkü her iki tarafta nükleer güce sahipti.Dış politika konusundaki görüş ayrılığı Çin-Sovyet ilişkilerini bozdu.

NATO, Sovyetlerden gelecek teklifleri görüşmeye hazır bir tutum icindeydi.Bu genel bir silahsızlanma,nükleer silahların ve akeri amaçlı nükleer denemelerin yaslanması gibi konulardı.Sovyetlerde NATO'nun bu teklifine müsbet cevap verince Doğu- Batı ilişkilerinde bir yumuşama görüldü.Bu yumuşama atmosferi Türk-Sovyet ilişkilerininide olumlu yönde etkiledi.

2.Dünya Savaşı sonrası dönemde Türk-Sovyet ilişkileri güven-siz sekile dönmüştü.Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs istemesi Türkiye'yi haklı bir endişeye sevketmişti.Stalin döneminde Sovyetler Türkiye için bir tehditti.1953 te Stalin öldükten sonra, Sovyetler Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak için teşebbüse geçti.1956 yılına kadar bunu tekrarladı.Ancak Demokrat Parti yönetimi

barışın bölünmez bir bütün olduğunu savunuyordu.Sovyetler gerçekte barış istiyor ise bunu pratikte göstermesi gerekiyordu.Sovyet davranışsı Türkiye'yi Batı blokundan ayırma girsimi olarak değerlendiriliyordu.

Sovyetlerin 1956 da Macaristan'a girmesi Türkiye'nin tekrar kuskularının artmasına neden oldu.Sovyetler bu yüzden Türkiye ile ilişkiler kurma girişimlerine ara verdi.Sovyetlerin Türkiye'ye karşı değişiklik olmuştur.Bu da Türkiye'nin NATO'da kalması, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine engel olmayacağı görüşüydü.Ancak Türkiye Sovyet girişimlerini cevapsız bıraktı.

Dünyada başlayan 1957 sonrası yumuşama atmosferi Türk-Sovyet ilişkilerini 1959 yılında etkiledi.Batılı Ülkelerin Sovyetlerle işbirliğine gitmesi, karşılıklı ziyaretler yapması, Türkiye'yi de etkiledi.Demokrat Parti Sovyetlerle ilişkileri ilk olarak ekonomik sahada düşündü.1960 Temmuzunda Başbakan Menderes'in Moskova'ya gideceği açıklandı,Kruscev'in de Türkiye'ye ziyaret etmesi kararlaştırıldı.

Dünyadaki genel yumuşama Türk-Sovyet ilişkilerininide etkilemiştir. Ancak 1960 askeri müdahalesi bu ilişkinin gelişmesini geciktirmiştir.

Kıbrıs meselesi Demokrat Partinin önüne 1955 te gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde ve Demokrat Parti iktidarının başlarında Türkiye, Kıbrıs'ta statü quo nun devamından yanadır.İngilizlerin Adayı terk etmeyeceğine inanılmaktadır.Kıbrıs meselesi NATO çerçevesi içinde ele alınmaktadır.

1950 lerden sonra Kıbrıslı Rumların İngilizlere karşı müca-

deleyi artırması, Adanın Yunanistan'a gecmesini istemesi, basın-  
da etkisiyle Türkiye, Kıbrıs konusuna eğilmeye başladı. Kıbrıs'tan  
İngiltere'nin çekileceği anlaşıncı, Türkiye birseyler yapma gere-  
ğini duydu. 1955 ten sonra Kıbrıs konusu Türkiye'nin milli bir davası  
haline geldi.

Adadaki Rumlar self-determination istiyordu. Yunanistan eno-  
sisten yanaydı. İngiltere ise Adadan üs verilmesi şartıyla ayrılacak  
tı. Türkiye Lozan'da Kıbrıs'taki egemenlik hakkını İngiltere'ye dev-  
retmişti. 1955 Londra Konferansı Türkiye'ye taraf olma hakkını ver-  
mişti. Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs'ın kendisine verilmesini istemek-  
taydı. Türkiye Lozan'da egemenlik hakkını yalnızca İngiltere'ye dev-  
retmişti. Şimdi İngiltere egemenlik hakkından vazgeçmekte olduğundan  
Adanın eski sahibine dönmesi gerekmektedir, tezini savunmaktaydı.

Türkiye, Adanın kendisine verilmesini 1957 den sonra terk  
ederek, Adada <<Taksim>> tezini savunmaya başladı. Yunanistan self-  
determination ilkesinden, Türkiye'de Taksim tezinden vaz geçince,  
1959 da ikili görüşmeler başladı. Zürih'te iki ülke bir mütabakata  
vardı. Londra Konferansında Kıbrıs meselesi çözüme ulaştı.

Türkiye bu anlaşmayla Adadaki Türkleri Rumlarla eşit duruma  
getirdi. Kıbrıs Türklerinin haklarını İngiltere'nin de katıldığı üçü  
bir garantiye kavuşturdu. En önemlisi de gerektiğinde Türkiye'ye tek  
başına müdahale imkanı tanınıyordu. Zürih ve Londra anlaşması Birleş-  
miş Milletler teşkilatı tarafından onaylanarak, Türkiye'nin hakları  
bütün dünyaya kabul ettirilmiş olunuyordu.

Sonuç olarak Demokrat Parti döneminde Türk dış politikası

NATO çerçevesi içinde ele alınmıştır.Türkiye milletlerarası meselelerde sürekli Batılı Ülkelerle birlikte hareket etmiştir.Dünyada barışın kollektif güvenlikle sağlanacağına inandığından, A.B.D.nin teşvikiyle Türkiye Pakt kurma politikasına yönelmiştir.Gerek Balkanlarda gerek Ortadoğuda kurulan paktlar amacına ulaşmadı.Sonraki yıllarda Türkiye'nin Arap ve Balkan Ülkeleriyle arasının açılmasına neden oldu.

Bandung Koferansına katılan Türkiye, yeni kurulan Asya ve Afrika Ülkeleriyle görüş ayrılığına düştü.Bandung'da bağlantısızlık hareketinin temelleri atıldı.Türkiye'nin bu konferanstan sonraki tutumu, bağlantısız Ülkelerle görüş ayrılığını artıracaktır.Özellikle Türkiye'nin yeni kurulan devletlere karşı Batıyla birlikte hareket etmesi, ilerki yıllarda milletlerarası ortamda Türkiye'nin yalnız kalmasına zemin hazırladı.

## BİBLİYOGRAFYA

Acheson, Dean: Power and Diplomacy, New York, 1962

Agaoglu, Samet : Asina Yüzler, İstanbul, 1965

\_\_\_\_\_ : Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru, İstanbul, 1972

Ahmad, Feroz : Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976

Arı, Önder : Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977

Armaoğlu, Fahir : 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988

\_\_\_\_\_ : Siyasi Tarih 1789-1960, Ankara, 1975, 3.Baskı

\_\_\_\_\_ : Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989

Arsel, İlhan : Arap Milliyetçiliği ve Türkler, İstanbul, 1977

Ataöv, Türkkaya : Amerika, NATO ve Türkiye, Ankara, 1969, 2.Baskı

Aydemin, Şevket Süreyya : Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989

Barsett, Jhon Spencer : A Short History of The United States, New York, 1913

Brown, Carl L. : International Politics and The Middle East, London, 1984

- Burçak, Rifkî Salim : Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız  
Üzerindeki Tesirleri, Gazi Üniversitesi Yayınları,  
Ankara, 1983
- Çay, Abdülhaluk : Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Türk Kültür Anasıra-  
ma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989
- Chiang Chung-Cheng : Soviet Russia in China, Taipei, 1969, 2.Baskı
- Churchill, Winston S. : Triumph and Tragedy, Boston, 1953
- Clemens, Diane Shaver : Yalta, New York, 1970
- Dağlı, Nurhan-Belma Aktün : Hükümet Programları 1920-1960 I,  
Ankara, 1988
- Dikerdem, Mahmut : Ortadoğuda Devrim Yılları, İstanbul, 1972
- \_\_\_\_\_ : Üçüncü Dünyadan, İstanbul, 1977
- \_\_\_\_\_ : Hariciye Çarkı, İstanbul, 1989
- Emerson, Rupert : Sömürgelerin Uluslaşması, Ankara, 1965, çev.  
Türkaya Ataöv
- Erkin, Feridun Cemal : Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Mese-  
lesi, Ankara, 1968
- \_\_\_\_\_ : " Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türki-  
ye'nin NATO'ya Girişi" Türkiye ve NATO, Ankara, (?)
- \_\_\_\_\_ : Dışişlerinde 34 Yıl Anılar ve Yorumlar, Ankara,  
1987, cilt I, Cilt II, I.Kısım, 1986
- Eroğlu, Cem : Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, 1990
- Gevgilili, Ali : Yükseliş ve Düşüş, İstanbul, 1987
- Gibson, John S. : Ideology and World Affairs, Boston, 1967

- Gönlübol, Mehmet-Haluk Olman : " Türk Dış Politikasının 20 Yılı  
1945-1965" S.B.F.D. XXI, no.1, Mart, 1966
- Gönlübol, Mehmet : Uluslararası Politika, Ankara, 1978
- \_\_\_\_\_ : Dış Politika, İç Etkenler Açısından Bir Dış Po-  
litika İncelemesi, Ankara, 1969
- Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri : Olaylarla Türk Dış Politikası  
(1919-1973), Ankara, 1987
- Günver, Semih : Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Ankara, 1985
- Gürel, Sükrü S. : Kıbrıs Tarihi (1878-1960) İstanbul, 1985, C.II
- Gürün, Kamuran : Dış ilişkiler ve Türk Politikası (1939 dan  
Günümüze Kadar), Ankara, 1983
- Halıl, Ali : Atatürkcü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, İstanbul,  
1968
- Halliday, Fred : Arabia Without Sultans, Manchester, 1975
- \_\_\_\_\_ : Yeni Soğuk Savaş Sovyet-ABD ilişkileri, İstan-  
bul, 1985, çev. İlker Özünü
- Harris, George S. : Troubled Alliance : Turkish-American Problems  
in Historical Perspective 1945-1971, Washington, 1972
- İsmay, Lord : NATO'da İlk Beş Sene 1949-1954, Ankara, 1956
- Karadağ, Raif : Petrol Fırtınası, İstanbul, 1969
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri : Zoraki Diplomat, İstanbul, 1955
- \_\_\_\_\_ : Politikada 45 Yıl, Ankara, 1968
- Karpat, Kemal H. : Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1967
- Kennedey, Paul : Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Türkiye İis  
Bankası Yayınları, Ankara, 1990

- Kirk, George E.: A Short History of The Middle East, New York, 1970
- Kongar, Emre : Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ankara, 1979
- Kruscev : Kruscev'in Anıları, Milliyet Yay., İstanbul, 1971, C.II
- Kuran, Ercüment : Atatürkcülük Üzerine Denemeler, Ankara, 1981
- Küçük, Yalcın : Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998, İstanbul, 1987
- Kürkcüoğlu, Ömer E.: Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası (1945-1970), Ankara, 1972
- Linz, Juan J.: Totaliter ve Otoriter Rejimler, Ankara, 1975
- MacCloskey, Monro : North Atlantic Treaty Organization, New York, 1966
- Malik, Enver Abd-El : Çağdaş Arap Düşüncesi Bağımsızlık Sosyalizm, İstanbul, 1971
- Mazo, Earl- Stephen Hans : Politik Hayatı ve Nixon, Ankara, 1969
- Morgenthau, Hans J. : Uluslararası Politika, Ankara, 1970, C.II
- \_\_\_\_\_ : Truth and Power, New York, 1970
- Mosley, Leonard : Petrol Savaşı, İstanbul, 1975
- Nasır, Cemal Abdül : İhtilalin Felsefesi, Ankara, 1967
- NATO Bilgiler ve Belgeler, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1971
- Nesimi, Abidin : Yılların İçinden, İstanbul, 1977
- Nevine, Allan-H.S.Commager : Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, İstanbul, 1961, cev.Halil İnalcık
- Olgacay, İsmail Berduk : Tasmalı Çekirge, İstanbul, 1990
- Oran, Baskın : "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komsu Sorunu Nedir" S.B.F.D., C.XXV, No.1, Mart 1970

Robinson, Ricard : The First Turkish Republic, Massachusett, 1963

Rose, Lisle : Yalta, New York, 1973

Sander, Oral : Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965, Ankara, 1969.

\_\_\_\_\_ : XX., XXI ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, Ankara, 1967

\_\_\_\_\_ : Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara, 1979

Sarınay, Yusuf : Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelisi ve NATO'ya Girişi, Ankara, 1985 (Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi)

Sarol, Mükerrrem : Bilinmeyen Menderes, İstanbul, 1983, C.1

Sertel, Zekeriya : Hatırladıklarım, İstanbul, 1977

Sosyal, İsmail : Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, Ankara, 1983

Soysal, Mümtaz : Dış Politika ve Parlamento, Ankara, 1964

Stoersinger, John G. : The Might of Nations World Politics in Our Time, U.S.A., 1973

Suh, Jeamahn : Kore Savaşının Türk Dış Politikasına Etkileri, Ankara, 1973, ( S.B.F., Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Tekin, Füzuzan : İnönü Menderes Kavgası, İstanbul, 1989

Toker, Metin : İsmet Paşayla 10 Yıl 1954-1960, Ankara, 1965

\_\_\_\_\_ : Orak ve Çekic Arasında Kalanlar, Ankara, 1965

\_\_\_\_\_ : Tek Partiden Çok Partiye, İstanbul, 1973

\_\_\_\_\_ : Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1950-1960  
Ankara, 1990.

\_\_\_\_\_ : Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu, Ankara, 1971

- Truman, Harry S. : Year of Decisions, New York, 1955
- Tunçkanat, Haydar : İkili Anlaşmaların İcyüzü, Ankara, 1970
- Olman, Haluk-Oral Sander : "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler" S.B.F.D., XXVII, No.1, Mart 1972
- Vali, Ferenc A. : Bridge Across The Bosphorus, The Foreign Policy of Turkey, Baltimore, 1971
- Weisband, Edward : 2.Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, İstanbul, 1974
- Yale, William : The Near East, Michigam University, 1958
- Zia, Nasim : Kıbrıs'ın İngiltere'ye Gecisi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Ankara, 1975